

TAMPEREEN YLIOPISTO

Olli Seuri

MORAALIJONGLÖRISMIÄ VAKAUMUKSELLA

Kamppailu aseistakieltäytymisoikeudesta osana 1960-luvun suomalaista
radikalismia ja sukupolvikonfliktia

Suomen ja yleisen historian pro gradu –tutkielma

Tampere 2008

Tampereen yliopisto

Historiatieteen ja filosofian laitos

SEURI OLLI: Moraalijonglörismiä vakaumuksella. Kamppailu aseistakieltäytymisoikeudesta osana 1960-luvun suomalaista radikalismia ja sukupolvikonfliktia.

Pro gradu –tutkielma, 110 s.

Suomen historia ja yleinen historia

Syyskuu 2008

Tutkimus käsittelee 1960-luvun aseistakieltäytymistä osana radikalismiksi ja sukupolvi-konfliktiksi kutsuttuja ilmiöitä. Tuolla vuosikymmenellä Suomessa elettiin murrosaikaa niin yhteiskunnallisten rakenteiden kuin arvojenkin tasoilla. Suuret ikäluokat kasvoivat aikuisiksi hyvin erilaisessa yhteiskunnassa kuin heidän vanhempansa. Rakennemuutos ja entistä vapaamman nuorisokulttuurin sävyttämän nuorison esiinmarssi poikivat konflikteja nuorten ja vanhempien ikäluokkien välillä. Yksi kiistakapuloista oli pasifismin nousu, kansallisen puolustuseetoksen kyseenalaistaminen ja näin myös aseistakieltäytyminen.

Aseistakieltäytymistä käsitellään tutkimuksessa aseistakieltäytyjien vakaumuksen ja tämän vakaumuksen tutkintaa varten perustetun asevelvollisten tutkijatoimikunnan kautta. Tutkimuksessa painottuu ei-uskonnollinen eli niin sanottu siveellinen kieltäytyminen. Ei-uskonnollinen vakaumus, ajalle herkkine vivahteineen, antaa hyvän näkökulman jo pitkälle tutkittuun kuusikymmenlukulaisuuteen. Tutkimus pyrkiikin pasifistiseksi kuvatun radikalismien pinnan alle. Kapeasti yhtä ihmisryhmää koskeva tutkimus kertoo myös kieltäytyjiä laajempien viiteryhmiä toiminnasta.

Tutkimusasetelmassa huomionarvoista on asevelvollisten tutkijatoimikunnan ja aseistakieltäytyjien hahmottaminen mannheimilaisittain omien sukupolviensa edustajina. Tutkijatoimikunta edustaa niin sanottuja sotasukupolvia, joiden keskeiset arvot muodostuivat joko sotaa edeltävässä tai sotaa käyvässä Suomessa. Nuoret aseistakieltäytyjät sen sijaan ovat kirjailija Hannu Salaman sanomaa mukailleen sotilaiden lapsia. Mielenkiintoista on se, että sodanjälkeisiin ikäluokkiin kuuluneet asevelvolliset joutuivat itse todistamaan vakaumuksensa sotasukupolvia edustaneen tutkijatoimikunnan edessä. Näistä kohtaamisista kootut asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytä- ja asiakirjat ovat tutkimuksen tärkein primääriaineisto. Lisäksi Sadankomitea-yhdistyksen Ydin-lehden artikkelit, asevelvollisia koskeneet valtiolliset asiakirjat sekä radikalismia ja kuusikymmenlukulaisuutta käsittelevä kirjallisuus tukevat aseistakieltäytymisilmiön hahmottamista.

Teoreettisena lähtökohtana tutkimuksessa on käsitys sukupolviuilusta, joka ilmenee sekä asevelvollisen ja tutkijatoimikunnan kohtaamisissa että myös julkisella näyttämöllä. Tutkimuksen käsitys sukupolvesta ei koske suoraan koko ”massasukupolvea”, vaan erityisesti kuusikymmenlukulaisuuden mobilisoimaa sukupolven fraktiota. Siksi olennaista on itse kieltäytymisprosessin lisäksi hahmottaa aseistakieltäytymisen ja henkilökohtaisen pasifismin rooli osana 1960-luvun radikalismia. Tuo rooli vahvistui läpi vuosikymmenen, ja itse asiassa koko keskustelu aseistakieltäytymisestä nousi tätä myötä julkiselle näyttämölle. Keskustelu mahdollisti sellaisen nuorten oman äänen esiintuomisen, mitä kieltäytymisprosessi ei parikymppisille asevelvollisille tarjonnut. Julkisessa keskustelussa omaa aikaa ja kansainvälistä

aateilmapiiriä seuranneet nuoret saattoivat tasapuolisemmin haastaa sotasukupolvien näkökulman ja paljastaa sukupolvia erottavan kuilun.

Sodanjälkeiset sukupolvet mobilisoituivat aiemmista sukupolvista poikkeavalla tavalla eri puolilla maailmaa. Suomessakin suuriksi paisuneiden ikäluokkien edustajat olivat aivan toisella tavoin kansainvälisiä kuin vanhempansa. Näin rauhankysymys oli osa laajempaa länsimaista murrosta. Suomessa aseistakieltäytyminen nousi esiin hieman vastaavalla tavalla kuin muissa Pohjoisessa, joissa oli käytössä myös yleinen asevelvollisuus. Ilmiö sai kansalliset piirteet, ja aseistakieltäytyjien määrässä sodat kokenut Suomi oli Pohjoismaiden perässä-hiihtäjä. Suomessa kieltäytyjiä oli vain noin puoli prosenttia ikäluokasta kun esimerkiksi Ruotsissa näitä oli yli tuplasti enemmän. Murros heijastui syrjäseuduille toisin kuin kansainvälisille virtauksille alttiille pääkaupunkiseudulle: yleistäen uskonnollinen kieltäytyminen oli ominaista maaseudulla ja herätysliikkeiden vahvoilla alueilla ja ei-uskonnollinen kieltäytyminen suuremmissa kaupungeissa.

Sukupolvinäkökulman tuomasta yhteiskuntatieteellisestä vivahteesta huolimatta tutkimus edustaa 1960-luvun kulttuurihistoriaa. Keskeistä on kamppailu aseistakieltäytymisoikeudesta, mutta myös tuon kamppailun mahdollistama muutos keskustelussa aseistakieltäytymisestä. Siinä missä vuosikymmenen alussa puhuttiin kieltäytyjistä ”omantunnonarkoina” keskusteltiin vuosikymmenen lopulla jo poliittisten ja yhteiskunnallisten syiden hyväksyttävyydestä. Tässä murroksessa suuren roolin saivat sukupolviilikkeeksikin kutsuttu Sadankomiteayhdistys ja sen eräät aktiivit. Sadankomitean piirissä kehittyi aikakautta kuvaava pasifismin rationaalinen tulkinta, joka moraalisen tunteen lisäksi sai käyttövoimansa järkeen perustavasta ajattelusta. Näin aseistakieltäytyminenkin muuttui tarkoituksenmukaisuuskysymykseksi: Suomen armeijaa ei katsottu ajanmukaiseksi tai tarpeelliseksi, eikä aseellista palvelu näin ollen ollut tarkoituksenmukaista. Tarkoituksenmukaisuusnäkökulma oli keskeinen asevelvollisten tutkijatoimikuntaa ja kieltäytyjiä erottava tekijä, vaikka vain harva kieltäytyjä puhtaasti edusti tätä kantaa.

Aseistakieltäytyminen ei kasvanut nuorisoradikalismista tai 1960-luvulla virinneestä julkisesta keskustelusta huolimatta miksikään massaliikkeeksi Suomessa. Päinvastoin kyse oli hyvin marginaalisesta ryhmästä. Kieltäytyminen oli edelleen vuosikymmenen lopussa raskas yksilöllinen päätös, johon vain harva tunnustuksellinen uskovainen ja vielä harvempi ei-uskovainen asevelvollinen päätyi. Kieltäytyjien pienestä määrästä huolimatta kysymys nousi yllättävän suureen asemaan, ja tunteenomaisuudessaan nosti esiin konservatiivipiirien ja kuusikymmenlukulaisten toisilleen lähes vastakkaiset maailmankuvat. Aseistakieltäytymisen nostattamista sukupolvikamppailuista huolimatta 1960-luvulla todella perustavanlaatuisen konfliktiin valtiovallan kanssa joutuivat vain Jehovan todistajat. Ei-uskonnolliset eli siveelliset kieltäytyjät kävivät kamppailua itsemääräämisoikeudestaan julkisesti edesauttaen suomalaisen yhteiskunnan liberalisoitumista.

Asiasanat: 1960-luku, aktivismi, aseistakieltäytyminen, asevelvollisuus, pasifismi, radikalismi, rauhanliike, sukupolvi, sukupolvikonflikti, sukupolviteoria, yhteiskunnalliset liikkeet.

Sisällysluettelo:

<i>1. Johdanto</i>	<i>1</i>
1.1 Tutkimustehtävän raja	1
1.2 Aseistakieltäytyminen sukupolvikysymyksenä	4
1.3 Aineisto ja aiempi tutkimus	8
1.4 Käsitteistä	11
<i>2. Aseistakieltäytyminen vakavin omantunnon syin</i>	<i>12</i>
2.1 Aseistakieltäytyminen Suomessa ennen 1960-lukua	12
2.2 Vuoden 1959 laki pitkän valmistelun tuloksena	14
2.3 Asevelvollisten tutkijatoimikunta portinvartijana	16
2.4 Moniportainen kieltäytymisprosessi	18
<i>3. Aseistakieltäytyminen radikaalien 1960-luvulla</i>	<i>21</i>
3.1 Siveelliset kieltäytyjät vähemmistön vähemmistönä	21
3.2 Tutkijatoimikunta linjaa lain tulkinnan	23
3.3 Viides käsky: Älä tapa	28
3.4 Jehovan todistajat valtionhallinnon päänvaivana	32
<i>4. Vakaumus vai ”ei vakaumusta”?</i>	<i>35</i>
4.1 Nuoret aktivoituvat	35
4.2 Kansainväliset tuulet puhaltavat Suomeen	38
4.3 Siveellisen vakaumuksen erilaiset taustat	43
4.4 Vakaumuksen selvittäminen kuulustelemalla	47
<i>5. Kamppailu määrittelyvallasta</i>	<i>52</i>
5.1 Laintulkinta toimikausina 1961-1965 ja 1966-1969	52
5.2 Sadankomitea aktivoituu aseistakieltäytymiskysymyksessä	57
5.3 Kieltäytyminen poliittisin ja yhteiskunnallisin syin	60
5.4 Tutkijatoimikunnan reaktio haasteisiin	65
5.5 Tapaus Schüller ja yllytys oikeudenkäynnit	70
<i>6. Aseistakieltäytyminen sukupolvihegemonian kriisissä</i>	<i>78</i>
6.1 Oliko tarkoituksenmukaisuus pasifismi tarkoituksenmukaista?	78
6.2 Aseistakieltäytyjät sukupolviteorian näkökulmasta	83
6.3 Kamppailu henkilökohtaisen pasifismin sisällöstä	86
6.4 Sukupolvikuilu ilman barrikadeja	91
6.5 Radikaali siirtymä 1970-luvulle	98
<i>7. Itsemääräämisvalta 1960-luvun sukupolvikonfliktissa</i>	<i>102</i>
<i>Lähteet</i>	<i>106</i>

1. Johdanto

1.1 Tutkimustehtävän rajaus

Hullusta vuodesta 1968 on tullut tänä vuonna kuluneeksi 40 vuotta, ja Suomessakin on muisteltu taas menneitä: on puhuttu ilmapasti vuoden 1968 sukupolvesta ja mietitty mitä tuona ”vallankumouksellisena” vuonna todella tapahtui. Kuvaamme 1960-luvusta hallitsee jonkinlainen muistelmien ja historian rikas sekoitus, jossa faktat ja fiktio sekoittuvat iloisesti keskenään. Vuosikymmentä ja sen tapahtumia on tutkittu Suomessa jo melko paljon, niin yhteiskuntatieteiden kuin historiankin puolella. Yhtä totuutta vuosikymmen luonteesta ei ole pystytty muodostamaan. Ja hyvä niin, sillä monoliittinen historiakäsitys vääristää menneitä tapahtumia varmasti enemmän kuin tulkintojen vivahteikkaus ja tieteen keskusteleva ilmapiiri.

1960-lukua koskevassa tutkimuksessa ollaan joistakin asioista samaa mieltä, toisissa tapauksissa enemmän ja toisissa vähemmän. Yksi vuosikymmentä määrittävä piirre on rauhanliikkeen ja pasifististen aatteiden nousu yhteiskunnalliselle näyttämölle. Suhteellisesta vauraudesta nauttimaan päässeet sotilaiden lapset järkyttivät traditiota ja isänmaallista yksimielisyyttä. Tämä on tietysti vain yksi puoli vuosikymmenen tuottamaa tarinaa, mutta silti edelleen mielenkiintoinen näkökulma. Varsinkin kun sen liittää ajatukseen yhteiskunnallisesti aktiivisen nuorison esiinmarssista, nuorien ja heidän vanhempiansa monitasoisesta sukupolvien yhteentörmäyksestä. Tuota tapahtumasarjaa on myös kutsuttu sukupolvihegemonian kriisiksi.¹ Tuo kriisi on erityisen mielenkiintoinen nyt, vuosikymmeniä myöhemmin, kun sukupolvien välille nostatetaan taas julkisessa keskustelussa barrikadeja. 1960-luvun nuoria eli keski-ikään tulleita suuria ikäluokkia itseään syytetään itsekkäiksi oman pesänsä varjelijoiksi.

Tämän työn tarkoituksena on selvittää, millainen osa aseistakieltäytymisellä ja henkilökohtaisella pasifismilla oli tuossa 1960-luvun sukupolvihegemonian kriisissä. Tutkimukseni käsittelee suomalaista aseistakieltäytymistä osana näitä radikalismiksi ja sukupolvikonfliktiksi kutsuttuja ilmiöitä. Tutkimukseni keskeinen tavoite on hahmottaa, miten henkilökohtainen, eettispohjainen pasifismi ilmeni rauhaarakastavaksi ja anti-autoritaariseksi kuvatussa 1960-luvun radikalismissa. Tutkimuksen viitekehyksenä on lisäksi nuorten muodostaman suku-

¹ Miettunen 2004; Tuominen 1991.

polven ja heitä vanhempien sotasukupolvien välinen dynamiikka. Aseistakieltäytyjien kautta pyrin laajentamaan sekä radikalismia että sukupolvikonfliktia koskevia käsityksiä toistamatta vuosikymmenen nuorison ympärille usein rakentuvaa sädekehää.

Lähestyn tutkimuskysymystä aseistakieltäytyjien tien eli kieltäytymisprosessin ja aseistakieltäytymisoikeudesta käydyn keskustelun kautta. Tutkimuksessani painottuu ei-uskonnollinen eli niin sanottuihin siveellisiin omantunnonsyihin perustunut kieltäytyminen. Juuri ne tapaukset, joissa selvitetään siveellistä vakaumusta, antavat hedelmällisimmän näkökulman aseistakieltäytymisilmiön selvittämiseen. Uskonnollisten kieltäytyjien tapauksista muodostuu ilmiölle sen sijaan hyvä vertailuaineisto. Valinta on välttämätön, koska uskonnolliset, pääosin kristilliset, syyt kieltäytymiselle eivät ole siveellisten syiden tapaan ajalle herkkiä. Uskonnollisen kieltäytyjän perimmäiset syyt löytyvät uskontokunnan opillisista kysymyksistä, eli kristinuskon kohdalla yleensä Raamatusta. Siveellisen kieltäytyjän on vaikeaa, ellei mahdotonta, perustaa vakaumustaan samaan tapaan yhteiskunnassa yleisesti hyväksytyyn oppirakennelmaan.

Rajaan tutkimukseni kuusikymmenlukuun, jonka voi ymmärtää vuosikymmenenä 1960-1970 tai henkisenä aikana. Jälkimmäisenä se on yleensä nähty suomalaisen kulttuuriradikalismin kukoistuskautena vuosikymmen alun pasifismikeskusteluista tai viimeistään sadankomitealaisen rauhanliikkeen synnystä Vanhan ylioppilastalon valtauksen ja aseistakieltäytymiskysymyksen kannalta olennaisten yllytys oikeudenkäyntien päättämiseen.² Tämä kuusikymmenlukulaisuus ilmeni alkuun yhteiskunnallisena kulttuuriradikalismina ja pitää sisällään enintään siemenen 1970-luvun vasemmistoradikalismista, jonka ytimen Kimmo Rentola löytänyt vuoden 1968 ylioppilasikäluokasta.³

Tutkimuksen aikarajauksen taustalla on myös vuonna 1959 asetettu laki asevelvollisuuden täyttämisestä aseettomana. Laki tuli voimaan vuoden 1961 alusta alkaen, ja se oli käytössä aina maaliskuun loppuun 1969. Vuoden 1959 laki salli kieltäytymisen normaalista aseellisesta varusmiespalveluksesta vakavin vakaumukseen perustuvin uskonnollisin tai siveellisin omantunnonsyihin. Käytännössä vapautuminen aseellisesta palveluksesta tapahtui ensimmäistä kertaa asetetun asevelvollisten tutkijatoimikunnan kautta. Tutkijatoimikunta oli perustettu

² Tuominen 1991, s. 45, s. 96 ja s. 390-391; Hallman 1986, s. 35 ja 89-90.

³ Rentola 2006 s. 167-168.

selvittämään asevelvollisten vakaumuksen todellisuus.⁴ Laissa mainitun siveellisen vakaumuksen määrittäminen on merkittävää, koska kun lakia muutettiin ilmaus ”siveellinen vakaumus” muuttui vastaavassa lainkohdassa ”eettiseksi vakaumukseksi”.⁵ Vuoden 1959 ruotsinkielisessä lakitekstissä tosin käytettiin jo ilmausta ”etiskt” eli eettinen.

Asevelvollisten tutkijatoimikunnassa aseistakieltäytyjien vakaumus sekä yhteiskunnassa vallitsevat arvot ja normit asettuvat konkreettisesti samalle viivalle, vaikkakin valtion selkeästi määrittämissä rajoissa.⁶ Asetelma antaa tutkijalle mielenkiintoisen näkökulman, sillä asevelvollisen ja toimikunnan kohtaamisessa tulee näkyväksi tietyltä kannalta koko 1960-lukua historiallisesti määrittävä sukupolvikysymys tai pikemminkin sukupolvikonflikti tai sukupolvien välinen hegemoniakriisi.⁷ Sodanjälkeisiin sukupolviin kuuluneet asevelvolliset saivat itse yrittää määrittää oman uskonnollisen tai siveellisen vakaumuksensa, jonka lainmukaisuudesta sotasukupolvia edustanut tutkijatoimikunta päätti.

Näkökulmani 1960-luvun radikalismiin ja pasifismiin on tutkimuksellisesti uusi. Radikalismi toimii aseistakieltäytymisilmiön viitekehyksenä. Puhun radikalismista hyvin yleisellä tasolla, enkä haluakaan lähteä rajaamaan sitä samalla tavalla teoreettisesti kuin esimerkiksi seuraavassa alaluvussa rajaan sukupolven käsitteen. Radikalismilla tarkoitan 1960-luvun nuorisoliikehdintää, joka haastoi vanhempien sukupolvien arvot, ja jossa oli erään aikalaisen tulkinnan mukaan kyse vastenmielisyydestä keskiluokkaisuutta kohtaan.⁸ Radikalismi ei siis tarkoita vain radikaaleja tekoja, vaan pysähtyneisyyttä ravistavaa ilmapiiriä. Yhtä hyvin kyse on nuorisokulttuurin noususta ja niin sanotusta uusvasemmistolaisuudesta kuin järjestötoiminnasta ja idealistisesta yhteiskunnallisesta keskustelusta. Jotkut ovat kutsuneet radikalismia myös nuorisokapinaksi tai 1960-luvun kapinaksi,⁹ mutta esimerkiksi Marja Tuominen tulkitsee radikalismia nuorison luomaksi vastakulttuuriksi.¹⁰

⁴ Laki asevelvollisuuden täyttämisestä aseettomana 219/59; Asetus asevelvollisuuden täyttämisestä aseettomana 381/59.

⁵ Laki aseettomasta palveluksesta ja siviilipalveluksesta 132/69.

⁶ Laki asevelvollisuuden täyttämisestä aseettomana 219/59.

⁷ Tuominen 1991. Marja Tuominen käsittelee sukupolvihegemonian kriisiä merkitsee valtakulttuuria alhaalta päin ravistavaa murrosta, joka tarpeeksi pitkälle edetessään ajaa valtakulttuurin hegemonisen aseman kriisiin. Näin tapahtuu Tuominen mukaan radikaalisukupolven ja sitä vanhempien sotasukupolvien kulttuurien kohdatessa 1960-luvulla.

⁸ Korhonen 1993, s. 171-172.

⁹ Tarvainen 1993.

¹⁰ Tuominen 1991, s. 39.

Pasifismi on tutkimukseni toinen avaintermi, joka kulkee mukana käsitteellisesti ilmavana. Puhe pasifismista on myös tutkimukseni yksi tutkimuskohde, joten termin liika rajaaminen kaventaisi näkökulmaani. Pasifismi ymmärretään yleensä rauhanaatteeksi. Rauha kuitenkin voi tarkoittaa eri kielissä ja eri kirjojen mukaan erilaisia asioita sodan puuttumisesta sodan negaatioon tai turvallisuuden tilaan.¹¹ Näin myös pasifismi on termi, joka puheessa ja aikojen saatossa saa erilaisia sisältöjä. Se voidaan esimerkiksi ymmärtää suppeasti tai laajasti. Rauhantutkijan Johan Galtungin mukaan suppea pasifismi on nimike niille periaatteille ja uskomuksille, jotka pyrkivät maailmanrauhan saavuttamiseen. Hänen laaja määrittämysensä koskee sellaista käyttäytymistä sosiaalisissa konflikteissa, joka pyrkii sovitteluun ja vähentämään väkivallan mahdollisuutta sekä lyhyellä että pitkällä tähtäimellä. Kaiken kaikkiaan rauhassa on kyse ihmisen vapaudesta toteuttaa itseään sopusointuisessa yhteistyössä kansojen ja väestöryhmiä erottavien rajojen poikki.¹² Toisaalta Bertrand Russell painotti pasifisminsa perustuvan ”yksinomaan terveeseen järkeen ja terveeseen inhimillisyyteen, ei abstrakteihin eettisiin periaatteisiin”.¹³ Nämäkin käsitykset ovat tavallaan historiallisia, kuten tutkimukseni edetessä selviää.

1.2 Aseistakieltäytyminen sukupolvikysymyksenä

Tutkimuksessani keskeisellä sijalla on sukupolven käsite, jota on aiemminkin hyödynnetty 1960-lukua ja varsinkin suuria ikäluokkia koskevassa tutkimuksessa. Kuusikymmenlukuun sukupolvi sopii erityisen hyvin, koska jo osa aikalaisista tiedosti silloin kuilun omien ja vanhempiensa arvo- ja normijärjestelmien välillä.¹⁴ Toisaalta tutkiessani aseistakieltäytymistä tutkin myös nuorisoa ja nuorta sukupolvea suhteessa muuhun yhteiskuntaan. Artikkelissaan *Nuoriso numeroina* Pertti Haapala on tuonut esiin, että jo pelkästään nuorten määrä yhteiskunnassa on merkittävä tekijä nuorisoa ja nuorison asemaa määrittäessä.¹⁵ 1960- ja 1970-luvuilla mobilisoituivat niin sanotut suuret ikäluokat, ja nuoria tosiaan oli paljon. 15-19-vuotiaiden nuorten määrän huippu saavutettiin Suomessa vuosina 1964-1965, kun taas vuosikymmenen lopussa nuoria aikuisia, eli asevelvollisuusikässä olevia, oli ennätysellisen paljon.¹⁶ Sotia seurannut niin sanottu *baby boom* -ilmiö olikin tietävästi Suomessa maailman suurin ikäluokkien koon muutoksen mukaan suhteutettuna.¹⁷

¹¹ Dolce 1985 s. 226.

¹² Galtung 1969, s. 12; Tuomi 1967, s. 73-74.

¹³ Russell 1985, s. 175.

¹⁴ Tuominen 1991, s. 45, ja s. 75-78.

¹⁵ Haapala 2003, s. 67.

¹⁶ Haapala 2003, s. 71.

¹⁷ Purhonen 2008, s. 18.

Sukupolvea käsitellessäni hyödynnän Karl Mannheimin ajatuksia sukupolvesta. Mannheim formuloi esseessään *The Problem of Generations*¹⁸ sukupolvesta käsitteen, joka ylittää sukupolven biologisen merkityksen tuota merkitystä kuitenkin unohtamatta. Samanikäisyys sinänsä ei sido sukupolvea yhteen, vaan yhteinen kokemusmaailma ja mahdollisesti yhdessä jaettu avainkokemus, jollaisina toimivat yleensä syvät yhteiskunnalliset murrokset.¹⁹ 1960-luvun nuoriso kasvoi modernisaation ja rakennemuutoksen Suomessa, jonka on sanottu luoneen puitteet tällaiselle, ainakin osaa sukupolvea sitovalle kokemukselle. Toisaalta heidän vanhempinsa maailmankuvaa muokkasi toinen maailmansota.

Avainkokemuksessa olennaista on ikä, jolloin murros koetaan. Ihminen on Mannheimin arvion mukaan niin sanotussa herkässä, tai kokemuksille otollisessa, iässä 17 ikävuoden tienoilla eli noin 16-18-vuotiaana. Juuri silloin alkavat elämän kokeilut, ja nuorena ilmenee ”mahdollisuus todella kyseenalaistaa ja pohtia asioita”. Kyse on omassa ajassa elämisestä, potentiaalisesti tuoreesta kontaktista kyseisellä hetkellä käynnissä oleviin tapahtumiin.²⁰ Ei ole kuitenkaan itsestään selvää, että sukupolvi mobilisoituu jotenkin aiemmista sukupolvista poikkeavalla tavalla. Mannheimin mukaan muuttumattomassa yhteiskunnassa nuoriso jakaa helposti vanhempiansa kokemuksen, kun taas nopean muutoksen oloissa kokemustasot erkaantuvat. Tasojen erkaantuessa voi käydä niin, että vanhempi tai vanhemmat sukupolvet painivat edelleen oman kokemusmaailmansa ongelmien parissa tai näkevät maailman oman avainkokemuksensa muokkaaman maailman mukaisesti. Samaan aikaan nuoriso elää niin sanotusti tätä päivää, eivätkä he välttämättä ymmärrä vanhempiansa tapaa jäsentää maailmaa sen enempää kuin vanhemmat heidänkään käsityksiään.²¹

Sukupolvien kokemustasojen erkanemista kutsun tutkimuksessani sukupolvikuiluksi, sillä se ilmentää hyvin niitä arvo- ja normijärjestelmien eroja, joita sukupolvien välille voi syntyä. On kuitenkin huomioitava, ettei kuilu tai sukupolven mobilisoituminen välttämättä koske koko sukupolvea. Samoista sukupolven rakenteellisista lähtökohdista ja yhteisestä kokemustasosta yksilöt saattavat tehdä hyvin erilaisia päätelmiä, jolloin sukupolvi voi hajota fraktioiksi.

¹⁸ Das Problem der Generationen ilmestyi vuonna 1928, mutta käytän tutkimuksessani englannin kielistä versiota *The Problem of Generations*, joka ilmestyi teoksessa *Essays on the Sociology of Knowledge* vuonna 1952. Käytössäni on kirjan viides painos vuodelta 1972.

¹⁹ Mannheim 1972, s. 290-291.

²⁰ Mannheim 1972, s. 300-301.

²¹ Mannheim 1972, s. 299, s. 302-303.

Fraktiot asettautuvat sitten osaksi eri traditioita, jotka toimivat osana sukupolvien välistä dynamiikkaa.²²

Samoin osa ikäluokasta voi jäädä sukupolven välittömän kokemuksen ulkopuolelle esimerkiksi maantieteellisen etäisyyden vuoksi. Tällöin aktivoitumista ei tapahdu, mutta silti yksilö voi jakaa ”sukupolven yhteisen kokemuksen”.²³ Näin on esimerkiksi käynyt joiltakin osin kuusikymmenlukulaisuuden kohdalla Suomessa, kun osa ikäluokkaa on monopolisoinut koko sukupolven kokemuksen.²⁴ Mutta on myös huomioitava, että niin sanottu mannheimilainen sukupolvi ei koske koko massamittaista sukupolvea, vaan pääosin tuota ”mobilisoitunutta” osaa siitä. 1960-luvulla nuoruutensa eläneistäkin suuri osa on sukupolven ”tavallisia” jäseniä, joilla ei ole ollut osaa radikalismissa, eikä näin ollen myöskään niin sanotuissa sukupolvi-liikkeissä.²⁵

Oman tutkimukseni kannalta on olennaista, että Mannheim kiinnittää huomiota niin sukupolven syntyyn kuin sukupolvien väliseen dynamiikkaankin. Historiantutkimuksen kannalta keskeisiä ovat ilmiön kontekstit, ja tavallaan aseistakieltäytymisen konteksteina voidaan hahmottaa toisaalta ”pasifistinen” kuusikymmenlukulaisuus ja toisaalta ilmiön suhde aikansa arvoilmapiiriin. Sosiologiset yleistyksiset ja empiiriset teoriat voivat olla historiantutkimukselle vieraita kumppaneita, mutta eivät hyödyttömiä apuvälineitä. Markku Hyrkkänen on *Aatehistorian mieli* –teoksessaan huomauttanut, että teoriat ovat historiallisessa selittämisessä ja ymmärtämisessä välttämättömiä, kunhan ne ymmärtää pitää tutkimuksen välineinä.²⁶

Suomessa Mannheimin apparaattia historiantutkimuksessa käytti ensimmäisen kerran Marja Tuominen väitöskirjassaan, joka käsitteli 1960-luvun sukupolvihegemonian kriisiä. Tuominen käsitti sukupolven asemana, joka oli sidottu sosiaaliseen struktuuriin. Tätä kautta hän rinnasti sen luokka-asemaan, mitä myös Mannheim itse käyttää eräänlaisena sukupolven rakenteellisenä vertailukohtana.²⁷ Tuomiselle keskeistä oli sukupolvien välinen dynamiikka, jonka hän liitti valta- ja vastakulttuurin välisiin voimiin ja Antonio Gramscin ideaan hegemonian

²² Mannheim 1972, s. 304-305.

²³ Mannheim 1972, s. 306-307.

²⁴ Purhonen 2008, s. 22-25; Miettunen 2004.

²⁵ Purhonen 2008, s. 22 ja s. 24-25. Purhonen on jakanut suuret ikäluokat sukupolven ”tavallisiin” jäseniin, epäpoliittiseen eliittiin, kuusikymmenlukulaiseen ”mannheimilaiseen” eliittiin ja anti-kuusikymmenlukulaisiin.

²⁶ Hyrkkänen 2002, s. 17.

²⁷ Tuominen 1991, s. 48-49; Mannheim 1972, s. 289.

kriisistä.²⁸ Kulttuurien yhteentörmäyksen keskeinen lähtökohta oli ”erilaisten todellisuuskokemusten ja niihin perustuvien todellisuuden tulkintojen ristiriita”.²⁹

Tuomisen välityksellä Mannheimin teoriasta innostui Matti Virtanen, joka väitöskirjassaan *Fennomanian perilliset* pyrki käsiteanalyttisesti ylittämään Mannheimin tutkimalla Suomen historiassa fennomanian poliittista traditiota sukupolvidynamiikan kautta.³⁰ Mannheimin teorian mukaan mobilisoituneet sukupolvet ja niiden fraktiot ovat poliittisen toiminnan subjekteja, mutta samalla ne asettuvat osaksi jotakin traditiota.³¹ Kuten Virtanen osoittaa, ei Mannheim jäsenä tai käsitteellistä tuon tradition sisäistä dynamiikkaa.³² Mannheim keskittyy enemmän sukupolvien väliseen ja sisäiseen dynamiikkaan, joita Virtanen toki tutkimuksessaan myös hyödyntää.

Virtasen mukana Mannheimin sukupolvi-käsite on levinnyt muihinkin tutkimuksiin ja kokoomateoksiin. Esimerkiksi artikkelissaan *Nuoren Suomen traditio sukupolven ketjuna* hän kertoo ja kehittää mannheimilaista lähestymistapaansa. Virtasen mukaan avainkokemus mobilisoi vain silloin, jos se luo paljon ja erisuuntaisia ristiriitoja ja jännitteitä. Oleellista on jännitteiden luoma *työntö* mobilisoitumisen edellytyksenä ja *veto*, joka on ulkoisen maailman tapahtuma, joka ”aukaisee työntövoimalle purkautumistien”. Oleellista on siis, että avainkokemuksen ja mobilisoitumisen välillä voi kulua paljonkin aikaa, jolloin tarvitaan *vetoa* mobilisaation käynnistämiseen.³³

J. P. Roos, Tommi Hoikkala ja Semi Purhonen käsitteivät kuusikymmenlukulaisiksi usein kutsuttuja ikäluokkia tutkimusprojektissaan *Suuret ikäluokat sukupolvena*. Käytännössä tutkimus koskee sekä 1960- että 1970-luvuilla toiminutta sukupolvea³⁴, jonka he jakoivat neljään erilaiseen sukupolvifraktioon³⁵. Jako neljään fraktioon on mielenkiintoinen näkökulma 1960- ja 1970-lukujen nuorisoradikalismien dynamiikkaan huolimatta siitä, että kyse ei

²⁸ Tuominen 1991, s. , s. 384-385.

²⁹ Tuominen 1991, s. 385.

³⁰ Virtanen 2001, s. 16, s. 33.

³¹ Mannheim 1972, s. 314-315.

³² Virtanen 2001, s. 33.

³³ Virtanen 2003, s. 37.

³⁴ Projektissa ymmärrettiin 1960- ja 1970-luvuilla toimineet yhdeksi sukupolveksi, mikä mielestäni yksinkertaistaa näiden nuorisoradikalismien vuosikymmenten välisen dynamiikan.

³⁵ Projektissa fraktiot eivät vertaudu suoraan Mannheimin ja Virtasen mukaisiin fraktioihin, vaan pikemminkin ne tarkoittavat samaa traditiota jatkaneiden peräkkäisten sukupolvien osia, joiden avainkokemukset ja tulkinta yhteiskunnallisesta tilanteesta vaihtelivat ”herkkään ikään” tulemisen mukaisesti.

ehkä olekaan yhdestä selkeästä sukupolvesta. Roosin, Hoikkalan ja Purhosen mukaan sukupolvi jakautui ikäluokkien mukaan:³⁶

- edelläkävijöihin (ennen vuotta 1940 syntyneet),
- 60-lukulaisiin (vuosina 1940-1944 syntyneet),
- 60/70-lukulaisiin (vuosina 1945-1948 syntyneet) ja
- 70-lukulaisiin (vuosina 1949-1956 syntyneet).

Tutkimukseni kannalta Roosin, Hoikkalan ja Purhosen sukupolvijako voi avata kiinnostavia näkökulmia, sillä tutkimani aseistakieltäytyjät ovat syntyneet vuosien 1935 ja 1948 välillä. Kieltäytyjät siis kuuluvat kolmeen ensimmäiseen sukupolvifraktioon, jolloin tarkasteluni ulkopuolelle jäävät 70-lukulaiset eli radikalismien näkökulmasta niin sanotut nuorisotaistolaiset. Yli kymmenen ikäluokan aseistakieltäytyjiä ei voi sukupolviteorian näkökulmasta niputtaa yhteen ryppääseen, koska silloin jäisi huomioimatta herkässä iässä ilmenneiden avainkokemusten merkitys. Onkin selvitettävä, miten Roosin, Hoikkalan ja Purhosen jako fraktioihin sopii 1960-luvun aseistakieltäytymiseen. Toisaalta jää nähtäväksi millaisina kuusi-kymmenlukulaisuus ja sukupolvihegemonian kriisi hahmottuvat aseistakieltäytymisen kautta.

Hyödynnän Mannheimin formuloimaa sukupolven käsitettä tutkimuksessani historiallisena apuvälineenä ja selitystekijänä, joka helpottaa ymmärtämään sotasukupolvien ja radikaali-sukupolven välistä dynamiikkaa, mutta myös vuosina 1935-1948 syntyneiden aseistakieltäytyjien välisiä sukupolvisuhteita. Tutkimus antaa yhden näkökulman myös niin sanottujen suurien ikäluokkien aikuistumiseen, mutta koko tuota ilmiötä tutkimus ei aikarajauksen vuoksi voi edes radikalismien tai aseistakieltäytymisen näkökulmasta tavoittaa.

1.3 Aineisto ja aiempi tutkimus

Hyödynnän tutkimukseni primäärilähteinä asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjoja, päätöstaltioita ja asiakirjoja päätöksiin. Tutkijatoimikunnan pöytäkirjoihin on kirjattu tehtyjen päätösten lisäksi toimikunnan suorittamat haastattelut, joista ilmenee sekä suurin osa kysymyksistä että kieltäytyjien omat vastaukset näihin kysymyksiin.³⁷ Asiakirjakansioissa on kieltäytymisprosessin aikana kertyneet asiakirjat, kuten asevelvollisten itse kirjoittamat tai heidän läheistensä kirjoittamat todistukset vakaumuksen todellisuudesta, jos ne vain ovat

³⁶ Roos 2005, s. 63-65.

³⁷ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961-1969. Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat ovat toimikunnan sihteerin puhtaaksikirjoitettu ja puheenjohtajan hyväksymä versio haastattelun kulusta. Pöytäkirjan tekemisen tueksi kokoukset nauhoitettiin.

säilyneet. Osa kansioista on nimittäin tyhjennetty, erityisesti siinä tapauksessa, että asevelvollisella ei ole katsottu olevan lainmukaista vakaumusta.³⁸

Viitatessani tutkijatoimikunnan suorittamiin kuulemisiin viittaan tarvittaessa tapauskohtaisesti pöytäkirjan käsittelypykälään, mutta viitatessani asiakirjoihin käytän tutkijatoimikunnan päätöstalioissa käyttämää numerointijärjestelmää. Tämä helpottaa mahdollista viittausten oikeellisuuden tarkastamista. Käytän tutkimuksessani asevelvollisten nimiä vain silloin, kun ne ovat esiintyneet muussa tutkimuskirjallisuudessa tai katson sen muuten tarpeelliseksi. Jos tutkimuksen kannalta tarpeeton nimi on esiintynyt lainaamassani tekstissä, olen korvannut sen yleisnimityksellä asevelvollinen.

Kansallisarkistosta löytyy myös asevelvollisten tutkijatoimikunnan puheenjohtajana koko 1960-luvun toimineen lainsäädäntöneuvos L. H. Salosen arkistokansio, josta löytyy satunnaisia aseistakieltäytymiskysymystä käsitelleitä lehtileikkeitä. Olen käyttänyt näitä lehtileikkeitä ymmärtääkseni asevelvollisten tutkijatoimikunnan toimintaa paremmin. Viittaan koko kokoelmaan kohdissa, joissa kokoelma on tukena puheenjohtaja Salosen, tutkijatoimikunnan tai aseistakieltäytymisilmiön taustan hahmottamiseksi.

Aseistakieltäytyjiä on Suomessa tutkittu vähän, vaikka rauhanjärjestöt ovatkin toimittaneet kirjavan joukon erilaisia rauhaa ja rauhanliikettä koskevia teoksia. Näistä tutkimuksessani hyödyllisin on Kristiina Hallmanin Sadankomitean 20-vuotishistoriikki *Tottelisinko?*, joka ei yli 20 vuotta vanhana historiikkina ehkä vastaa kaikin osin nykyistä historiallista näkemystä.³⁹ Oma aiheittani lähimpänä on kuitenkin vuonna 2007 Helsingin yliopistossa hyväksytty Kai Kilpisen pro gradu –tutkielma ”*Herkkä-omatuntoiset*” *Alamaisideologia ja aseistakieltäytyminen 1960-luvun Suomessa*. Työ käy perusteellisesti läpi aseistakieltäytymislain muutoksia ja Jehovan todistajia koskeneita erityiskysymyksiä, mutta sivuuttaa lähes täysin aseistakieltäytyjien vakaumuksen, tutkijatoimikunnan toiminnan ja sukupolvikysymyksen suomalaisessa kulttuurissa.⁴⁰ Se sivuuttaa asevelvollisten tutkijatoimikunnan arkiston, joten siinä mielessä tutkimukseni tuo esiin jotain täysin uutta.

³⁸ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan asiakirjat 1961-1969.

³⁹ Hallman 1986.

⁴⁰ Kilpinen 2007.

1960-lukua on tutkittu viimeisen 15 tai 20 vuoden aikana laajasti. Ensimmäinen todella merkittävä vuosikymmenen kulttuuria historiallisesti tutkiva akateeminen teos oli Marja Tuomisen väitöskirja ”*Me kaikki ollaan sotilaitten lapsia*”. Teos käsittelee alaotsikon *Sukupolvihegemonian kriisi 1960-luvun suomalaisessa kulttuurissa* mukaisesti sukupolvien välistä kahtiajakoa ja laajasti ymmärrettyä kulttuurin kriisiä, joka ilmeni toisaalta nuorisoradikalismina ja toisaalta sukupolvien välisinä konflikteina. Teos lähtee liikkeelle voimakkaasti nuorisosta ja radikalismista, joten siinä mielessä teoksen lähtöasetelma vastaa hieman oman tutkimukseni lähtökohtia.

Toinen tutkimukseni kannalta merkittävä yhteiskuntatieteellisen perusvireen omaava teos on Tapani Suominen *Ehkä teloitamme jonkun*, jossa Suominen vertailee 1960- ja 1970-lukujen opiskelijaradikalismia ja vallankumousfiktiota Suomessa, Norjassa ja Saksassa. Suominen on Tuomisen tapaan käynyt läpi laajan painettujen lähteiden aineiston, ja hän esittelee 1960-luvun julkista keskustelua uskottavasti medialähteidensä kautta. Kolmas 1960-luvun historiallista kontekstia avaava teos on Laura Kolben Helsingin yliopiston ylioppilaskunnan vuosia 1960-1990 koskeva historiikki *Eliitti, traditio, murros*. Teos on perusteellisuudessaan vakuuttava, ja tukee tutkimustani ainakin pääkaupunkiseudun ja ylioppilasaktiivien osalta.

Lisäksi Suomessa on tehty useita 1960-lukua käsitteleviä yhteiskuntatieteellisiä tutkimuksia, jotka avaavat erilaisia näkökulmia vuosikymmenen historiallisiin tulkintoihin ja selityksiin. Ne näkyvät lähinnä sukupolvinäkökulman kautta tutkimuksessani, jonka on tarkoitus yhteiskuntatieteellisistä vivahteista huolimatta edustaa jonkinlaista kulttuurihistoriaa. Tässä kulttuurihistoriallisessa ymmärtämisessä oma roolinsa on vuosikymmenestä kirjoitetuilla muistelmateoksilla ja aikalaiskirjallisuudella. Niitä käytän apuvälineinä primääriaineiston lukemisessa, ilmiöiden ymmärtämisessä ja historiallisessa selittämisessä.

Aikakauden julkisen keskustelun ja radikalismien pasifistisen ilmentymän ymmärtämiseksi olen tutkinut Sadankomitea-yhdistyksen julkaiseman Ydin-lehden vuosikerrat 1966-1971. Näissä lehdissä juuri aseistakieltäytyminen nousee esiin yhtenä pääteemoista. Mitään muita lehtiä en ole systemaattisesti käynyt läpi, vaan olen etsinyt käyttämäni artikkelit L. H. Salosen arkistosta, toisen lähteen kautta tai viittaamalla suoraan näihin toisen käden lähteisiin. Tämä valinta on osin työekonominen, mutta toisaalta luotan 1960-luvusta tehtyihin kattaviin tutkimuksiin, jotka ovat hyödyntäneet lehdistömateriaalia jopa tärkeimpänä aineistonaan. Nämä

tutkimukset toimivat muutenkin tärkeinä apuvälineinä asettaessani tutkimaani aseistakieltäytymisilmiötä kontekstiin.

Tavoitteeni ei ole murtaa 1960-lukua koskevia käsityksiä tai kyseenalaistaa lukuisten vuosikymmentä koskevien tutkimusten tuloksia. Pysin ottamaan näistä tutkimuksista niin sanotusti parhaan päältä ja kommentoin niiden tutkimustuloksia vain siinä tapauksessa, että oma primääriaineistoni tai omat tutkimustulokseni ovat selkeässä ristiriidassa vallitsevan näkemyksen kanssa. Koko 1960-lukua koskevia tulkintaeroja ei juuri nouse esiin, sillä oma tutkimukseni lähestyy vuosikymmentä primäärisesti vain kapean ihmisryhmän kautta. 1960-luvun itsekin kokenut Pentti Paavolainen kirjoitti vuonna 1992 tutkimuksessaan *Teatteri ja suuri muutto* 1960-luvun tutkimisesta, että ”(s)uunnatessaan 1960-luvun kulttuurin kysymykseen tutkija tietää kulkevasa miinakentälle, jolla askelia täytyy varoa. Kyse on todellisuuden omistamisesta: määrittelijä käyttää valtaa”.⁴¹ Vaikka 1980-luvulla syntyneenä en voi pitää 1960-lukua enää minään tutkijan miinakenttänä, on ajatus todellisuuden omistamisesta hyvä pitää mielessä.

1.4 Käsitteistä

Asevelvollisten tutkijatoimikunta käytti aseistakieltäytyjistä nimitystä asevelvollinen ja vuoden 1959 laki nimitystä aseeton, mutta itse käytän tutkimuksessani erityisesti ilmaisuja uskonnollinen kieltäytyjä, ei-uskonnollinen kieltäytyjä ja siveellinen kieltäytyjä. Siveellinen ja ei-uskonnollinen tarkoittavat lain puitteissa samaa, joten käytän niitä rinnakkaistermeinä siitäkin huolimatta, etteivät kaikki asevelvolliset suostuneet myöntämään siveellisiä syitä vaikuttimikseen. Näistä kieltäytyjistä, tai aikakauden aseistakieltäytyjistä yleensä, voin käyttää myös lyhyempiä ilmauksia aseistakieltäytyjä tai kieltäytyjä. Tämä periaate koskee kaikkia asevelvollisten tutkijatoimikunnassa käsiteltyjä tapauksia. Siis myös niitä, joilla ei tutkijatoimikunnan mukaan ollut lain edellyttämää vakaviin omantunnonsyihin perustuvaa uskonnollista tai siveellistä vakaumusta, ja jotka joutuivat todennäköisesti lopulta suorittamaan asevelvollisuutensa armeijassa aseellisina. Tutkimukseni kannalta tärkeintä on se, että asevelvollinen itse on kokenut vakaumukseksi olla ottamatta asetta.

Erityistapauksena kutsun täyskieltäytyjiksi niitä asevelvollisia, jotka kieltäytyivät aseettomasta palveluksesta puolustuslaitoksessa tai siviilihallinnon ja sairaalan tehtävissä. Tätä termiä ovat käyttäneet myös K. J. Långin johtama aseistakieltäytymisen selvittämiskomitea

⁴¹ Paavolainen 1992, s. 8.

vuonna 1970 ja Kai Kilpinen pro gradu –tutkimuksessaan 1960-luvun aseistakieltäytymisestä.⁴² Nykyään vastaavista kieltäytyjistä käytettäisiin ilmausta totaalikieltäytyjä, mutta sitä termiä ei 1960-luvulla tunnettu. Samoin termit siviilipalvelus tai siviilipalvelusmies tulivat käyttöön vasta vuoden 1969 lain myötä, joten käytän niitä vain tutkimukseni lopulla kirjoittaessani 1960-luvun jälkimainingeista.

Asevelvollisten tutkijatoimikunnasta käytän virallisen nimikkeen rinnalla lyhennettyjä ilmauksia tutkijatoimikunta ja toimikunta. Sen sijaan en puhu tutkijalautakunnasta, vaikka sellaisestakin 1960-luvulla julkisuudessa puhuttiin viitattaessa tutkijatoimikuntaan. Uudessa, vuonna 1969 säädettyssä laissa asevelvollisten tutkijatoimikunta muuttuikin asevelvollisten tutkijalautakunnaksi.⁴³ Selkeyden kannalta on parempi, että en sekoita tuota tutkijalautakuntaa vuonna 1961 asetettuun tutkijatoimikuntaan, vaikka tehtävä näillä instansseilla olikin sama. Sivutessani tutkimuksen loppupuolella vuoden 1959 lain jälkeistä aikaa vilahtavat mukana myös käsitteet asevelvollisten tutkijalautakunta ja vuoden 1969 siviilipalveluslaki, jonka virallinen nimi on laki aseettomasta palveluksesta ja siviilipalveluksesta.

2. Aseistakieltäytyminen vakavin omantunnonsyyn

2.1 Aseistakieltäytyminen Suomessa ennen 1960-lukua

Aseistakieltäytyminen on ollut, ja on edelleen, Suomessa hyvin marginaalista, vaikka ilmiönä se on ollut olemassa yhtä pitkään kuin yleinen asevelvollisuuskin. Aseistakieltäytymistä on rajoitettu Suomessa aina, ja ensimmäisen kerran oikeus palvella aseettomana tunnustettiin vuoden 1922 asevelvollisuuslaissa. Sen mukaan se oli mahdollista vain ”erittäin arkaluontoisissa tapauksissa”, eikä tapauksia ollut paljoa.⁴⁴ Heikki Ylikankaan mukaan puolustusvoimat kuitenkin karsi ennen talvisotaa lain mukaisesti, mutta poliittisin perustein, lähes 100 000 nuorta, joiden ei annettu suorittaa asevelvollisuuttaan.⁴⁵

Seuraavan kerran asevelvollisuusjärjestystä uudistettiin vuonna 1931, jolloin ”laki asevelvollisista, joita omantunnonsyyt estävät suorittamasta asepalvelua” sai liikanimen *Lex Pekurinen*, aseistakieltäytymisoikeutensa puolesta taistelleen Arndt Pekurisen mukaan.⁴⁶ Uskonnollisuus-

⁴² KM 1970: B24; Kilpinen 2007.

⁴³ Laki aseettomasta palveluksesta ja siviilipalveluksesta 132/69.

⁴⁴ Asevelvollisuuslaki 270/22; Scheinin 1988 s. 118-119.

⁴⁵ Ylikangas 2007, s. 195.

⁴⁶ Laki asevelvollisista, joita omantunnonsyyt estävät suorittamasta sotapalvelusta 186/1931; Paasilinna 1998, s. 28, 113-114 ja 123.

destaan huolimatta Pekurinen perusti kieltäytymisensä yleismaailmalliseen pasifismiin, ja laki tunnusti edelleen käytännössä vain uskonnolliset kieltäytyjät muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta. Sotien jälkeen asevelvollisuuslakia uudistettiin, mutta aseettomia koskenut omatuntolaki pysyi entisellään.⁴⁷ Lex Pekurisen aikana puolustuslaitoksen ulkopuolella palveli sekä ennen sotaa että sen jälkeen noin kymmenen asevelvollista vuodessa.⁴⁸

Vuoden 1931 laissa mainitaan sanatarkasti, että ”(a)sevelvollinen, jota uskonnolliseen tai muuhun tähän verrattavaan vakaumukseen perustuvat vakavat omantunnonsyyt estävät suorittamasta sotapalvelusta”. Tässä laissa siis linjattiin, että kieltäytyminen on mahdollista omantunnonsyyn, ja nämä omantunnonsyyt mahdollistivat ensimmäisen kerran puolustuslaitoksesta sisällöllisesti erillisen palveluksen.⁴⁹ Suomen perustuslait eivät tunteneet omantunnonvapauden käsitettä, mutta Scheininin mukaan asepalvelusta vapauttaminen on silti liittynyt uskonnonvapautta laajempaan omantunnonvapauteen.⁵⁰ Kyse on siis ollut poliittisesta oikeudesta, joka turvaa yksilön vapauden uskoa tavallaan ja toimia noiden uskomusten mukaisesti. Perustuslain takaaman oikeuden ja kieltäytyjien uskonnollisen enemmistön vuoksi uskonto ja käsite ”omatunto” ovat olleet laissa keskeisellä sijalla.

Suomalaisen aseistakieltäytymisen ensimmäisen vaiheen on katsottu päättyneeksi 1960-luvun alussa, jolloin vuoden 1959 laki tuli voimaan. Tässä vaiheessa tapahtui murros siinä mielessä, että ennen vuotta 1960 ylivoimainen enemmistö kieltäytyjistä oli uskonnollisia, eikä aseistakieltäytymiskysymykseen pyritty vaikuttamaan kovinkaan organisoituneesti, vaan kieltäytymispäätöstä tehtäessä korostui ratkaisun henkilökohtaisuus.⁵¹ Toisaalta voitaisiin perustellusti puhua myös kieltäytymisen toisesta vaiheesta, jolloin Venäjän vallan tai autonomian ajan aseistakieltäytyminen vuosien 1887 ja 1891 lakien mukaisesta palveluksesta olisi suomalaisen aseistakieltäytymisen ensimmäinen vaihe. Vuosien 1902-1904 kutsuntalakkoja hyödynnettiin poliittisen vastarinnan muotona venäläistämisyarkimykksiä vastaan, ja vuonna 1902 kutsunnoista jäi pois jopa yli puolet kutsutuista.⁵² Tämä kieltäytyminen tosin oli leimallisesti poliittista ja hyvin erilaista kuin kieltäytyminen itsenäisessä Suomessa.

⁴⁷ Asevelvollisuuslaki 452/50.

⁴⁸ KM 1951: 55 (mon.), s. 4-5. Puolustusvoimat eivät pitäneet lukua aseettomina armeijassa palvelleista. Luku ei myöskään sisällä Jehovan todistajia.

⁴⁹ Laki asevelvollisista, joita omantunnonsyyt estävät suorittamasta sotapalvelusta 186/1931.

⁵⁰ Scheinin 1988, s. 53.

⁵¹ Kilpinen 2007 s. 23-24.

⁵² Scheinin 1988, s. 108-112.

Aseistakieltäytyjiä voidaan pitää yksilöllisinä tekijöinä, mutta myös yhteiskunnallisina toimijoina osana esimerkiksi rauhanliikettä tai kansalaistottelemattomuuden perinnettä. Lähdetään siitä, että kieltäytyminen aseista on yleisen asevelvollisuuden vallitessa aktiivinen teko, joka asettaa yksilön normaalia marssijärjestystä tai jopa vallitsevaa normijärjestelmää vastaan. Aseistakieltäytyjät ryhmänä eivät ole esittäytyneet 1960-lukua käsittelevässä kirjallisuudessa yleensä toimijoina sinänsä, vaan tekijät ovat löytyneet aktiivisesti yhteiskuntaan vaikuttaneista nuorista. Näiden nuorten joukossa toki on muutama aseistakieltäytyjä, mutta enemmänkin yhteiskunnallisen aktiivin kuin aseistakieltäytyjän roolissa.⁵³ Tutkimuksessani käsittelemäni aseistakieltäytyjiä toimijoina, joiden artikuloiman vakaumus antaa hyvän lähtökohdan kieltäytyjien oman puheen hahmottamiseen. Eräiden avaintoimijoiden puhe tulee kuitenkin korostetusti esille, koska nämä henkilöt ovat osallistuneet julkiseen keskusteluun aseistakieltäytymisestä yksilöinä tai Sadankomitea-yhdistyksen kautta. Näin he ovat osa sitä ryhmää, jolla oli keskeinen rooli mannheimilaisittain koko sukupolven mobilisoitumisessa ja sen kokemusmaailman muotoutumisessa.

2.2 Vuoden 1959 laki pitkän valmistelun tuloksena

Toisen maailmansodan jälkeen solmittu Pariisin rauhansopimus pakotti Suomen uudistamaan asevelvollisuuslainsäädäntöään, ja vuonna 1950 asetettiin uusi asevelvollisuuslaki.⁵⁴ Tämä laki ei kuitenkaan vaikuttanut aseistakieltäytyjien asemaan. Aseettomia koskeva kohta lakitekstissä kuului:⁵⁵

Velvollisuudesta muulla tavoin osallistua isänmaan puolustukseen tai sitä avustaa on voimassa, mitä siitä on erikseen säädetty.

Tässä laki viittasi vuonna 1931 säädettyyn *Lex Pekuriseen*, joka oli mahdollistanut omantunnonsyistä aseettoman palveluksen tai erillisen työpalvelun rauhan aikana.⁵⁶ Jatkosodan alkupuolella teloitettiin kieltäytymisen vuoksi ainakin kolme kieltäytyjää.⁵⁷ Lisäksi kesän 1944 perääntymisvaiheen ajalta tiedetään nimeltä kymmeniä teloitettuja karkureita, vaikka teloitettujen todellinen luku lähentelee todennäköisesti kolmeasataa.⁵⁸

⁵³ Tuominen 1991 ja Hallman 1986.

⁵⁴ Tuomikoski 1989, s. 150; Scheinin 1988, s. 121.

⁵⁵ Asevelvollisuuslaki 452/50.

⁵⁶ Asevelvollisuuslaki 453/50; Laki asevelvollisista, joita omantunnonsyyt estävät suorittamasta sotapalvelusta 186/31.

⁵⁷ Lindstedt 1999, s. 99 ja s. 418; Paasilinna 1998, s. 205-207.

⁵⁸ Ylikangas 2007, s. 181-186 ja s. 295-297.

Valtioneuvosto asetti vuonna 1950 komitean miettimään aseistakieltäytymislainsäädännön uudistamista, eduskunnan edellisvuonna esittämän pyynnön mukaisesti. Kansanedustaja Viljami Kalliokosken johtama toimikunta esitti mietinnössään huhtikuussa 1951 palvelusajan lyhentämistä ja lain ulottamista sota-aikaan. Siinä ehdotettiin myös puolustusministeriöön perustettavaksi tutkijatoimikunta, joka selvittäisi asevelvollisten vakaumuksen aitouden. Kaikesta palveluksesta kieltäytyville olisi mietinnön mukaan tullut perustaa erityinen työlaitos.⁵⁹ Laiksi asti ehdotukset eivät sinällään edenneet, vaan asian lisäkäsittelyä varten vuonna 1954 perustettiin uusi komitea, jonka puheenjohtajaksi valittiin hovioikeudenneuvos Harras Kytä. Kytän komitea sai työnsä valmiiksi vasta vuonna 1958, jolloin tuloksena oli uusi lakiesitys.⁶⁰ Toukokuussa 1959 eduskunta hyväksyi lakiesityksen, jonka hallitus oli tehnyt Kytän komitean työn pohjalta. Sen oli määrä tulla voimaan vuoden 1961 alusta.⁶¹

Uusi laki asevelvollisuuden täyttämisestä aseettomana muutti aseistakieltäytyjien asemaa Suomessa muutamien oleellisin osin. Mitään täysin uutta eduskuntakäsittelyssä ei tullut esille, vaan laki pohjautui Kalliokosken toimikunnan ja Kytän komitean työhön. Laki toteutti esillä olleet toiveet täyskieltäytyjien, eli käytännössä Jehovan todistajien, aseman selkiyttämisestä ja palvelusaikojen uudistamisesta. Palvelusajat säädettiin vastaamaan vuonna 1950 annetun asevelvollisuuslain mukaista käytäntöä, mutta kriisiaikojen puolustusvelvollisuuksista aseettomia ei vapautettu. Merkittävin uudistus aseistakieltäytyjien kannalta oli asevelvollisten vakaumuksen todellisuutta selvittämään säädetyn asevelvollisten tutkijatoimikunnan perustaminen. Heti lain ensimmäisessä pykälässä todettiin, että asevelvollisten tutkijatoimikunta määrää ”huolellisen tutkimuksen toimitettuaan” asevelvollisen palvelemaan:⁶²

1) puolustuslaitoksessa; tai

2) valtion siviilihallinnon tehtävissä tahi yliopistollisessa tai muussa keskussairaalassa; taikka

3) erityisessä työlaitoksessa, jos tämä on järjestyksen ylläpitämiseksi välttämätöntä tai jollei asevelvollinen suostu 2 kohdassa tarkoitettuihin tehtäviin.

Palvelusajat määräytyivät niin, että puolustuslaitoksessa aseeton palveli 120 päivää ja siviili-tehtävissä tai sairaalapalveluksessa 180 päivää yli normaalin palvelusajan,⁶³ joka vuoden 1950 asevelvollisuuslain mukaisesti oli 240 päivää.⁶⁴ Täyskieltäytyjiä varten räätälöidyssä

⁵⁹ KM 1951: 55 (mon.), s. 7-10.

⁶⁰ KM 1958:38 (mon.), s. 6-9.

⁶¹ Laki asevelvollisuuden täyttämisestä aseettomana 219/59.

⁶² Laki asevelvollisuuden täyttämisestä aseettomana 219/59.

⁶³ Laki asevelvollisuuden täyttämisestä aseettomana 219/59.

⁶⁴ Asevelvollisuuslaki 452/50.

erityisessä työlaitoksessa täyskieltäytyjä joutui palvelemaan 240 päivää yli normaalin palvelusajan eli kaikkiaan kuusitoista kuukautta.⁶⁵

2.3 Asevelvollisten tutkijatoimikunta portinvartijana

Vuoden 1959 lain mukaan aseettomaan palvelukseen määrättiin asevelvollinen, jota ”uskonnolliseen tai siveelliseen vakaumukseen perustuvat vakavat omantunnon syyt” estivät suorittamasta asevelvollisuutta normaalissa järjestyksessä. Lakiteksti ei tämän tarkemmin avannut vakaumuksen sisältöä. Vaikka muotoilu oli selvästi uudellinen, oli se lähellä niitä ”omantunnon syitä”, joista vanhassa vuoden 1931 laissa puhuttiin. Mainittuja vakavia omantunnon syitä laki sääti tutkimaan asevelvollisten tutkijatoimikunnan, jonka asetti valtioneuvosto:⁶⁶

Siihen kuuluu lainoppinut puheenjohtaja, jolla on kokemusta tuomarintoimessa, sekä neljä jäsentä, joista yhden tulee olla vähintään esiupseerin arvoinen vakinaisessa palveluksessa oleva upseeri, yhden psykiatri, yhden pappismies ja yhden sosiaaliministeriön edustaja. Tutkijatoimikunnan puheenjohtajalle ja jäsenille määrätään henkilökohtaiset varamiehet.

Tutkijatoimikunnan tekemästä päätöksestä oli asevelvollisella oikeus valittaa puolustusministeriölle 30 päivän kuluessa tiedoksiannosta, mutta puolustusministeriön päätökseen ei voinut enää hakea muutosta.⁶⁷ Näin asevelvollisten tutkijatoimikunnasta tuli eräänlainen väli-oikeus, jonka päätöksistä saattoi valittaa elimelle, jonka alaisia jo osa tutkijatoimikunnan jäsenistä oli.

Lakiin oli lisäksi merkitty tarkasti kurinpidolliset säädökset ja kurinpidollisten toimien vaikutus asevelvollisen palvelusaikaan.⁶⁸ Itse lakia tarkempia säädöksiä annettiin lokakuun ensimmäisenä päivänä hyväksytyssä asetuksessa asevelvollisuuden täyttämisestä aseettomana. Siinä määritettiin muun muassa se, kuinka asevelvollisen tekemän ilmoituksen saajan, kutsuntalautakunnan tai sotilaspiirin esikunnan, tuli tehdä selvitys ja kirjoittaa oma lausuntonsa asevelvollisten tutkijalautakunnalle. Asevelvollisten kutsuminen tutkijatoimikunnan kuultavaksi jätettiin toimikunnan harkintaan ja vastuulle:⁶⁹

Tutkijatoimikunta voi, jos katsoo sen tarpeelliseksi, varata 1 §:ssä tarkoitettulle asevelvolliselle tilaisuuden tulla asiassaan henkilökohtaisesti kuulluksi. Toimikunta voi myös kuulla sen

⁶⁵ Laki asevelvollisuuden täyttämisestä aseettomana 219/59.

⁶⁶ Laki asevelvollisuuden täyttämisestä aseettomana 219/59.

⁶⁷ Laki asevelvollisuuden täyttämisestä aseettomana 219/59.

⁶⁸ Laki asevelvollisuuden täyttämisestä aseettomana 219/59.

⁶⁹ Asetus asevelvollisuuden täyttämisestä aseettomana 381/59.

uskonnollisen yhdyskunnan tai yhdistyksen edustajaa, johon asevelvollinen kuuluu, ja ryhtyä muihinkin toimenpiteisiin selvityksen hankkimiseksi asiassa.

Asetus asevelvollisuuden suorittamisesta aseettomana sääti valtioneuvoston määräämään asevelvollisten tutkijatoimikunnan toimeensa viideksi vuodeksi kerrallaan. Laissa oli mainittu tarkasti tutkijatoimikunnan jäsenten muodolliset taustat, mutta valtioneuvostolle jäi tehtäväksi nimittää toimijat laissa mainittuihin rooleihin.⁷⁰ Ensimmäinen tutkijatoimikunta nimitettiin syyskuussa 1960. Sen lainoppineeksi puheenjohtajaksi valittiin esittelijäneuvos, myöhemmin lainsäädäntöneuvos, Lars Hugo Salonen.⁷¹ Kysymys asevelvollisuudesta oli hänelle tuttu, sillä hän oli ollut mukana vuoden 1959 lakia suunnitelleessa Kytän komiteassa.⁷² Salonen oli ansioitunut juristi, joka toimi jatkosodassa vuosina 1943-1944 kenttäoikeuden puheenjohtajana.⁷³ Vuonna 1968 Salonen valmisteli Erkki Ailion kanssa oikeusministeriölle pyynnöstä ehdotuksen, jossa rajattiin sotatila kuolemanrangaistuksen poistamisen ulkopuolelle. Kokemuksen mukaan sodat olivat osoittaneet, että poikkeusoloissa kuolemanrangaistusta ei voitaisi välttää.⁷⁴ Salonen toimi tutkijatoimikunnan puheenjohtajana koko sen päälle kahdeksanvuotisen olemassaoloajan. Hän oli läsnä lähes kaikissa kokouksissa, joten hänen henkilökohtaisilla varamiehillään ei oikeastaan ollut kummallakaan kaudella mitään virkaa.⁷⁵

Muiden toimikunnan jäsenten roolit kertovat paljon siitä, mitä tutkijatoimikunnan oli määrä selvittää ja missä hengessä selvitystyö tehtiin. Jäsenet oli laissa määritetty seuraavasti: upseeri, psykiatri, pappismies ja sosiaaliministeriön virkamies.⁷⁶ Kaikille toimikunnan jäsenille oli selvästi mietitty rooli toimikunnassa: Puolustusministeriötä asiassa edusti vähintään esiuupseerin arvoinen sotilashenkilö, jonka roolina oli valvoa armeijan etua ja mahdollisesti tulkita asevelvollisten sopivuutta armeijan palvelukseen. Psykiatri tulkitsi asevelvollisten sielullista tilaa ja kykyä toimia armeijan kaltaisessa yhteisössä tai yhteiskunnassa yleensä. Pappismiehellä oli tarvittava kokemus tulkita raamatullisia kysymyksiä, ja hänen uskottiin tuntevan asian kannalta oleelliset vakaumukselliset kysymykset, vaikka olisikin kyse ei-uskonnollisista kieltäytyjistä. Sosiaaliministeriön virkamies edusti siviilihallintoa, jossa osa

⁷⁰ Asetus asevelvollisuuden täyttämisestä aseettomana 381/59.

⁷¹ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961, 1 §. Valtioneuvosto nimitti asevelvollisten tutkijatoimikunnan jäsenet kokouksessaan 8.9.1960 viideksi vuodeksi.

⁷² KM 1958: 38 (mon.), numeroimaton johdanto-osa.

⁷³ Kuka kukin on 1960, s. 802.

⁷⁴ Lindstedt 1999, s. 638.

⁷⁵ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961-1969.

⁷⁶ Laki asevelvollisuuden täyttämisestä aseettomana 219/59.

asevelvollisista tulisi palvelemaan. Toisaalta laaja-alaisessa toimikunnassa kyse oli varmasti asevelvollisen oikeusturvasta, mutta myös moniulotteisen asiantuntijavallan nuorten asevelvollisten soveltamisyrityksestä vakaumuksellisiin näkemyksiin ja uskomuksiin.

2.4 Moniportainen kieltäytymisprosessi

Aseistakieltäytyjän tie hahmottui vuoden 1950 asevelvollisuuslain ja vuoden 1959 lain asetusten mukaan. Prosessi alkoi asevelvollisen omalla ilmoituksella, jonka hän saattoi jättää kutsuntatilaisuudessa kutsuntalautakunnalle, kutsuntatilaisuudessa jo käytyään sotilaspiirin esikunnalle tai palvelukseen astuttuaan joukko-osaston komentajalle. Jos ilmoituksen teki vasta joukko-osastossa, piti asevelvollinen kotiuttaa, jolloin asevelvollisuuden suorittaminen venyi entisestään.⁷⁷ Asevelvollisen piti ilmoituksen yhteydessä esittää selvitys vakaumuksensa todellisuudesta.⁷⁸ Käytännössä tämä tarkoitti ilmoituslomakkeeseen kirjoitettuja yksityishenkilöiden allekirjoituksia, parin yksityisen henkilön allekirjoittamaa tai kirjoittamaa kirjallista todistusta tai asevelvollisen omaa kirjoitusta vakaumuksensa tueksi.⁷⁹

Osa asevelvollisista hankki todistukset ja kirjoitti kirjeen vakaumustaan perustellakseen, mutta jotkut eivät hankkineet, tai saaneet hankittua, mitään todistuksia. Oman selvityksen osalta ei ollut olemassa mitään valmista mallia tai lomaketta, ja säilyneet kirjoitukset vaihtelevatkin muodon ja sisällön osalta melkoisesti. Pelkästään kirjoitusten pituudet vaihtelevat A4-arkista aina kymmeneen arkkiin. Osa on kirjoitettu käsin, osa valmisteltu huolella ja kirjoitettu kirjoituskoneella puhtaaksi.⁸⁰ Eräs toimittajana toiminut liitti jopa juttunäytteitään vakaumuksensa tueksi.⁸¹

Ilmoituksen vastaanottaja oli vuoden 1959 asetuksen mukaan velvollinen tutkimaan esitetyn selvityksen ja keskustelemaan asevelvollisen kanssa tämän vaikuttimista.⁸² Vastaanottajan, eli käytännössä kutsuntalautakunnan puheenjohtajan⁸³, sotilaspiirin esikunnan päällikön tai joukko-osaston komentajan, piti antaa asiassa oma lausuntonsa sekä toimittaa se ilmoituksen ja selvityksen kanssa asevelvollisten tutkijatoimikunnan käsiteltäväksi.⁸⁴ Nämä lausunnot

⁷⁷ Laki asevelvollisuuden täyttämisestä aseettomana 219/59.

⁷⁸ Asetus asevelvollisuuden täyttämisestä aseettomana 381/59.

⁷⁹ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan asiakirjat 1961-1969.

⁸⁰ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961-1969.

⁸¹ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan asiakirjat, esimerkiksi 77/1967.

⁸² Asetus asevelvollisuuden täyttämisestä aseettomana 381/59.

⁸³ Asevelvollisuuslaki 452/50. Lain mukaan kutsuntalautakunnan puheenjohtaja oli sotilaspiirin päällikkö tai joku muu upseeri.

⁸⁴ Asetus asevelvollisuuden täyttämisestä aseettomana 381/59.

olivat kautta lain soveltamisajan kirjavia, vaikka siveellisten kieltäytyjien tilastoa johtaneessa Helsingissä sotilaspiiri tyytyi jo alkuvaiheessa puoltamaan kaavamaisesti kaikki ei-uskonnollisten kieltäytyjien hakemukset.⁸⁵ Lausunnolla ei ollut juuri merkitystä tutkijatoimikunnan haastattelussa siveellisiä kieltäytyjiä, sillä käytännössä kaikki siveelliset kieltäytyjät kutsuttiin erikseen kuultaviksi.⁸⁶

Siveellisen kieltäytyjien vakaumuksen sijaan osa sotilashenkilöiden antamista lausunnoista kuitenkin kertoo vakaumuksen selvittämisen vaikeudesta, ajan hengestä puolustusvoimissa tai vain selvityksen kirjoittajan maailmankuvasta, kuten näistä otteista näkyy:

- *Vaikkakaan asianomaisen halu palvella aseettomana puolustuslaitoksessa ei perustu uskonnolliseen tai siveelliseen vakaumukseen, vaan romaanien lukemisesta saatuun käsitykseen, en pitäisi hänen aseelliseen palvelukseen määräämistään tarkoituksenmukaisena, koska henkilökohtaisen kokemukseni perusteella tämän tyyppisistä aseellisista miehistä on puolustusvoimille enemmän harmia kuin hyötyä.⁸⁷*
- *Tuntuu kuin ydinräjähteiden ja muiden nykyajan sotilaallisten joukkotuhoaseiden yleisölle tarkoitetut usein propagandistiset kirjoitukset sanoma- ym lehdissä olisivat eräänä syynä tai sysäyksen antajana [asevelvollisen] mietiskelyihin ja vakaumuksen kehittymiseen. Saattaa olla todennäköistä, että hänen tämän hetken vakaumuksensa nuoren miehen tulevasta kehityksestä välittämättä jää valitettavasti pysyväksi.⁸⁸*
- *Olen tänään keskustellut [asevelvollisen] kanssa ja todennut, että hän on poikkeuksellisen epätavallinen yksilö, joka liikaa asioita mietittyään on mennyt sekaisin.⁸⁹*
- *Ilmoituksentekijä ei kuulu mihinkään poliittiseen puolueeseen. Hyväksyy virkavallan ja siten myös poliisin toiminnan järjestyksen ylläpitämiseksi (ei hyväksy anarkismia), mutta ei puolustuslaitosta eikä sen virkapukua ja aseita. Ilmoituksen tekijän vakaumus vaikuttaa aidolta, joskaan vakaumusta ei aikaisemmin ole tuotu esille missään yhteydessä sotilasviranomaisen kanssa.⁹⁰*
- *Asianomainen seurasi loogisesti omaa vakaumuslinjaansa. Ajatus, että jokainen tilanne on ratkaistava erikseen, vie pohjan erilaisten tilanteiden kuvittelulta. En katso olevani asiantuntija puoltamaan anomusta.⁹¹*
- *On yhtä vaikea kuin jostain ”uskovaisestakin” sanoa, miten todellinen vakaumus on. Itse kyllä väittää sen olevan omantunnonkysymyksen.⁹²*

⁸⁵ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan asiakirjat 1961-1969.

⁸⁶ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961-1969.

⁸⁷ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan asiakirjat 276/1961.

⁸⁸ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan asiakirjat 81/1962.

⁸⁹ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan asiakirjat 37/1963.

⁹⁰ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan asiakirjat 89/1964.

⁹¹ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan asiakirjat 82/1965.

- *Olen noin tunnin ajan keskustellut [asevelvollisen] kanssa. Hänen käsityksensä on juuri sellainen, jonka hän on yllä esittänyt. Asennoituminen yhteiskuntaan kieroutunut ja hän kuvittelee voivansa muuttaa asioiden käsittelyjärjestyksen.⁹³*
- *Uppiniskainen, inttävä tapaus. Ulkopuolinen ei nähtävästi voi vaikuttaa. Mielestäni vaatii varusmiespalveluksen antamaa erikoiskoulutusta. En puolla.⁹⁴*
- *On ilmeistä, että [asevelvollinen] pohtiessaan kysymystä on joutunut kaunosieluna harhateille. Esitän, että hänet kutsuttaisiin tutkijatoimikuntaan kuultavaksi. Uskon, että asiantuntijat voivat saada päätöksen muuttumaan.⁹⁵*
- *”Mikään keskustelu ei tunnu tehoavan [asevelvolliseen]. Koko hänen vakaumuksensa perustuu olettamuksiin ilman todellista tietoa. Ilmoituksen tekijää ei ole hoidettu missään hoitolaitoksissa eivätkä hänen mielipiteensä sitä ehkä välttämättä edellytäkään. [Asevelvollinen] itse tuntuu olevan vakuuttunut asiansa oikeutuksesta.”⁹⁶*
- *”Tyypillinen pasifisti.”⁹⁷*

Periaatteessa ilmoituksen tekeminen halukkuudesta palvella aseellisena oli suhteellisen helppoa, mutta sen sijaan että palvelukseen olisi päässyt suoraan, joutui asevelvollinen perustelemaan kantansa kahteen eri otteeseen. Käytännössä prosessin teki hankalaksi nämä kuulemiset ja erityisesti se, ettei asevelvollinen tuntenut kattavasti lakia, oikeuksiaan tai prosessin etenemisjärjestystä.⁹⁸ Vuosina 1961-1969 ilmeni parikin tapausta, jotka eivät tienneet edes palvelusvaihtoehtoista tai palvelusajan määräyksistä.⁹⁹ Yhdessä tapauksessa asevelvollinen oli joutunut kutsunnoissa kutsuntalautakunnan puheenjohtajan ympäripuhumaksi, ja hän kävi jättämässä kieltäytymisilmoituksensa vain noin kuukautta myöhemmin sotilaspiiriin.¹⁰⁰ Luultavasti aseettomaan pyrkivien päätöksiä yritettiin pyörtää useamminkin kutsuntalautakunnassa.¹⁰¹ Lopullisen päätöksen asevelvollisten palveluspaikasta teki pääesikunnan järjestelyosasto asevelvollisten tutkijatoimikunnan päätettyä palvelumuodosta.¹⁰² Siviilipuolen palveluspaikat olivat käytännössä kuudessa eri sairaalassa, Helsingissä sijaitsevassa sokeain ammattikoulussa ja Helsingin lentoaseman palokunnassa.¹⁰³

⁹² KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan asiakirjat 53/1966.

⁹³ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 221§/1966 (esittelymuistio).

⁹⁴ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 216§/1967 (esittelymuistio).

⁹⁵ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 199§/1968 (esittelymuistio).

⁹⁶ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan asiakirjat 179/1968.

⁹⁷ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 42§/1969 (esittelymuistio).

⁹⁸ Schüller 1969 s. 32, s. 37.

⁹⁹ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat, esimerkiksi 1966, 221 §.

¹⁰⁰ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1968, 199 §.

¹⁰¹ Schüller 1969 s. 36-37.

¹⁰² Asetus asevelvollisuuden täyttämisestä aseettomana 381/59.

¹⁰³ KM 1970: B24, s. 79.

3. Aseistakieltäytyminen radikaalien 1960-luvulla

3.1 Siveelliset kieltäytyjät vähemmistön vähemmistönä

Aseistakieltäytyjät ovat Suomessa olleet historiallisesti hyvin pieni vähemmistö. 1950-luvun lopussa kieltäytyneitä oli noin nelisenkymmentä vuodessa, mikä oli parhaimmillaankin vain hiukan yli 0,2 prosenttia kaikista palvelukseen astuneista. Tätä tilastoa tosin vinouttaa hieman se, ettei aseettomana puolustuslaitoksessa palvelleista ole erillistä tilastoa, koska joukko-osastot itse hyväksyivät aseettomat palvelukseen. 1960-luvun tilastoihin verrattaessa on kuitenkin selvää, ettei kieltäytyneitä ole ollut edes puolta prosenttia ikäluokan miehistä. 1960-luvun huippuvuosinakin kieltäytyminen keikkui puolen prosentin molemmin puolin lähentelemättä edes prosenttia.¹⁰⁴

Historiallisesti uskonnollisperustainen aseistakieltäytyminen on ollut ei-uskonnollista tai eettisperusteista kieltäytymistä huomattavasti yleisempää. Tämä pätee myös 1960-luvun aseistakieltäytymiseen. Vaikka kieltäytymistilastot vaihtelevat selvittämiskomitean tilastoissa,¹⁰⁵ asevelvollisten tutkijatoimikunnan toimintakertomuksissa¹⁰⁶ ja viitteen kieltäytymisen laajuudesta antavissa kutsuntatilastoissa,¹⁰⁷ voidaan sanoa siveellisten kieltäytyjien muodostaneen noin neljä prosenttia kaikista 1960-luvulla kieltäytyneistä. Huippuvuosinakin näitä ei-uskonnollisia kieltäytyjiä oli alle kahdeksan prosenttia kaikista kieltäytyjistä. Seuraavaan tilastoon on poimittu yhteenlasketut kieltäytyjämäärät Långin komitean mietinnöstä, lukuun ottamatta vuoden 1969 kesken jäänyttä tutkijatoimikunnan kautta. Sen kohdalla olen käyttänyt tutkijatoimikunnan toimintakertomuksen lukua. Näitä tietoja olen sitten verrannut itse kokoamiini tietoihin siveellisistä kieltäytyjistä. Kyseessä on aseettomaan palvelukseen hyväksytyt asevelvolliset, joten tästä ei vielä ilmene vielä koko siveellisen kieltäytymisen laajuus.¹⁰⁸

¹⁰⁴ KM 1970: B24, s. 197; KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961-1969.

¹⁰⁵ KM 1970: B24, s. 197.

¹⁰⁶ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961-1969.

¹⁰⁷ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961-1969; Schüller 1970, s. 30.

¹⁰⁸ KM 1970: B24, s. 197; KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961-1969.

TAULUKKO 1: Asettomaan palvelukseen määrättyt asevelvolliset asevelvollisten tutkijatoimikunnan aikana vuosina 1961-1969.

Vuosi	Asettomaan palvelukseen määrättyjä yhteensä	Siveellisin syin aseettomaan palvelukseen määrättyjä
1961	199	3
1962	180	2
1963	154	4
1964	188	4
1965	192	8
1966	209	8
1967	221	11
1968	216	8
1969	97	4
Yhteensä	1656	52

Lähde: KM 1970: B24, s. 197. KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961-1969.¹⁰⁹

Asevelvollisten tutkijatoimikunta kokoontui yhteensä 270 kertaa vuosina 1961-1969. Näistä kokouksista parikymmentä oli puheenjohtajan ja sihteerin muodostaman työvaliokunnan valmistelukokouksia ja loput täysivaltaisen toimikunnan varsinaisia kokouksia.¹¹⁰ Kokoamieni tilastojen valossa tutkijatoimikunta teki keskimäärin kuusi päätöstä yhdessä kokouksessa. Käytännössä päätösten määrä kuitenkin riippui täysin siitä, oliko asevelvollisia kutsuttu kuultavaksi vai tehtiinkö päätökset sihteerin luomien esitysmuistioiden ja armeijan henkilökunnan antaman lausunnon perusteella. Yleensä tutkijatoimikunnan kokoukset kestivät tunnista puoleentoista tuntiin, mutta parissa tapauksessa kahden tai kolmen asevelvollisen haastattelut saattoivat venyttää kokouksen kahteen tuntiin.¹¹¹ Tehokkaimmillaan tutkijatoimikunta oli päättäessään Jehovan todistajien määräämisestä Karvialla sijainneeseen erityiseen työlaitokseen, jolloin toimikunta saattoi tehdä tunnissa jopa kaksikymmentä päätöstä.¹¹²

¹⁰⁹ Huom! Vaikka tilastot ovat komiteamietinnössä tarkat, eivät ne täsmää kovin tarkasti asevelvollisten tutkijatoimikunnan toimintakertomuksen lukujen kanssa. Siksi aseistakieltäytyjien kokonaismäärä on lähinnä viitteellinen.

¹¹⁰ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961-1969, toimintakertomukset.

¹¹¹ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961-1969.

¹¹² Esimerkiksi KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1964, kokous 2.4.1964.

3.2 Tutkijatoimikunta linjaa lain tulkinnan

Aloittaessaan työnsä tammikuussa 1961 asevelvollisten tutkijatoimikunta kävi läpi toiminta-perusteensa eli vuoden 1959 lain, asetuksen ja hallituksen esityksen. Mitään muuta virallista ohjetta tutkijatoimikunta ei saanut puolustusministeriöltä tai valtioneuvostolta. Ennen ensimmäistäkään päätöstä kuultiin jo vuoden toisessa kokouksessa pappisjäsen Samuel Lehtosen selvitys helluntailikkeestä.¹¹³ Tutkijatoimikunnan jäsenet eivät olleet välttämättä vakaumuksen tai varsinkaan uskonnon asiantuntijoita, joten alkuvuodesta tutkijatoimikunnassa Lehtonen teki selvitykset myös baptismita ja Jehovan todistajista.¹¹⁴ Suomen Vapaakirkon osalta kuultiin pastori Wiljam Aittalaa. Yhden vapaakirkkoon kuuluneen asevelvollisen kohdalla päätöstä jopa lykättiin, jotta Aittalaa voitiin asiassa ensin kuulla.¹¹⁵

Vertailukohtana asevelvollisten tutkijatoimikunta ei ensimmäisinä vuosina kutsunut erityisiä siveellisen vakaumuksen asiantuntijoita selvittämään lain ilmauksen taustoja tai toimintapiiriä. Sen sijaan Sodanvastustajat Suomessa –rauhanjärjestöön kuuluneen asevelvollisen tapauksessa asiakirjoista löytyy ilmeisesti yhdistysrekisteristä saadut tiedot Sodanvastustajat Suomessa ry:stä ja Rauhanpuolustajat ry:stä. Papereissa on lueteltu esimerkiksi puheenjohtajat ja yhdistysten tarkoitukset. Lisäksi mukana on kuuden sivun tiivistelmä Rauhanpuolustajista otsikolla ”Rauhanpuolustajat – SKP:n lieveliike”, joka on päivätty 27.8.1958. Tietoa papereiden alkuperästä ei kuitenkaan ole, eikä pöytäkirjassa mainita, että näitä tietoja olisi tutkijatoimikunnan kokouksessa käsitelty. Yksikään aseistakieltäytyjä ei myöskään ilmoittanut kuuluvansa Rauhanpuolustajiin, eikä se varmasti olisi kannattanutkaan, jos tiivistelmä vastasi tutkijatoimikunnan käsitystä järjestöstä. Tiivistelmän loppui paljonpuhuvasti:¹¹⁶

(A)ina löytyy ihmisiä, jotka ovat hetkellisesti kadottaneet huumorin- ja suhteellisuudentajunsa ja ottavat kommunistien rauhanpropagandan vakavasti.

Uskonnollisia kieltäytyjiä koskevat asiantuntijalausunnot oli laadittu erityisesti asevelvollisuuskysymystä silmällä pitäen, joten niissä käsiteltiin uskontokunnan taustojen lisäksi suhtautumista esivaltaan ja armeijaan. Pappisjäsen Lehtonen nosti esityksissään esiin muun muassa seuraavia asioita:

¹¹³ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961, 8 § ja liite n:o 1 § 8.

¹¹⁴ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961, 53 § ja liite n:o 1 § 53/50 sekä 100 § ja liite n:o 1 § 100.

¹¹⁵ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961, 223 § ja 251 §.

¹¹⁶ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan asiakirjat 1961, 187/1961.

- Helluntailiike: *”Tähän raamattunäkemykseen perustuu helluntailiikkeeseen kuuluvien henkilöiden kieltäytyminen aseellisesta palveluksesta. Tällöin vedotaan Jeesuksen vuorisaarnassa esittämään kehotukseen olla tekemättä pahalle vastarintaa tai sanaan ”Joka miekkaan tarttuu, se miekkaan hukkuu”. Näin helluntailiikkeeseen kuuluvat on tarkoin erotettava esim. Jehovan todistajista, jotka pitävät esivaltaa ja valtiovaltaa sinänsä saatanallisena ilmiönä.”*¹¹⁷
- Baptismi: *”Asevelvollisten tutkijatoimikunnan kannalta on tärkeitä huomata, että baptistit tunnustavat esivallan, myös esivallan vaatiman valan ja sotapalveluksen, vaikka hylkäävät kaiken yhteyden valtion ja kirkon välillä.” / ”Baptistipiireistä olevien asevelvollisten kieltäytyminen asepalveluksesta lienee tulkittava lähinnä helluntailiikkeen vaikutukseksi meidän oloissamme.”*¹¹⁸
- Jehovan todistajat: *”Valtio ja esivalta samoin kuin kirkko ovat saatanan palveluksessa. Tähän opinkohtaan perustuu Jehovan todistajien kieltäytyminen asepalveluksesta ja valtion palveluksesta yleensä.”*¹¹⁹

Nämä tulkinnat olivat tutkijatoimikunnan päätöksenteossa tärkeitä, koska valtaosa kieltäytyjistä oli uskonnollisia, ja monet kuuluivat eritoten Jehovan todistajiin tai helluntailiikkeeseen. Adventtikirkon pastori Aittalan kuuleminen oli sinänsä erilainen tapaus, että siinä uskonnollisen edustajan pääsi itse kertomaan seurakuntansa mielipiteistä asevelvollisuuskysymyksessä. Aittala painotti, että adventistit haluavat olla uskollisia kansalaisia ja täyttää kansalaisvelvollisuutensa, mutta niin etteivät joudu ristiriitaan omatuntonsa kanssa. Heillä oli kaksi johtavaa periaatetta: ”lauantai lepopäiväksi” ja ”aseeton palvelus”. Lehtosen kysyessä Aittala toi esiin, että kirkon linja asepalveluskysymyksessä tuli käskystä ”älä tapa”, mutta jokaisen nuoren tuli itse tehdä asiassaan päätös. Yhdyskunta hyväksyi aseettoman palveluksen puolustuslaitoksessa.¹²⁰ Ei liene sattumaa, että pian Aittalaa kuultuaan asevelvollisten tutkijatoimikunta määräsi haastattelun jälkeen kaksi siviilihallintoon pyrkinyttä adventistia aseettomana puolustuslaitokseen. He eivät pystyneet riittävän pitävästi perustelemaan toivettaan palvella siviilitehtävissä.¹²¹

Toimikunnan ensimmäistä paria kautta leimaa tutkimustehtävän hahmottaminen ja käytäntöjen vakiinnuttaminen. Heti alusta tutkijatoimikunta otti sen kannan, että jos kutsunta-

¹¹⁷ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961, liite n:o 1 § 8.

¹¹⁸ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961, liite n:o 1 § 53/50.

¹¹⁹ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961, liite n:o 1 § 100.

¹²⁰ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961, 223 §.

¹²¹ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961, 252 § ja 253 §.

lautakunta, sotilaspiiri tai joukko-osasto oli puoltanut uskonnollisen kieltäytyjän anomusta päästä aseettomaan palvelukseen armeijaan, tämä mahdollisuus hänelle myös mitä suurimmalla todennäköisyydellä suotiin ilman kuulemista. Vain ne, joiden vakaumusta oli epäilty, kutsuttiin tutkijatoimikunnan luo Helsinkiin.¹²² Siviilityöhön tai sairaalapalvelukseen pyrkiviä sen sijaan kuultiin ensimmäisenä toimintavuonna lähes poikkeuksetta, sillä vain kahdessa tapauksessa asevelvollinen määrättiin toivomaansa palvelukseen ilman haastattelua.¹²³ Näistäkin toinen oli uskonnolliselta taustaltaan evankelisluterilainen.¹²⁴ Muut parikymmentä vastaavaa tapausta kutsuttiin kuultaviksi, kuten kaikki kolme siveellisin syin kieltäytyneitä. Siveellisten kohdalla palveluspaikkatoiveella ei ollut merkitystä.¹²⁵

Jo toisena toimintavuonna tutkijatoimikunta kevensi työtaakkaansa ja höllensi linjaustaan siviilityöhön tai sairaalapalvelukseen pyrkineiden uskonnollisten kieltäytyjien kohdalla. Vain noin puolia näistä kieltäytyjistä kuultiin.¹²⁶ Kuulemiskäytäntö ei kuitenkaan missään vaiheessa saanut täysin vakiintunutta muotoa, mutta päälinjaksi tuli se, että kutsunnoissa ilmoituksen tehneistä pyydettiin yleensä sotilaspiiriltä lisäselvitys. Lisäselvityksen yhteydessä pyydettiin varmistamaan, halusiko asevelvollinen palvella aseettomana siviilitehtävissä tai sairaalapalveluksessa vai suostuisiko tämä aseettomaan palvelukseen puolustuslaitoksessa. Jos lisäselvityksen jälkeenkään vakaumuksesta ei ollut täyttä varmuutta, kutsuttiin asevelvollinen henkilökohtaisesti kuultavaksi.¹²⁷

Mitään selkeää syytä kutsumiselle, tai kutsumatta jättämiselle, ei useissakaan tapauksissa löydy. Kaikkien kohdalla lisäselvitystä ei hankittu, vaikka asevelvollinen määrättiinkin siviilityöhön tai sairaalapalvelukseen ilman kuulemista. Siveellisten kohdalla käytäntö sen sijaan pysyi läpi toimikauden sellaisena, että asevelvollinen järjestään kutsuttiin paikalle. Alla olevasta taulukosta näkyy siviilityöhön ilman kuulemista määrättyjen ja kuultavaksi kutsuttujen uskonnollisten kieltäytyjien määrät. Verrattaessa lukuja päätösten kokonaismääriin havaitaan, että lähes kymmentä prosenttia uskonnollisista aseistakieltäytyjistä kuultiin asevelvollisten tutkijatoimikunnassa.¹²⁸

¹²² KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961 ja 1962.

¹²³ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961.

¹²⁴ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961, 237 § ja 260 §.

¹²⁵ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961.

¹²⁶ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1962.

¹²⁷ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961-1969.

¹²⁸ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961-1969.

TAULUKKO 2: Asevelvollisten tutkijatoimikunnan siviilityöhön määräämät uskonnolliset kieltäytyjät ja henkilökohtaisesti kuultavaksi kutsutut uskonnolliset kieltäytyjät.

Vuosi	Siviilityöhön tai sairaala-palvelukseen ilman kuulemista määrättyt	Henkilökohtaisesti kuultavaksi kutsutut uskonnolliset kieltäytyjät
1961	2	22
1962	14	12
1963	1	23
1964	19	16
1965	8	12
1966	6	25
1967	15	12
1968	23	7
1969	30	3
Yhteensä	118	132

Lähde: KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961-1969.

Vuosina 1961-1963 tutkijatoimikunta määritteli pääosan toimintatavoistaan ja -rajoistaan. Syyskuussa 1962 puolustusministeriö oli asettanut työlaitostoimikunnan selvittämään miten vuoden 1959 laki ja asetus kaipaavat kehittämistä tai ovat muuten puutteellisia erityisesti työlaitoksessa palvelevien osalta. Tutkijatoimikunta oli havainnut muitakin ongelmia, joten he esittivät, että ”ns. aseettomien työlaitostoimikunnan tehtävää laajennettaisiin niin, että se tulisi käsittämään myös mainitun lainsäädännön kehittämisen muilta osin”.¹²⁹ Tutkijatoimikunta huomioi seuraavat ongelmakohdat puolustusministeriölle lähettämässään kirjelmässä:¹³⁰

- Laki ei koske kertausharjoituksiin kutsuttuja.
- Laki ei koskenut asevelvollisia, jotka palveltuaan aseettomina lain määrittämän ajan, myöhemmin ilmoittivat olevansa esteettömiä palvelemaan aseellisina.
- Puolustuslaitoksessa aseettomana palvelemaan määrätyn ei päätöksen saatua lainvoiman voida enää määrätä palvelemaan valtion siviilihallinnon tehtävissä taikka yliopistollisessa tai muussa keskussairaalassa eikä päinvastoin.

¹²⁹ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirja 1963, 25 §.

¹³⁰ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirja 1963, liite n:o 1 § 25.

- Ei ole tietoa, kuka muuttaa puolustusministeriön päätöksen, jos päätös perustuu vääriin tietoihin tai aseeton haluaakin palvella aseellisena taikka vakaumus on päätöksen jälkeen muuttunut.
- Ei ole tietoa, onko palvelukseen astunut aseeton, joka haluaa aseelliseen palvelukseen, kotiutettava asian käsittelyn ajaksi.

Toimikunta vaikuttaa siis noudattaneen lain ja asetuksen puitteita alusta lähtien pilkuntarkasti. Heti ensimmäisenä toimintavuonna toimikunta joutui palauttamaan kolmen reservistä aseetomaan pyrkineen tapaukset takaisin puolustusministeriölle, koska katsoi etteivät kyseiset tapaukset kuulu toimikunnan toimialaan.¹³¹ Myös muut kirjelmässä esiin nostetut kysymykset koskivat asioita, joista laki ei ilmaissut selkeää kantaa. Reservinkieltäytymistä tutkija-toimikunta ei käsitellyt koko toiminta-aikanaan, mutta parissa tapauksessa asevelvollisten tutkijatoimikunta käsiteli asevelvollisen tapauksen uudelleen puolustusministeriön erillisestä pyynnöstä.¹³² Lain mukaisesti tutkijatoimikunta pystyi perumaan päätöksensä, jos asevelvollinen halusikin palvella aseellisena määräyksenmukaisen aseettoman palvelusvaihtoehdon sijaan. Kaiken kaikkiaan koko toimikaudella aseelliseen halusi päätöksen jälkeen 30 asevelvollista, eli alle kaksi prosenttia kaikista aseettomaan määrätystä. Näistä kaksi oli siveellisiä kieltäytyjiä. Syynä pyynnölle saattoi olla vakaumuksen muuttuminen tai järjettömäksi koettu asema joukko-osastossa aseettomana. Suuri osa tällaisista kieltäytyjistä perui päätöksensä vasta astuttuaan aseettomana armeijapalvelukseen.¹³³

Päätöksenteossa asevelvollisten tutkijatoimikunta oli pääosin yksimielinen. Toimikunta käytti pöytäkirjojen mukaan äänestyskäytäntöä ensimmäisen kerran vasta neljäntenä toimintavuonna. Erimielisyyttä ei varsinkaan tutkijatoimikunnan ensimmäisellä viisivuotiskaudella ilmennyt, koska kaikkiaan noina vuosina äänestettiin vakaumuksesta tai palveluspaikasta vain kolme kertaa. Toista viisivuotiskokoonpanoakaan ei pöytäkirjojen perusteella voi sanoa erimieliseksi, vaikka loppuaikoina toimikunta äänestikin, lähinnä siveellisten kieltäytyjien tapauksissa, ahkerammin. Kaikissa uskonnollisten kieltäytyjien tapauksissa kyse oli siitä määrättiin asevelvollinen aseettomana puolustuslaitokseen vai siviilityöhön tai sairaalapalvelukseen. Siveellisten kieltäytyjien kohdalla äänestettiin myös vakaumuksen lainmukaisuudesta. Kaksi niistä tapauksista, joista uskonnollisten kohdalla äänestettiin, oli vielä Ruotsissa asuvia, siellä paikalliseen seurakuntaan kuuluneita, kieltäytyjiä. Tällaisten tapausten

¹³¹ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961, 262 §, 272 § ja 273 §.

¹³² KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961-1969.

¹³³ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961-1969.

kohdalla toimikunta lähes poikkeuksetta myönsi oikeuden palvella asevelvollisen toivomassa muodossa ilman erillistä kuulemistä, joka olisi sitä paitsi aiheuttanut vain lisäkuluja puolustuslaitokselle.¹³⁴

3.3 Viides käsky: Älä tapa

Uskonnolliseen vakaumukseen perustuviin omantunnonsyihin vedonneet aseistakieltäytyjät edustivat yleensä valtionkirkon ulkopuolisia seurakuntia tai uskonlahkoja 1960-luvun Suomessa. Vuoden 1968 kutsuntatilastossa mainitaan nimeltä 18 evankelisluterilaisen ja ortodoksisen kirkon ulkopuolista uskonnollista ryhmää, joista aseistakieltäytyjiä on tullut.¹³⁵ Sen lisäksi listassa on ryhmä ”muut”, mihin ainakin Ruotsissa toimiva Golgata-seurakunta ja Yhdysvalloista Suomeen rantautunut Kristuksen seurakunta kuuluivat.¹³⁶ Suurimmat ryhmät kieltäytymistilastoissa vuodesta toiseen olivat Jehovan todistajat, Helluntai-seurakunta ja muut helluntailiikkeeseen kuuluneet seurakunnat sekä Suomen Adventtikirkko. Monien uskonnollisten yhteisöjen kohdalla kieltäytyjiä oli vain pari tai muutama vuodessa.¹³⁷

Uskonnollisten kieltäytyjien maantieteellisestä jakautumisesta antaa viitteen näiden uskonto-kuntien levittäytyminen Suomessa ja Sadankomitea-yhdistyksen 1960-luvun loppupuolella tekemä kyselytutkimus. Erik Schüller referoi tutkimusta artikkelissaan, joka julkaistiin vuonna 1970 pamflettikirjassa *Aseistakieltäytyjät*. Aseistakieltäytyjätutkimustaan varten Sadankomitean aseistakieltäytymisyöryhmä oli saanut puolustusministeriöltä käyttöönsä kieltäytyneiden asevelvollisten osoitteet, joiden perusteella kieltäytyjiä havaittiin olevan poikkeuksellisen paljon Pohjanmaalla, erityisesti Vaasan ja Pietarsaaren välisellä rannikolla.¹³⁸ Mukana on paljon pikkupaikkakuntia, mutta tarkalla tilastollisella tutkimuksella voitaisiin varmasti määrittää uskonnollisen kieltäytymisen keskuspaikat. Kasvuympäristöllä on varmasti ollut suuri merkitys uskonnollisten taustan omaavien kieltäytyjien päätöksessä. He hankkivat lähes aina tietysti seurakunnaltaan, mutta myös seurakuntaansa edustavilta jäseniltä, takeet vakaumuksen todellisuudesta.¹³⁹

¹³⁴ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961-1969.

¹³⁵ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1968, liite n:o 1 § 231: Siion-seurakunta, Helluntai-seurakunta, Betania-seurakunta, Saalem-seurakunta, Eelim-seurakunta, Lähetysseurakunta, Filadelfia-seurakunta, Betel-seurakunta, Betesdaförsamling, Smyrna, Pingstvän, Kristosofi, Suomen Vapaakirkko, Friförsamling, Baptisti-seurakunta, Suomen Adventtikirkko, Metodisti, Jehovan todistajat.

¹³⁶ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1965, 98 § ja 1966, 92 §.

¹³⁷ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961-1969.

¹³⁸ Schüller 1970, s. 33.

¹³⁹ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961-1969.

Uskonnollisista kieltäytyjistä kuultiin henkilökohtaisesti alle kymmentä prosenttia. Haastattelut olivat pääosin yksinkertaisia, keskittyen muutamiin peruskysymyksiin. Uskonnollisten kieltäytyjien haastatteluiden painotuksissa ja kysymyksenasettelussa tapahtui vuosikymmenen aikana vain pieniä muutoksia. Yleensä haastattelussa käytiin läpi kieltäytyjän taustat tutkijatoimikunnan sihteerin laatiman esittelymuistion perusteella ja kyseltiin harrastuksista ja perheestä ennen siirtymistä varsinaisiin vakaumukseen liittyviin kysymyksiin. Tutkijatoimikunnan puheenjohtaja tarkasti lähes aina, tunsiko asevelvollinen aseetonta palvelusta koskevat määräykset, lähinnä palvelusajan pituuden kasvun.¹⁴⁰

Asevelvolliselle annettiin ensin mahdollisuus ilmaista itse mihin hänen vakaumuksensa perustuu. Uskonnolliset kieltäytyjä ilmaisivat yleensä vakaumuksensa vetoamalla tiettyyn Raamatun kohtaan tai kertomalla yksinkertaisesti, etteivät aseet tai tappaminen kuuluneet kristitylle. Erilaisia Raamatun kohtia mainittiin vuosikymmenen aikana monia, ja niistä yleisiä olivat esimerkiksi viides käsky (älä tapa) ja ilmaus ”joka miekkaan tarttuu, se miekkaan hukkuu” sekä vuorisaarna. Asevelvollisten tutkijatoimikunta pyrki yleensä tarkastamaan sen oliko asevelvollinen itse etsinyt kohdan Raamatusta vai oliko sen mahdollisesti perusteeksi tarjonnut taustajoukot tai seurakunta.¹⁴¹ Siellä täällä tulee vastaan tapauksia, joissa kutsuntalautakunta tai tutkijatoimikunta epäili asevelvollisen Raamatun tuntemusta.¹⁴² Ulkokohtaisesti opetellut lauseet johtivat enintään siihen, että asevelvollinen määrättiin siviilitehtävien sijaan aseettomaan puolustuslaitoksessa.¹⁴³ Toimikunta siis saattoi epäillä uskonnollisen kieltäytyjän vakaumuksen vahvuutta, mutta ei epäilystään huolimatta torjunut vakaumuksen olemassaoloa heppoisenoloisista perusteista huolimatta.

Tutkijatoimikunnan psykiatrijäsen Göran von Bonsdorffilla oli tapana kysyä tarkemmin perhetaustasta ja perheen suhtautumisesta kieltäytymispäätökseen. Samoin hän kysyi koulutaustasta, ystäväpiiristä ja selviämisestä kasarmiolosuhteissa. Vaikka samat kysymykset toistuivat enemmän tai vähemmän kaikkien toimikunnan jäsenien kohdalla, oli psykiatrijäsenen rooli kaikkein vahvin asevelvollisen taustaan, luonteeseen ja vaikuttimiin koskevien kysymysten osalta. Sinänsä noilla kysymyksillä oli suhteellisen vähän merkitystä asevelvollisen vakaumuksen ja tutkijatoimikunnan tekemän päätöksen kannalta.¹⁴⁴

¹⁴⁰ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961-1969.

¹⁴¹ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961-1969.

¹⁴² KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961-1969, esimerkiksi 1963, 28 §.

¹⁴³ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961-1969.

¹⁴⁴ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961-1969.

Uskonnollisten kieltäytyjien kohdalla tärkeimmäksi asiaksi nousi heti toimikauden alussa suhtautuminen asepuvun kantamiseen. Jos asevelvollinen perustellusti piti asepuvua esteenä palvelukselle armeijassa, päätettiin hänet määrätä toivomaansa palvelukseen siviilihallinnossa tai sairaalassa. Asepuvun symbolisuus ja siinä esiintymisen assosioiminen sotilaalliseen toimintaan olivat yleisiä näkökulmia asepuvun torjumiseen.¹⁴⁵ Pappisjäsen saattoi kuitenkin kysyä miten asevelvollinen perusteli näkemyksensä uskon kannalta – tunsiko hän mahdollisesti jonkin kohdan Raamatussa, joka kielsi ottamasta asepuvua. Tähän ei tietenkään ollut mitään yksiselitteistä vastausta, mutta muutamat asevelvolliset katsoivat, että asepuvun ottaminen oli vihollisen sota-asun päälle pukemista, kun Raamatussa käskettiin ottamaan ”Jumalan hengellinen sota-asu”.¹⁴⁶

Joku tutkijatoimikunnan jäsenistä saattoi myöhemmin jopa kysyä oliko asepuvun ottaminen syntiä. Se oli kysymys, johon tuskin oli olemassa oikeaa vastausta. Etenkään kun tutkijatoimikunnan pöytäkirjoissa synti on yleensä kirjoitettu lainausmerkeissä ”syntinä”.¹⁴⁷ Tämän erikoislaatuisen kysymyksen kohdalla esimerkiksi yksi uskonnollinen kieltäytyjä ei pitänyt asepuvun kantamista sinänsä ”syntinä”, mutta piti Jumalan tahdon mukaisena olla kantamatta sotapukua. Hän hyväksyi kysyttäessä muut virkapuvut, mutta ei sotilaspukua. Kun pöytäkirjaan merkittiin, että asevelvollinen ei osannut perustella mikä sotilaspuvussa oli omaatuntoa loukkaavaa, määrättiin kyseessä ollut asevelvollinen tämän esittämän toiveen vastaisesti aseettomaan palvelukseen puolustuslaitoksessa.¹⁴⁸

Asepuvun kantaminen ei toki ollut ainoa kysymys, mikä ratkaisi asevelvollisten tutkijatoimikunnan kannan, mutta se näyttää olevan tärkein kysymys rajankäynnissä puolustuslaitoksessa tai siviilin puolella tehtävän palveluksen välillä. Tutkijatoimikunta saattoi myös kysyä asevelvolliselta suoraan, olisiko aseeton palvelus puolustuslaitoksessa tämän omatunnon vastaista.¹⁴⁹ Varsinaisesti asevelvollisten uskonnollista vakaumusta tutkijatoimikunta ei lähtenyt kyseenalaistamaan, sillä vain yhdessä tapauksessa koko yhdeksän vuoden aikana toimikunta katsoi, ettei laissa mainittua uskonnollista tai siveellistä vakaumusta ollut katsottu toteen. Kyseessä ollut asevelvollinen kuului evankelisluterilaiseen

¹⁴⁵ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961-1969.

¹⁴⁶ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1963, 27 §.

¹⁴⁷ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961-1969.

¹⁴⁸ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1963, 26 §.

¹⁴⁹ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961-1969.

kirkkoon, ja katsoi ettei pystynyt tappamaan, koska Raamattukin sen kielsi. Hän kuitenkin myönsi, ettei ollut varsinaisesti uskovainen, eikä myöskään pasifisti. Hän myös sanoi, että saattoi tappaa hyökkääjän, jos hänen äitinsä kimppuun hyökättiin. Aseen käyttö oli hänelle vastenmielistä, eikä hän siihen edes omien sanojensa mukaan pystynyt.¹⁵⁰

Uskonnollisia kieltäytyjiä ei haastattelussa päästettykään aina aivan helpolla, sillä toimikunta pyrki varmistumaan siitä, että aseeton palvelus puolustuslaitoksessa oli todella kieltäytyjän vakaumuksen vastaista. Alla olevasta taulukosta näkyy, mihin asevelvollisten tutkijatoimikunta määräsi uskonnollisen kieltäytyjän kuultuaan tätä henkilökohtaisesti.

TAULUKKO 3: Haastateltujen uskonnollisten kieltäytyjien palvelukseen määrääminen palvelusmuotojen mukaan.

Vuosi	Henkilökohtaisesti kuultavaksi kutsuttu	Siviilihallintoon tai sairaalapalvelukseen määrätty	Aseettomaan puolustuslaitoksessa määrätty	Erilliseen työlaitokseen määrätty
1961	22	12	10	0
1962	12	4	8	0
1963	23	12	11	0
1964	16	8	8	0
1965	12	5	5	2
1966	25 ¹⁵¹	15	9	0
1967	12	5	7	0
1968	7	1	5	1
1969	3	3	0	0
Yhteensä	132	65	63	3 ¹⁵²

Lähde: KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961-1969.

Kuten taulukosta näkyy määrättiin haastatelluista uskonnollisista kieltäytyjistä noin puolet siviilityöhön tai sairaalapalvelukseen ja toinen puolikas aseettomana puolustuslaitokseen. Tässä on toki otettava huomioon, että joukkoon mahtuu niitäkin, joiden palveluspaikatoiveena oli aseeton palvelus armeijassa. Lopulta vähän yli neljänneksen kohdalla tutkija-

¹⁵⁰ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1966, 91 §.

¹⁵¹ Yhden asevelvollisen vakaumusta ei katsottu lainmukaiseksi.

¹⁵² Jehovan todistajiin liittymään pyrkineitä tai seurakunnan vaikutuspiirissä olevia asevelvollisia.

toimikunnan määräämä palveluspaikkaa oli siviilitöiden sijaan armeijapalvelusta. Luku on sinänsä merkittävä, että tutkijatoimikunta haastatteli itse vain noin puolet kaikista siviilihallinnon puolelle tai sairaalapalvelukseen halunneista. Tarkemmalla seulalla vakaumuksen selvittämisessä siis aseistakieltäytyjätilastot uskonnollisten kieltäytyjien kohdalla olisivat voineet olla kovin toisenlaiset.

3.4 Jehovan todistajat valtionhallinnon päänvaivana

Jehovan todistajat muodostivat suurimman yksittäisen aseistakieltäytyjäryhmän 1960-luvulla. Kutsuntatilastojen perusteella heitä oli 1960-luvun alkupuolella vuosittain kolmesta-kymmenestä neljäänkymmeneen, kun loppupuolella määrä lähenteli kahdeksaakymmentä vuosittain. Vuosivaihtelu oli siis noin 15 prosentista yli kolmannekseen kaikista kieltäytyjistä.¹⁵³ Samalla kun Jehovan todistajat olivat suurin aseistakieltäytyjäryhmä olivat he mahdollisesti myös lainsäätäjien suurin päänvaiva. Tapani Suomisen mukaan juuri Jehovan todistajien asia nousi Suomessa esiin 1960-luvun ensimmäisenä julkisena aseistakieltäytymiskiistan.¹⁵⁴ Kilpinen on tutkimuksessaan 1960-luvun aseistakieltäytymisestä selvittänyt kuinka Jehovan todistajat joutuivat kärsimään valtion repressiopolitiikasta ja kuinka Jehovan todistajien ongelmia vähäteltiin läpi vuosikymmenen.¹⁵⁵

Vuoden 1959 laki asevelvollisuuden täyttämisestä aseettomana oli Jehovan todistajien, tai heidän kaltaistensa täyskieltäytyjien, osalta selkeä: aseettomasta armeijassa ja siviilihallinnon parissa kieltäytyvät määrättiin palvelemaan erityisessä työlaitoksessa. Lain tarkoituksena oli saada Jehovan todistajat tekemään töitä, jotka sopisivat asevelvollisuuteen ja hyödyttäisivät valtiota.¹⁵⁶ Ongelma ei nimittäin ollut uusi. Ennen vuoden 1959 lain voimaantuloa Jehovan todistajat olivat palvelleet Hangon edustalla Hästö-Busön linnakkeessa 240 päivää, jonka jälkeen he joutuivat vielä 3-6 kuukaudeksi vankilaan palvelustehtävien suorittamisesta kieltäytymisestä. Uuden lain myötä perustettiin Karvialle Satakuntaan sosiaaliministeriön alainen Erityistyölaitos, jonka toivottiin ratkaisevan kysymyksen Jehovan todistajien asevelvollisuudesta.¹⁵⁷

¹⁵³ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961-1969. Schüller 1970 s. 30.

¹⁵⁴ Suominen 1997, s. 163.

¹⁵⁵ Kilpinen 2007, s. 26.

¹⁵⁶ Laki asevelvollisuuden täyttämisestä aseettomana 219/59.

¹⁵⁷ Kilpinen 2007, s. 26-27.

Muutos tapahtui kaikesta huolimatta huonompaan, sillä Jehovan todistajat kieltäytyivät Karviallakin kaikesta palveluksesta eli käytännössä laitoksen määräämästä työstä. Ongelmat eskaloituivat, ja kysymys erityispalveluksen suorittamisesta politisoitui nopeasti. Jo vuonna 1961 kommunistien kansanedustaja jätti eduskunnalle kirjallisen kysymyksen aseettomien kohtelusta. Ennen eduskuntakeskustelua oli 21 Jehovan todistajaa karannut Karvialta protestiksi huonoja oloja vastaan. Tapahtunutta laitoksen johtaja kommentoi julkisuudessa lausunnoilla, joiden mukaan ”muunlaista käytöstä ei Jehovan todistajilta ollut odotettavissa”. Johtajan mukaan laitoksen asevelvolliset eivät tehneet muuta kuin valittivat ja terrorisoivat henkilökuntaa.¹⁵⁸

Eduskuntakeskustelu ei johtanut suoriin toimiin, ja karkaamiset sekä lomille jäämiset jatkuivat Karvialla. Erityistyölaitoksen johtokunta ei ollut valmistunut näihin ongelmiin, eivätkä he arvanneet, etteivät asevelvolliset tulisi palvelukseen vapaaehtoisesti.¹⁵⁹ Ratkaisuna ongelmiin johtokunta esitti tammikuussa 1962 sosiaaliministeriölle Karvian vartijoiden aseistamista, mikä ei kuitenkaan onnistunut. Sen sijaan piikkilanka-aidan rakentamiseen he saivat määrärahaa.¹⁶⁰

Laitoksen johto pyrki pakottamaan Jehovan todistajat työn pariin erilaisin kurinpidollisin toimin: asevelvollisia ojennettiin esimerkiksi poikkeuksellisen kovin pakkotyömääräyksin ja eristyshuonerangaistuksin. Kurinpidolliset ylipalvelusmääräykset johtivat keskimäärin 840 päivän palvelukseen lain määräämän 480 päivän sijaan.¹⁶¹ Samoin heidän perusoikeuksiaan, kuten lomiaminimioikeutta, rajoitettiin ja päivärahat jäädytettiin lain vastaisesti. Vuonna 1964 annettiin kuitenkin päivärahasta uusi asetus, jonka mukaan niskoitteleville tai palveluksesta kieltäytyville ei päivärahoja enää tarvinnut maksaa. Työstä kieltäytyneille Jehovan todistajille ei tuon asetuksen mukaisesti maksettukaan enää päivärahaa.¹⁶²

Jehovan todistajien muodostama ongelma kohdistui selkeästi erityistyölaitokseen, valtiovaltaan ja lainsäätäjiin asevelvollisten tutkijatoimikunnan sijaan. Jehovan todistajien tapaukset olivat tutkijatoimikunnalle selkeitä, ja vain parissa epäselvässä tapauksessa asevelvollinen

¹⁵⁸ Suominen 1997, s. 163.

¹⁵⁹ Kilpinen 2007, s. 49-50.

¹⁶⁰ Kilpinen 2007, s. 35-36.

¹⁶¹ Kilpinen 2007, s. 26-30.

¹⁶² Kilpinen 2007, s. 38-40, s. 42-43.

kutsuttiin erikseen kuultavaksi.¹⁶³ Ongelman ytimessä oli Jehovan todistajien tulkinta maallisesta vallasta toissijaisena uskontoon ja taivaan valtaan nähden. Tutkijatoimikunnan pappisjäsen Lehtonen toi asian esiin ilmaisemalla, että Jehovan todistajia sitoo ehdoton kuuliaisuus järjestöä ja sen johtoa kohtaan. Samaan aikaan Jehovan todistajat pysyvät maallisissa asioissa puolueettomina, mikä käytännössä tarkoittaa pysyttäytymistä poliittisen vaikuttamisen ja valtiollisten instituutioiden ulkopuolella. Karvian ongelman eräs kuulusteltu Jehovan todistaja ilmaisi erityistyölaitoksen johtokunnalle tyhjentävästi:¹⁶⁴

En voi palvella kahta herraa, enkä näin voi ottaa osaa työnteolla aseettomaan palvelukseen.

Tilanne Karvian erityistyölaitoksessa jatkui koko sen toiminta-ajan tulehtuneena, vaikka asevelvollisten karkaamiset rajoittuivatkin käytännössä ensimmäiseen toimintavuoteen.¹⁶⁵ Sosiaaliministeriö pyrki maaliskuussa 1963 puuttumaan kirjeitse johtokunnan tiukkaan linjaan, mutta johtokunta ei voinut taipua toiveeseen rangaistusohjeiden kevyemmästä soveltamisesta. Se vaikuttaisi ”haitallisesti laitoksen kurin ja järjestyksen ylläpitämiseen”.¹⁶⁶ Vuoden 1959 lain myötätuomiin ongelmiin pyrittiin tarttumaan myös komiteoin. Vuonna 1963 sai työnsä valmiiksi Åke Kuhlefeltin komitea, joka tarjosi kokonaan uutta lakiehdotusta. Koettiin, että valtion arvovalta oli heikentynyt ja tilanne oli korjattava.¹⁶⁷ Lähes samoin perustein asetettiin aseettoman palveluksen tarkastustoimikunta, mutta mihinkään selkeään ratkaisuun komiteatyö ei johtanut.

Aihe nousi silloin tällöin myös julkisuuteen: oikeistolehdet hyökkäsivät Jehovan todistajia vastaan, kun taas vasemmisto ja liberaalilehdet yrittivät vedota kohtuuteen. Konflikti saikin lopulta tärkeän symbolimerkityksen uuden aseistakieltäytymistä säätelevän lain valmistelussa ja julkisuudessa.¹⁶⁸ Suomalaista keskustelua kuvaavat hyvin Hufvudstadsbladetin huhtikuussa 1966 julkaisema pääkirjoitus ja Viikkosanomien syyskuussa julkaisema artikkeli *Korkeakoulu piikkilankojen keskellä*. Hufvudstadsbladet ehdotti jopa koko erityistyölaitoksen lakkauttamista ja sinne suljettujen vapauttamista.¹⁶⁹ Viikkosanomat sen sijaan esitti erityistyölaitoksen Jehovan todistajien kouluna,¹⁷⁰ sillä asevelvolliset tosiaan käyttivät useita tunteja päivässä

¹⁶³ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961-1969, esimerkiksi tapaukset 38§/1963, 76§/1965 ja 200§/1966.

¹⁶⁴ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961, liite 1 § 100; Kilpinen 2007, s. 45-46.

¹⁶⁵ Kilpinen 2007, s. 50.

¹⁶⁶ Kilpinen 2007, s. 40.

¹⁶⁷ KM 1963: 100 (mon.), s. 3 ja s. 13-34.

¹⁶⁸ Suominen 1997, s. 163.

¹⁶⁹ Suominen 1997, s. 164.

¹⁷⁰ Kilpinen 2007, s. 52.

pelkästään Raamatun opiskeluun.¹⁷¹ Kirjailija Christer Kihlman pyrki edistämään Karvian laitoksen lakkauttamista puhumalla asiasta joulukuussa 1966 Amnesty Internationalin kokouksessa,¹⁷² ja hän kirjoitti asiasta artikkelin vuonna 1967 Tammen *Hyvä tietää* -sarjassa ilmestyneeseen teokseen *Pakkoauttajat*. Yksi kirjan kirjoittajista, Kettil Bruun, lähetti teoksen tasavallan presidentti Urho Kekkoselle, joka kiitteli kirjaa ja toivoi sen vaikuttavan erityistyytölaitoksen kohtaloon.¹⁷³

Paine laitosta kohtaan kasvoi kestävämmäksi vasta kun ruotsalaislehti *Se* teki toukokuussa 1968 Karvialta sensationaalisen jutun ”suomalaisesta keskitysleiristä”. Jutussa reviteltiin Karvian oloja niin, että esimerkiksi *Ilta-Sanomat* antoi erityistyytölaitoksen johdolle puolustuspuheenvuoron. *Nya Pressen* jatkoi ryöpytystä heti kesäkuussa toteamalla, että paikka ”näyttää aivan natsikeskitysleiriltä”.¹⁷⁴ Näin erityistyytölaitoksesta alettiinkin puhua yleisesti ”Karvian keskitysleirinä”. Samoihin aikoihin myös valtiolta reagoi tilanteeseen. Kekkonen kävi elokuussa 1968 erityistyytölaitoksessa vierailulla ja määräsi sosiaali- ja terveysministeriön vanhemman hallintosihteerin K. J. Långin kirjoittamaan tilanteesta raportin.¹⁷⁵ Kuitenkin vasta aseettomia koskevan lain muutos lakkautti Karvian erityistyytölaitoksen.

4. Vakaumus vai ”ei vakaumusta”?

4.1 Nuoret aktivoituvat

Vuonna 1960 ilmestyi Pentti Linkolan ja hänen ystäviensä kirjoittama teos *Ihmisen ja isänmaan puolesta – mutta ei ketään vastaan*, joka monen tutkimuksen mukaan jätti merkittävän leimansa koko vuosikymmenen pasifismiin.¹⁷⁶ Erään tulkinnan mukaan se aloitti Suomessa sadankomitealaisen pasifismin varhais historian.¹⁷⁷ Tiivistetysti pamfletti kyseenalaisti monien valtakulttuurin hegemonisten instituutioiden aseman ollen keskustelunavaus uudelle rauhanliikkeelle; se korosti rationaalista pasifismia, rauhanrakkautta, yhteiskunnallisen toimijuuden keinona, ei vain elämän kunnioittamisesta kumpuavana tunteena.¹⁷⁸

¹⁷¹ Kilpinen 2007, s. 50.

¹⁷² Suominen 1997, s. 164.

¹⁷³ Kilpinen 2007, s. 53-54.

¹⁷⁴ Kilpinen 2007, s. 52-53.

¹⁷⁵ Kilpinen 2007, s. 54.

¹⁷⁶ Ks. esimerkiksi Suominen 1997, s. 161-162; Kolbe 1996 s. 28-29; Tuominen 1991 s. 96.

¹⁷⁷ Tuominen 1991, s. 96.

¹⁷⁸ Tuominen 1991, s. 131, s. 134-135; Linkola 1960 s. 19-20.

Pamfletissa Linkola rienasi isänmaallisia piirejä ja pyrki tarjoamaan uudenlaista pasifistista isänmaallisuuden mallia. Tuohon malliin kuului muun muassa asevarustelun unohtaminen, jopa aseidenriisunta, globaali empatia ja aseettoman palveluksen valitseminen asepalveluksen sijaan.¹⁷⁹ Linkola itse oli juuri suorittanut asevelvollisuutensa,¹⁸⁰ ja hän nosti esiin jokaiselle nuorelle sotilaalle henkilökohtaisesti lankeavan vastuun käytävistä sodista.¹⁸¹

Sotasyyllinen on jokainen nuorukainen, joka taipuu auttamaan sotaa ja sen valmisteluja.

Todellisuudessa pamfletti nousi keskustelunaiheeksi vasta syksyllä 1960, kun Linkola itse kirjoitti siitä Pertti Klemolan nimellä arvostelun Ylioppilaslehteen. Lopulta pamfletti sitten synnytti ylioppilaslehdissä kuukausia jatkuneen keskustelun.¹⁸² Valtalehdistössä, ja etenkin niiden yleisönosastoissa, nousi siellä täällä esiin talvi- ja jatkosotien henki, jossa rauhanaate rinnastui helposti kommunismiin.¹⁸³ Keskustelunavaaja Linkola ja ”hänen ystävänsä” olivat Helsingin yliopiston Eteläsuomalaisen osakunnan piiristä. Laura Kolben mukaan ensimmäinen murros sotien jälkeisessä maanpuolustushenkeen sitoutuneessa akateemisessa yksittuumaaisessa isänmaallisuudessa tapahtuikin juuri vuosina 1960-1961.¹⁸⁴ Tällaisen murroksen ilmentäjäksi on laskettavissa myös Jörn Donnerin oman aseettoman palveluksen aikainen teos *Terveenä sairaalassa – Päiväkirja aikuisille (På ett sjukhus)*. Se kertoo koruttomasti aseettoman palvelun valinnan individualistin arjesta. Donner kokee palveluksessa olevansa vanki ja tyhjänpanti, jonka yksilöllisyyden yhteiskunta kieltää 480 päivän palveluksella.¹⁸⁵

Helsingin yliopiston ylioppilaskunnassa oltiin 1950-luvun loppu- ja 1960-luvun alkuvuosina herätty myös uuteen kansainvälisyyteen ja kehitystoimintaan. YK:n maailman pakolaisvuosi 1960 herätti Suomen ylioppilaskuntien liiton (SYL) perustamaan Ylioppilaiden Pakolaisapujärjestön.¹⁸⁶ Viimeistään vuonna 1962 järjestetyillä Helsingin nuorisofestivaaleilla useat nuoret heräsivät kansainvälisyyteen. Samalla kun kommunistisvetoinen festivaali politisoi voimakkaasti ilmapiirin, toi se myös esiin uudenlaisen kansainvälisen ilmapiirin, joka oli kovin toisenlaista kuin vuoden olympialaisten 1952 aikainen nationalismi.¹⁸⁷ Nuoriso-

¹⁷⁹ Linkola 1960, s. 19-20.

¹⁸⁰ Kolbe 1996, s. 28.

¹⁸¹ Linkola 1960 s. 39-40.

¹⁸² Kolbe 1996, s. 27-29.

¹⁸³ Donner 1961, esimerkiksi s. 12-15, s. 48-49; Hallman 1986, s. 17.

¹⁸⁴ Kolbe 1996, s. 29.

¹⁸⁵ Hallman 1986, s. 16.

¹⁸⁶ Kolbe 1996, s. 63, s. 67.

¹⁸⁷ Kolbe 1996, s. 56-58, s. 61.

festivaali toi Helsingin kaduille 18 000 nuorta 142 maasta ja päättäjäisjuhlissa arvioidaan olleen jopa 100 000 ihmistä.¹⁸⁸

Samaan aikaan poliittisen ulottuvuuden voimistuessa nousi esiin myös aktiivinen kulttuuririntama. Vasemmistolainen taiteilijayhteisö Kiila aktivoitui uudelleen, tuli happening, laulu-lyriikka ja kabareet. Pentti Saarikoski kirjoitti *Mitä tapahtuu todella* –kokoelmassaan, että ”minusta tuli kommunisti”. Nähtiin kansalaisilmapiiriä kuohuttaneet kirjasodat Paavo Rintalan *Sissiluutnantin* ja Hannu Salaman *Juhannustanssit*-teoksen ympärillä.¹⁸⁹ Kirjasodan taisteluhuutona on pidetty everstiluutnantti Yrjö Vasaman puhetta Tampereen maanpuolustusjuhlassa lokakuussa 1963. Vasama kritisoi ”nuoria älyllisiä keikareita”, jotka halveksivat kaikkea sitä mitä vanhempi polvi oli isänmaan hyväksi tehnyt. Vasama toivoi ”torjuntataistelua ajan kielteisiä ilmiöitä vastaan”. Keskeistä oli isänmaallinen linja ja uusien virtausten, kuten seksiä, baarielämää, iskelmiä ja twistiä esitelleen kirjallisuuden torjuminen.¹⁹⁰

Monissa muistelmissa ja tutkimuksissakin Ylioppilasteatterin (YT) *Lapualaisooppera* saa erityismaininnan. Tuota Kalle Holmbergin ohjaamaa ja Arvo Salon kirjoittamaa 1930-luvun historiallista uudelleentulkintaa on jopa pidetty aikansa hienoimpana pasifismin ilmentymä. Tämä yksioikoisiin tekstipöimintoihin perustuva tulkinta ei ole kuin osa totuutta. Samalla kun teos käsitteli historiallisia tapahtumia, keräsi se voimia 1960-luvun arvomaailman heräävästä vastakkainasettelusta. Asetelma oli teatterintutkija Pentti Paavolaisen mukaan yliselkeä: toiset olivat pahoja, toiset hyviä, toiset aggressiivisia, toiset rauhantahtoisia. Kiertäessään maakuntateattereita teos sai vielä politisoituneempia merkityksiä. Paavolainen kirjoittaa teoksesta seuraavaa:¹⁹¹

Teatterin vaikutusta koskevan klassisen paradoksin näkökulmasta kysymys voidaan muotoilla näin: tuomitessaan mahtipontisen ja häikäilemättömän kovuuden eikö teatteri esittäessään vakuuttavasti ”näitä paheita” juuri kiihota katsojia niihin? Lapualaisooppera, vaikka se näennäisesti tuomitsee lapualaisten menettelytavat, itse asiassa esittää tuon saman röyhkeyden houkuttelevana.

¹⁸⁸ Uljas 2008, s. 169.

¹⁸⁹ Tuominen 1991, s. 95-99; Suominen 1997 s. 159-161.

¹⁹⁰ Suominen 1997, s. 159-160.

¹⁹¹ Paavolainen 1992, s. 158-160.

Sadankomitea-yhdistys¹⁹² syntyikin aikana, jolloin oli tapahtumassa nuoren polven esiinmarssi, ja juuri rauhankysymys sekä globaalit kehityskysymykset olivat nousemassa pinnalle opiskelijamaailmassa. Vuonna 1963 perustettiin sekä Sadankomitea että Ylioppilaiden YK-yhdistys, joka sitoutui erityisesti Yhdistyneiden Kansakuntien perussanomaa.¹⁹³ Näissä molemmissa järjestöissä toimi tietty kapea ryhmä ikäpolvensa opiskelijoista. Silti tuo kapea ryhmä edusti Erkki Tuomiojan arvion mukaan isoa osaa yhteiskunnallisista asioista kiinnostuneista opiskelijoista.¹⁹⁴

Toisaalta nuoret aktiivit olivat halukkaita irtoamaan vanhoista kaavoista, järjestöistä ja retoriikasta, mutta toisaalta he Matti Virtasen tutkimuksen mukaan asettuvat vasemmistohenkisten suomenruotsalaisten liberaalien tradition jatkajiksi. Tämä Virtasen nylib-ryhmäksi nimittämä aktiivien joukko oli nostanut sosiologian suomalaisen tiedekentän keskiöön ja todelliseksi yhteiskuntasuunnittelun aputieteeksi.¹⁹⁵ 1960- ja 1970-luvuilla aktivoituneista opiskelijoista useat kokivat juuri sosiologian parhaaksi apuvälineeksi yhteiskunnan ongelmien tulkitsemiseksi ja ratkaisemiseksi.¹⁹⁶ Tähän samaan traditioon voinee liittää myös rauhan- ja konfliktitutkimuksen, joka oli erityisesti Sadankomitean ”tutkijalinjan” lempilapsi, vaikka rauhantutkimuslaitos lopulta perustettiin Helsingin sijaan Tampereelle.¹⁹⁷ Rauhantutkimus oli toki ollut esillä jo vuoden 1962 Pohjoismaisen kesäakatemian tapaamisessa ja sosiologian viidennessä maailmankonferenssissa.¹⁹⁸

4.2 Kansainväliset tuulet puhaltavat Suomeen

Sadankomitean taustalla voidaan nähdä kansainvälinen ydinaseita vastustanut rauhanliike, joka oli syntynyt suurimpien intohimojen laannuttua toisen maailmansodan jälkeen. Edelläkävijäjärjestönä rauhanliikkeessä toimi muun muassa suurvaltojen ydinasepolitiikan tuominut brittiläinen Campaign for Nuclear Disarmament (CND), jonka tunnuksen, nykyään rauhanmerkinä tunnetun ”harakanvarvas”-merkin, Sadankomiteakin otti käyttöönsä.¹⁹⁹

¹⁹² Tässä tutkimuksessa Sadankomitea on yleisnimitys järjestölle, joka perustettiin Helsingin Sadankomiteana vuonna 1963, ja jonka rinnalle perustettiin vuonna 1966 valtakunnallinen kattojärjestö Suomen Sadankomitealiitto.

¹⁹³ Kolbe 1996, s. 84-85.

¹⁹⁴ Tuomioja 1993 s. 22.

¹⁹⁵ Virtanen 2001, s. 239-243 ja s. 297.

¹⁹⁶ Hyvärinen 1994, s. 244-245; Tuominen 1991, s. 88-91.

¹⁹⁷ Esimerkiksi Ydin 2/1968, s. 43 HEPRI; Ydin 2/1968, s. 44-47 Galtung, Johan: Rauhantutkimus – tiedettä vai salapukuista politiikkaa; Ydin 6/1968, s. 195 Rauhantutkimuksen neuvottelukunta esittää rauhantutkimusinstituutin perustamista.

¹⁹⁸ Kolbe 1996, s. 84.

¹⁹⁹ Hallman 1986, s. 21; Huovio 1970, s. 204-205.

Sadankomitean nimen inspiraationa ja löyhänä esikuvana toimi sen sijaan Bertrand Russellin kokoama Committee of Hundred. Filosofi Russell ja hänen kumppaninsa olivat olleet tyytymättömiä liian kesyinä pitämäänsä CND-järjestöön. Committee of Hundred vaatikin CND:tä aktiivisempaa pasifistista otetta yhteiskunnallisiin asioihin. Tältä järjestöltä sadankomitealaisetkin saivat perustan omille vaatimuksilleen yksipuolisesta aseidenriisunnasta ja suorasta toiminnasta.²⁰⁰

Sadankomitean perusta oli selkeästi Helsingin yliopistolla ja siellä esimerkiksi Vanhan ylioppilastalon kuppilassa kokoontuneissa yhteiskunnallisesti aktiivissa nuorissa. Samat nuoret marssivat 1960-luvun kuluessa myös HYY:n edustajistoon Eteläsuomalaisen osakunnan, tiedekuntajärjestöjen tai vasemmistolaisten opiskelijajärjestöjen nimissä. Osin radikaali-ehdokkaiden ansiosta tiedekuntajärjestöt voittivat niukasti vuoden 1965 vaaleissa osakuntien sijaan. Ilkka Taipale toi heti ensimmäisessä edustajiston kokouksessa esiin rauhan-kysymyksen, mutta radikaalit jäivät heti kättelyssä yksin, kun Taipale toivoi itsenäisyyspäivän ”hautamarssin” sijaan rauhanmarssia. Rauhanasia oli kuitenkin ensimmäinen yleispoliittinen teema, joka HYY:n edustajistoon nousi.²⁰¹ Sadankomitea aloitti myös varhaisessa vaiheessa yhteistyön Ylioppilasteatterin (YT) kanssa. Laura Kolbe onkin nähnyt YT:n, Ylioppilaslehden ja Sadankomitean muodostaman kolmikön merkittävänä murrosvoimana HYY:n 1960-luvun lopulla ja 1970-luvun aikana tapahtuneessa traditiosta irtautumisessa.²⁰²

Sadankomitean perustamiskokouksessa Primulan kabinetissa Hiroshiman muistopäivänä 1963 oli paikalla lähes 60 nuorta, joista järjestö valitsi 20-jäsenisen johtokunnan.²⁰³ Suomessa oli jo tuolloin kaksi melko voimakasta rauhanjärjestöä, mutta nuorelle polvelle 1920-luvulla perustettu kristillis-liberaalinen Suomen Rauhanliitto ja kommunistien kenttänä pidetty Rauhanpuolustajat olivat vieraita ja vanhanaikaisia. Nuoriso kammoksui niiden yksinkertais-tettua maailmankuvaa, ja he halusivat luoda omanlaisensa, rationaalisuuteen ja älylliseen keskusteluun perustuvan rauhanjärjestön.²⁰⁴ Mannheimin sukupolviteorian näkökulmasta sadankomitealaiset hahmottivat maailmaa ja maailmanrauhaa koskeneet uhat kovin toisenlai-sesta näkövinkkelistä kuin vanhempien polvien rauhanjärjestöt. He halusivat irrottautua sekä pehmeästä klassisen pasifismin ihanteesta että vasemmistoblokkiin sitoutuneesta rauhan-

²⁰⁰ Hallman 1986, s. 20; von Bonsdorff 1986, s. 92.

²⁰¹ Kolbe 1996, s. 119-120; Hallman 1986 s. 21.

²⁰² Kolbe 1996, s. 164.

²⁰³ Hallman 1986, s. 21.

²⁰⁴ Tuominen 1991, s. 139-141; von Bonsdorff 1986, s. 96.

ajatuksesta. Pelkästään johtokunnan suuri koko kielii demokraattisesta yhdessä tekemisen ihanteesta, joka järjestön syntyä kuvaa.

Sadankomitean alkuajan toimintaa kuvannee parhaiten tiedottamisen ja kuulluksi tulemisen tarve. Järjestö lähti liikkeelle marssien, vaikka omia linjoja vielä haettiin poliittisissa ja yhteiskunnallisissa kysymyksissä.²⁰⁵ Yksi tapa yhteistoiminnalle oli myös tiedotuslehti, josta jalostettiin vuonna yleispoliittinen aikakauslehti Ydin. Luonteenomaista oli, että lehdessä julkaistiin järjestön linjaukset jäsenistöä jakaneissa tai muuten puhuttaneissa aiheissa. Tällaisia aiheita 1960-luvulla olivat esimerkiksi aseistakieltäytyjän asema ja kansalliset vapaussodat sekä vuonna 1970 kysymys siviilivastarinnasta.²⁰⁶ Ydin-lehdessä käytiin myös järjestön sisäistä keskustelua ja julkaistiin ulkomaisia asiantuntijapuheenvuoroja, joita oli tilattu erityisesti rauhantutkimuksen isänäkin pidetyltä Johan Galtungilta.²⁰⁷

Sadankomitea nousi valtajulkisuuteen ensimmäisen kerran vuosina 1964 ja 1965. Helsingin Sanomien sivuille se pääsi vuonna 1965, kun lehti käsitteli pikku-uutisessa järjestön julkilausumaa.²⁰⁸ Todellista keskustelua Sadankomitea herätti pari vuotta myöhemmin, helluntain 1967 passinpolttajaisten seurauksena.²⁰⁹ Passinpolttajaiset oli myös yksi ensimmäisistä tapauksista, jossa 1960-luvun aseistakieltäytymisoikeus nousi julkisen debatin aiheeksi.

Tapaus liittyi mielenosoitusmarssin jälkeiseen performatiiviseen provokaatioon runollisesti J. L. Runebergin patsaalla. Neljä asevelvollisuuden suorittanut nuorta, kirjailijat Markku Lahtela ja Kalevi Seilonen sekä Ilpo Saunio ja Tauno Tuomivaara polttivat sotilaspassin.²¹⁰ Nykysanoin reservinkieläytymismahdollisuutta aina puolustusvoimien komentaja Yrjö Keinosen asti tiedustellut Lahtela piti ennen passien polttamista puheen, joka oli seuraavassa Ydin-lehden numerossa otsikoitu *Täten eroan puolustuslaitoksesta*.²¹¹ Puhe käsitteli ensimmäistä kertaa julkisesti niitä samoja kysymyksiä, joiden ympärillä aseistakieltäytymis-

²⁰⁵ Hallman 1986, s. 27.

²⁰⁶ Ydin 2/1967, s. 40-44 Aseistakieltäytyjän asema: Sadankomitean puheenvuoro; Ydin 7/1967, s. 203-205 Kansalliset vapaussodat: Sadankomitean puheenvuoro; Ydin 7/1970 s. 16-19 Siviilivastarinta: Sadankomitean puheenvuoro.

²⁰⁷ Esimerkiksi Ydin 2/1968, s. 44-47 Galtung, Johan: Rauhantutkimus – tiedettä vai salapukuista politiikkaa.

²⁰⁸ Suominen 1997, s. 166-167.

²⁰⁹ Suominen 1997, s. 171.

²¹⁰ Hallman 1986, s. 74.

²¹¹ Tuominen 1991, s. 192-193; Ydin 3/1967, s. 87.

kysymys keikkui aina vuosikymmenen loppuun. Lahtela hyökkäsi muun muassa sadankomitealaisia ärsyttäneen aseistakieltäytymislain ”uskonnollisia ja siveellisiä syitä” vastaan.²¹²

Jos siis järki sanoo että Suomen armeija on vaarallinen järjestö ja sotatilanteessa juuri se mikä kaikkein varmimmin vetää tuhoon kansamme päälle niin tämä ei kelpaa kieltäytymisen syyksi.

Lahtela oli avoimesti sitä mieltä, että Suomen puolustaminen voitiin tehdä parhaiten muulla kuin aseellisella vastarinnalla. Hänen tulkintansa tilanteesta tuo esiin sukupolvien välisen kuilun ja mannheimilaisittain puolustusajattelussa vallinneet erilaiset ajattelun käsitteet ja konseptit.²¹³

Käsitykseni mukaan kysymyksessä kaiken kaikkiaan on vain kaksi erilaista tilanteen arviointia ja nykyisin vallitseva lainsäädännöllisesti suojattu tilanteen arviointi tukahduttaa toisen tilanteen arvioinnin jonka mukaan aseellinen toiminta on huono puolustusmenetelmä ja tuottaa puolustajalle enemmän tuhoa kuin muut menetelmät.

Lahtelan mukaansa demokraattiset oikeudet ja velvollisuudet vaativat elävöittämään sanomaa vertauskuvallisella eleellä eli passin polttamisella.²¹⁴ Seilonen sen sijaan tunnusti Helsingin raastuvanoikeudessa, että ”iloisesti se paloi”. Hän hyökkäsi runomuodossa asevelvollisten tutkijatoimikuntaa ja lainsäätäjien ymmärtämättömyyttä vastaan:²¹⁵

*Herra Oikeuden puheenjohtaja. Te tiedätte mitä tarkoittaa sana ”mielivalta”,
arvatkaa miten lautakunta päättää nuoren kaverin ajatuksista ja omastatunnosta.
Tuolla on nuoria miehiä, jotka haluavat aseetonta palvelua ja pyytävät sitä suomeksi,
nuoria miehiä jotka valitsevat ylipalvelun ja saavat valinnastaan vankeutta.
Haluaisin että mekin olisimme toivo paremmasta todesta.
Te tiedätte, että lakeja on muutettava ja ne muutetaan aina liian myöhään,
kun kokemukset ovat jo karvasta totta,
kun enemmistö vaivoin kääntyy, hitaasti, pappien saarnatessa.
Monet neekerit sanovat ettei valkoinen ymmärrä muuta kuin vastarintaa.
Ymmärtääkö suomalainen yhteiskunta
muuta kuin vastarintaa. Sitä se ainakin ymmärtää, vaikka väärin.
Olkoon tämä rakentavaa kritiikkiä.
Tosin kritiikki joka rakentaa syyllistä yhteiskuntaa tehokkaammaksi, on osasyllistä.*

²¹² Ydin 3/1967, s. 87 Lahtela, Markku: Täten eroan puolustuslaitoksesta.

²¹³ Ydin 3/1967, s. 87 Lahtela, Markku: Täten eroan puolustuslaitoksesta.

²¹⁴ Ydin 3/1967, s. 87 Lahtela, Markku: Täten eroan puolustuslaitoksesta.

²¹⁵ Ydin 4/1967, s. 127 Seilonen, Kalevi: Herra oikeuden puheenjohtaja.

Otan sen riskin, olen jo ottanut.

Olen ruvennut toimimaan tämän yhteiskunnan puolesta ja toivon että se kehittyy keskusteleväksi eläimeksi eikä koko ajan pelkää ja potki.

Puolustus ei toki toiminut oikeudessa, vaan kaikki neljä sotilaspassin avoimesti polttanutta nuorta saivat 200 markan sakot ja uudet passit.²¹⁶ Passinpolttajat olivat murtautuneet sanomallaan valtajulkisuuteen, joskin tarkoitettu sanoma pääsi vääristymään lehdistön tulkinnoissa. Ilta-Sanomat totesi jopa pääkirjoituksessaan, että Sadankomitea oli tullut tämän teon myötä tiensä päähän. Lehti pilkkasi nuoria äärivasemmistolaisina, jotka ottivat omantunnonarat sankareikseen. Tapani Suomisen tutkimuksen perusteella osa porvarilehdistöä ei asiaa uutisoinut, mutta yleisönosastoissa lukijat pääsivät ääneen. Kirjailija Matti Kurjensaari totesi Suomen Kuvalehdessä, että teko olisi ensimmäisen tasavallan aikaan merkinnyt sitä, että tekijä olisi elänyt vain niin kauan kuin lynkkauksen tekniset valmistelut olisivat kestäneet.²¹⁷

Marja Tuominen on tulkinnut, että Lahtelan ja Seilosan puheet ilmeisessä väkivallattomuudessaankin merkitsivät ”valtakulttuurin normi- ja symbolijärjestelmässä rajua raiskausta”. Arvonriisto oli kohdennettu sotilaspassiin, symboliin, johon kiinnittyi niin 1960-luvun kuin erityisesti Suomen menneisyyteen liittyviä ideologioita.²¹⁸ On selvää, että näin oli ja että kyseessä oli harkittu provokaatio. Tietyllä tapaa on myös ymmärrettävää, että aseistakieltäytymiskysymys nousi vahvasti Sadankomitean ja sitä lähellä olevien radikaalien agendalle juuri vuonna 1967. Asevelvollisten tutkijatoimikunta oli tiukentanut otettaan vuoden 1966 aikana. Loppuvuodesta oli hylätty muun muassa opiskelijapoliitikko Nils Torvaldsin hakemus.²¹⁹ Samoin vuoden 1967 alussa oli hylätty Kokoomuksen nuorten liiton Helsingin piirin puheenjohtajan Martti Mannerlan sekä aseistakieltäytymiskysymyksessä myöhemmin aktivoituneiden Erik Schüllerin ja Seppo Oikkosen hakemukset.²²⁰ Kaikilla edellä mainituilla oli varmasti yhteydet Helsingin radikaalinuoriin jo tuossa vaiheessa. Ja vaikka samaan aikaan hyväksyttiin Sadankomitean jäseniä siviilihallinnon tehtäviin tai sairaalapalvelukseen, aiheuttivat hylkäykset huomiota ja mielipahaa.

²¹⁶ Hallman 1986, s. 76.

²¹⁷ Suominen 1996, s. 171.

²¹⁸ Tuominen 1991, s. 194-195.

²¹⁹ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1966, 173 §.

²²⁰ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1967, 28 §, 29 § ja 67 §.

4.3 Siveellisen vakaumuksen erilaiset taustat

Siveelliset kieltäytyjät olivat 1960-luvun Suomessa pienen vähemmistön vähemmistö, joka oli kuitenkin vuoden 1959 laissa huomioitu erillisellä maininnalla. Kieltäytyminen eettisperusteisin syin oli edellisen lain aikana ollut perin harvinaista, eikä vuosikymmenen alussaakaan tapahtunut mitään suurta ryntäystä aseettomaan palvelukseen siveelliseen vakaumukseen perustuvien vakavien omantunnon syiden.²²¹ Saatiin odottaa yli vuosikymmenen puolivälin ennen kuin asevelvollisten tutkijatoimikunnassa käsiteltiin enemmän kuin kymmenen siveellistä tapausta vuodessa.²²² Kieltäytymismäärät kuitenkin kasvoivat koko ajan, ja siveellisten kieltäytyjien asia nousi vuosikymmenen loppuun mennessä valtajuoksuudessa keskustelunaiheeksi.²²³

Olen tilastoinut siveellisinä kieltäytyjinä asevelvollisten tutkijatoimikunnan toiminta-ajalta 69 tapausta. On pantava merkille, että tämä luku sisältää neljä aseistakieltäytyjää, jotka ovat itse ilmoittaneet kieltäytymissyykseen sekä siveellisen että uskonnollisen vakaumuksen. Näissä tapauksissa olen ottanut asevelvolliset mukaan, koska tutkijatoimikunta on viitannut päätöksessään siveelliseen vakaumukseen tai asevelvollinen itse on haastattelussa korostanut siveellistä vakaumusta kristillisten opinkappaleiden sijaan.²²⁴ Samoin olen jättänyt ottamatta tilastoon pari asevelvollista, jotka ovat ilmaisseet uskonnollisen ja siveellisen vakaumuksen, mutta vedonneet käytännössä vain vakaumuksensa uskonnolliseen puoleen tai ymmärtäneet siveellisen uskonnollista vastaavana.²²⁵ Tilastossa on myös viisi asevelvollista, jotka eivät ilmoituksessa ole hyväksyneet tai ymmärtäneet laissa mainittua ilmausta siveellinen, mutta ovat kuitenkin olleet ei-uskonnollisia eli tapaukset on lainmukaisesti käsitelty siveellisinä kieltäytyjinä.²²⁶ Tilastointini ulkopuolelle on näiden lisäksi jäänyt kaksi sellaista tapausta, joissa päätöstä lykättiin yli tutkijatoimikunnan toimikauden²²⁷ ja kaksi epäselvää tapausta, joissa asevelvollinen ei saapunut pyynnöstä huolimatta kuultavaksi, eikä heillä katsottu olevan uskonnollista tai siveellistä vakaumusta.²²⁸

²²¹ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961-1969.

²²² KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961-1969. Vuonna 1966 käsiteltiin 11 tapausta.

²²³ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961-1969.

²²⁴ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1963, 158 §; 1964, 3 § ; 1967, 66 §; 1968, 94 §.

²²⁵ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1967, 85 § ja 92 §.

²²⁶ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1962, 41 §; 1967, 216 §; 1968, 227 § ja 232 §; 1969, 42 §.

²²⁷ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1969, 18 § ja 19 §.

²²⁸ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1966, 99 §; 1967, 63 §.

Siveelliset kieltäytyjät erosivat taustoiltaan suhteellisen paljon uskonnollisista kieltäytyjistä. Kieltäytyjistä alle kolmannes teki ilmoituksen aseettomaan palvelukseen pyrkimisestä heti ensimmäisissä kutsunnoissaan, jotka pidettiin sinä vuonna kun asevelvollinen täytti yhdeksäntoista vuotta. Yli puolet teki ilmoituksen sotilaspiiriin esikunnalle tai lykkäyksen saatuaan uusissa kutsunnoissa. Vuosina 1961-1969 käsitellyistä tapauksista noin kymmenes teki ilmoituksen vasta joukko-osastossa palvelukseen astuttuaan.²²⁹ Tässä syynä saattoi olla asevelvollisen huono laintuntemus,²³⁰ vasta palveluksessa havaittu vakaumuksen merkittävyys²³¹ tai jopa halu tuoda arkaluontoisena pidetty asia esiin mahdollisimman myöhäisessä vaiheessa.²³² On varmasti totta, että siveellinen kieltäytyminen oli 1960-luvulla asevelvolliselle vain harvoin yksinkertainen päätös. Ilmoituksen tekeminen muiden ikäluokan nuorten kanssa ensimmäisissä kutsunnoissa ei ollut helppo vaihtoehto.

Kuusikymmenlukulainen pasifistinen liikehdintä syntyi pääkaupunkiseudulla ja etenkin korkeakouluopiskelijoiden keskuudessa. Aktiivista keskustelua herättivät niin suurvaltasuhteet, YK-politiikka, sadankomitealaisuus kuin henkilökohtainen pasifismikin.²³³ Ei olekaan yllättävää, että yli puolet vuosikymmenen siveellisistä kieltäytyjistä asui Helsingissä tai sen lähikunnissa. Muutenkin ei-uskonnollinen pasifismi oli kaupunkikeskeistä, eikä taajamien ulkopuolelta tullut kuin alle viidennes siveellisistä kieltäytyjistä.²³⁴ Ylioppilaiden keskuudessa virinnyt keskustelu selittää varmasti myös osaltaan sitä, että siveellisistä kieltäytyjistä lähes puolet olivat ylioppilaita tai jo korkeakoulututkinnon suorittaneita. Siveellisten kieltäytyjien keski-ikä lähenteli 22 ikävuotta, mutta joukkoon mahtui kaiken ikäisiä 18-vuotiaasta 26-vuotiaisiin. 19-vuotiaat olivat suurin yksittäinen ikäryhmä.²³⁵

Huomionarvoista on myös se, että siveellisistä kieltäytyjistä lähes puolet, tarkalleen 45 %, kuului siviilirekisteriin jonkin seurakunnan sijasta. Tämä on poikkeuksellisen paljon 1960-luvun Suomessa. Sadankomitean jäseniä joukossa oli 12, mutta useat ilmoittivat ystäväpiiriinsä kuuluvan sadankomitealaisia.²³⁶ Vuosina 1961-1962 joukossa oli kaksi Sodan-

²²⁹ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961-1969.

²³⁰ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1967, 112 §.

²³¹ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1963, 158 §.

²³² KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1963, 60 §.

²³³ Kolbe 1996, esimerkiksi s. 27-30 ja 84-88.

²³⁴ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961-1969.

²³⁵ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat ja asiakirjat 1961-1969. Ikä on laskettu sen mukaan, minkä ikäinen asevelvollinen oli tutkijatoimikunnan haastattelun aikaan.

²³⁶ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961-1969.

vastustajat Suomessa –yhdistykseen kuulunutta nuorta.²³⁷ Poliittisiin puolueisiin kuului vain muutama, puoleista edustettuna olivat SDP, SKDL/SKP ja Kokoomus (Kokoomuksen Nuorten Liitto). Uskonnollisista kieltäytyjistä pari oli maininnut toimineensa kristillisissä opiskelijayhdistyksissä.²³⁸

Asevelvollisten tutkijatoimikunnan linja oli erosi huomattavasti siveellisten ja uskonnollisten kieltäytyjien välillä. Käsittelemästani 69 kieltäytyjästä vain kolme määrättiin palvelukseen ilman henkilökohtaista kuulemista.²³⁹ Nämä kaikki olivat poikkeustapauksia: Yksi ei saapunut kuultavaksi, mutta hänen toiveensa hyväksyttiin ilmeisesti liitteenä olleen kirjoituksen perusteella.²⁴⁰ Toisen kohdalla tutkijatoimikunnan psykiatrijäsen hankki omatoimisesti asevelvollisen puolesta lisäselvityksen, jotta tämä voitiin määrätä toivomaansa palvelukseen.²⁴¹ Kolmas tapauksista toimi ulkoasiainsihteerinä, ja hän oli toimittanut tutkijatoimikunnalle lisäselvityksen ja tiedot sitoumuksistaan rauhanliikkeeseen ja vasemmistolaisiin poliittisiin järjestöihin.²⁴²

Siveellisistä kieltäytyjistä suurin osa halusi siviilityöhön tai sairaalapalvelukseen, vain muutaman toiveena oli päästä palvelemaan aseettomana armeijassa. Asevelvollisista kaksi kolmannelta pääsi palvelemaan siviilihallinnon tehtävissä toiveensa mukaisesti, mutta noin viidenneksellä ei katsottu olevan sellaista vakaviin omantunnonsyihin perustuvaa siveellistä vakaumusta, joka olisi estänyt palvelemisen normaalisti aseellisena.²⁴³ Yksi siveelliseksi kieltäytyjäksi laskettava asevelvollinen määrättiin Karvian työlaitokseen, koska tämä ei suostunut palvelemaan edes valtion siviilihallinnon tehtävissä tai sairaalassa. Tutkijatoimikunta lykkäsi päätöstään ensin yli vuodella, mutta teki sitten päätöksen ilman uutta kuulemista.²⁴⁴

²³⁷ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961, 310 §; 1962, 119 §.

²³⁸ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat, esimerkiksi 1967, 28 §; 1968, 227 §; 1969, 21 §.

²³⁹ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961-1969.

²⁴⁰ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1966, 69 § ja asiakirjoissa tapaus 53/1966.

²⁴¹ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1967, 65 §. Asevelvollinen oli ruotsinkielinen.

²⁴² KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1969, 21 §.

²⁴³ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961-1969.

²⁴⁴ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1967, 208 §; 1969, 20 §.

TAULUKKO 4: Asevelvollisten tutkijatoimikunnan päätökset siveellisten kieltäytyjien tapauksissa vuosina 1961-1969.

Vuosi	Siviilityöhön tai sairaalapalvelukseen määrätty	Aseettomaan armeijassa määrätty	Erilliseen työlaitokseen määrätty	Ei lainmukaista vakaumusta	Yhteensä
1961	2	1	0	0	3
1962	2	0	0	1	3
1963	3	1	0	0	4
1964	3	1	0	0	4
1965	7	1	0	0	8
1966	8	0	0	3	11
1967	8	2	1	6	17
1968	8	0	0	6	14
1969	4	0	0	1	5
Yhteensä	45	6	1	17	69

Lähde: KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961-1969.

Asevelvollisten tutkijatoimikunnan tekemistä päätöksistä on nostettava esiin se, että lähes kolmanneksessa tapauksista päätös on mennyt asevelvollisen oman toiveen vastaisesti, sillä asevelvollinen on saattanut haluta esimerkiksi työlaitokseen, siviilipuolelle tai aseettomaan puolustuslaitoksessa sinne kuitenkin pääsemättä. Neljänneksessä tapauksista päätös ei ole ollut yksimielinen, vaan tutkijatoimikunnan on pitänyt äänestää päätöksestä erikseen. Näissä tapauksissa on niitä, joissa osa toimikunnasta on katsonut vakaumuksen olleen lainmukainen ja osa ei, kun taas toisissa tapauksissa kyse on ollut rajankäynnistä palvelusmuotojen välillä. Siveellisten kieltäytyjien tapaukset ovat siis useamminkin olleet kaikkea muuta kuin yksiselitteisiä.

Huomionarvoista on, että siveellisen kieltäytyjän ikä ei ole käytännössä vaikuttanut tutkijatoimikunnan päätökseen millään tavalla. Kuitenkin Helsingissä tai sen ympäristössä asuneista hieman useampi on päässyt toivomaansa palvelukseen, kun taas taajamien ulkopuolelta tulleista lähes kolmanneksella ei ole pystytty toteamaan lainmukaista vakaumusta. Koulutustaso näyttää vaikuttaneen samansuuntaisesti, sillä ylioppilaista ja korkeakoulutetuista vain kuudellatoista prosentilla ei ollut vakaumusta, kun vähemmän koulutetuilla tuo luku nousi

jopa kolmannekseen.²⁴⁵ Vähemmän koulutetut ja syrjäseuduilta tulevat asevelvolliset olivat siis altavastaaajia suhteessa pääkaupunkiseudulla asuneisiin korkeakouluopiskelijoihin. Tähän on vaikuttanut ainakin koulutustaso, kokemus virkamiesten kanssa asioimisesta, kyky artikuloida ajatuksensa ja pasifismin ympärillä pyörineen keskustelun tunteminen.

Jonkinlaisia yhteyksiä voi löytää myös siitä millaisia selvityksiä asevelvollinen itse on tutkijatoimikunnalle toimittanut. Oman, yleensä perusteellisesti mietityn, kirjoituksen toimitaminen joko kutsuntalautakunnalle tai vasta asevelvollisten tutkijatoimikunnalle on edistänyt siveellisen kieltäytyjän mahdollisuuksia päästä toivomaansa palvelukseen. Tässä voi syynä olla se, että asevelvollinen on pohtinut kysymystä rauhassa etukäteen, osannut artikuloida kirjoituksensa kautta itseään paremmin tai se, että tutkijatoimikunta on katsonut asevelvollisen kirjoituksen olevan yksi merkittävä todiste asevelvollisen vakaumuksesta. Sen sijaan armeijan edustajan lausunnolla ei voi katsoa olleen mitään vaikutusta tutkijatoimikunnan toimintaan, sillä vain yhdessä tapauksessa sekä lausunto että päätös olivat kieltävät. Paljon useammin lausunto oli puoltava, mutta asevelvollisten tutkijatoimikunnan päätös silti ”ei vakaumusta”, kuten esittelymuistioihin on päätöksenä yksiselitteisesti kirjoitettu.²⁴⁶

Erikoisena tuloksena on mainittava, että vain yksi kuudesta aseettomana puolustuslaitokseen määrätystä kuului siviilirekisteriin. Samoin asevelvollisten tutkijatoimikunnassa kielteisen päätöksen saaneista vain viisi kuului siviilirekisteriin, kun taas kirkkoon kuuluvia oli yksitoista. Tästä voinee päätellä, että tutkijatoimikunta kiinnitti huomiota tähän kysymykseen, ja esimerkiksi toimikunnan puheenjohtaja L. H. Salonen kysyi erikseen useilta kirkkoon kuuluneilta, oliko heidän vakaumuksessaan uskonnollisia piirteitä.²⁴⁷

4.4 Vakaumuksen selvittäminen kuulustelemalla

Vuoden 1959 asetuksen mukaisesti asevelvollisten tutkijatoimikunnalle oli varattu oikeus kutsua asevelvollinen asiassaan henkilökohtaisesti kuulluksi.²⁴⁸ Asevelvollisten kuuleminen olikin tärkeä osa tutkijatoimikunnan toimintaa. Vuonna 1962 valtioneuvoston annettua uudet määräykset valtion komiteapalkkioista, jotka koskivat pysyvänä komiteana toiminutta asevelvollisten tutkijatoimikuntaakin, esitti tutkijatoimikunta puolustusministeriölle erilaista palkitsemissysteemiä omalla kohdallaan. Perusteluissaan se viittasi toimikunnan aseman erityis-

²⁴⁵ Kansakoulua käyneet ja oppikoulun kesken jättäneet tai siellä vielä opiskelleet.

²⁴⁶ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961-1969.

²⁴⁷ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961-1969.

²⁴⁸ Asetus asevelvollisuuden täyttämistä aseettomana 381/1959.

laatusuuteen ja erityisesti siihen, että tutkijatoimikunta toimi tuomioistuimen tapaan ja joutui kutsumaan asevelvollisia ”suullisiin kuulusteluihin”.²⁴⁹ Tutkijatoimikunta siis katsoi toimivansa asevelvollisuuskysymyksessä erityislaatuiseina tuomioistuimena, joka kuulusteli asevelvollisia.

Tietyllä tapaa henkilökohtaiset kuulemiset muistuttivatkin kuulustelua. Sadankomitean aseistakieltäytyjäryhmän jäsenet Seppo Oikkonen ja Erik Schüller pääsivät *Aseistakieltäytyjät*-kirjaa valmistellessaan seuraamaan yhtä haastattelua ja saivat tutkijatoimikunnan nauhoituksen käyttöönsä purkaakseen keskustelun paperille.²⁵⁰ *Aseistakieltäytyjät*-kirjassa Schüller pyrki neuvomaan muita aseistakieltäytyjiä olemaan valmiina pitämään oman päänsä haastattelussa. Artikkelissaan hän toteaa, etteivät tutkijatoimikunnan jäsenet ole ”kasvottomia auktoriteetteja, vaikka eivät esitelleetkään itseään”.²⁵¹ Kirjassa nauhoitettu Ukko-Pekka Tapolan haastattelu on purettu kokonaisuudessaan, ja siinä käsitellään monia, välillä vain väljästi vakaumuksellisia, kysymyksiä. Nostan sieltä haastattelutilanteen ymmärtämiseksi muutamia kohtia. Jätän alusta pois ne kohdat, joissa tutkijatoimikunta selvittää asevelvollisen taustoja esimerkiksi opintojen, ammatin, vanhempien ja sisarusten kautta. Pyrin hahmottelemaan tämän haastattelun myös suhteessa asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjoista ilmenneisiin asioihin.

Alkuun Tapola esitteli jo kutsuntalautakunnalle ilmaisemaansa käsitystä, että etiikan perusedellytyksenä on kaikkien ihmisten olemassaolon tunnustaminen ja kunnioittaminen. Puheenjohtaja Salonen kuitenkin pyysi tarkennusta.²⁵²

Puheenjohtaja: *No, mitenäs tämä käsitys on sitten niin ku oikeastaan sitten teissä aikanaan herännyt ja kehittynyt? Onkos siinä jotain useampia teoksia vaiko onko se ajatustyön tulos?*

Asevelvollinen: *Ei, kaikki tekijät, ei mitään erityistä.*

Puheenjohtaja: *Jotain teoksia tai jotain?*

Asevelvollinen: *En voi nyt eritellä mitään.*

Puheenjohtaja: *Kai te nyt lukenut olette kuitenkin jotakin, Russellia tai jotain muuta?*

Asevelvollinen: *Useita. En voi nyt erikseen, erikseen niin ku vedota mihinkään teokseen.*

²⁴⁹ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1962, 48 §.

²⁵⁰ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1968, 224 §; Schüller s. 44-53.

²⁵¹ Schüller 1970, s. 44.

²⁵² Schüller 1970, s. 46.

Sitten Salonen kysyi perinteiseen tapaan asevelvolliselta harrastuksista ja vakaumuksen syntymisen ajankohdasta. Tapola korosti, että vakaumuksen kehittyminen on ollut pitkä prosessi.²⁵³

Puheenjohtaja: *No, tuota, onkos siellä perheessä ollut mitään puhetta tai ristiriitoja?*

Asevelvollinen: *Meillä on lapsilla oma vapaus päättää tämmösestä asiasta.*

Puheenjohtaja: *Niin, mutta olette kuitenkin keskustellut?*

Asevelvollinen: *Juu, kyllä me ollaan tietysti, sehän on selvää.*

Kysymykset vanhempien suhtautumisesta kieltäytymispäätökseen olivat yleisiä, eivätkä kaikki asevelvolliset varsinaisesti suostuneet edes vastaamaan kysymykseen. Toiset sen sijaan kertoivat suoraan mitä kotona ajateltiin kannatettiin asevelvollisen valitsemaa aseetonta vaihtoehtoa tai sitten ei.²⁵⁴ Tapolan tapauksessa psykiatrijäsen palasi vielä perheen suhtautumiseen ja mahdolliseen painostukseen haastattelun lopulla.²⁵⁵ Useaan kertaan kysymällä asevelvollisten tutkijatoimikunta pyrki varmistamaan, että asevelvollinen perustele vakaumuksensa johdonmukaisesti.

Vanhempien suhtautumista tiedusteltuaan Salonen jatkoi muistakin haastatteluista tutulla kysymyksillä asepuvusta. Tapola vastasi, ettei voinut kantaa asepuvua siksi, että sen puke-
malla tukisi puolustusvoimia ja sen ideologiaa.²⁵⁶

Puheenjohtaja: *Aivan, noniin, sitten olette tuoneet tuon väkivallan vastustamisidean esille. Täällähän on ollut hyvin klassillinen kysymys, tuo Kyproksen rauhanturvajoukot. Mikäs teidän suhteenne siihen on? Ottaisitteko asetta niin ku rauhan turvaamiseksi?*

Asevelvollinen: *Niin joo, mutta mä joutuisin joka tapauksessa käyttämään aivan samoja väkivaltaisia keinoja.*

Puheenjohtaja: *Että, ette siis hyväksy tätä toimintaa?*

Asevelvollinen: *Mä en siis hyväksy toisen ihmisen tappamista.*

Puheenjohtaja: *Ei, ei ku tätä Kyproksen toimintaa?*

Asevelvollinen: *Eiks se liity aivan olennaisesti, jos he joutuvat siellä toimesta ampumaan ihmisiä. Aivan samalla lailla se on täällä.*

Puheenjohtaja: *Ei kai sellaista ole tapahtunut?*

Asevelvollinen: *Mutta sillä tavalla on perusteltu, että jos on tapahtuu jotakin he joutuvat käyttämään asetta.*

²⁵³ Schüller 1970, s. 47.

²⁵⁴ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961-1969.

²⁵⁵ Schüller 1970, s. 52.

²⁵⁶ Schüller 1970, s. 47-48.

Puheenjohtaja: *No entäs sitten, ku me ajatellaan teidän tuota, tuota elämää, että ku joku rikollinen tai joku väkijuomien vaikutuksenalainen hyökkää teidän kimppuunne?*

Asevelvollinen: *Tää on se haettu juttu. Ensinnäkin, että mä en ole ikinä ollut tällaisessa tilanteessa...*

Puheenjohtaja: *Se voi sattua milloin tahansa.*

Asevelvollinen: *Todennäköisesti mä poistuisin hyvin nopeasti.*

Kysymykset humalaisen tai mielipuolen hyökkäämisestä yleistyivät tutkijatoimikunnan toimikauden loppua kohden. Välillä kysymykset liittyivät asevelvollisen itsensä, välillä jopa vaimon ja lapsien kimppuun hyökkäämiseen, vaikka asevelvollisella itsellään ei olisi ollutkaan lapsia.²⁵⁷ Huutomerkki-kirjaan tallennetussa kuulustelussa lienee selvää, että asevelvollinen Tapola on ainakin jollain tavalla valmistautunut kysymykseen. Asiasta ei tule kunnan keskustelua, kun Tapola toteaa ensin, että ”tää on se haettu juttu” ja sitten, että hän poistuisi todennäköisesti paikalta nopeasti. Näin puheenjohtaja Salonen ei saa Tapolaa edes harkitsemaan väkivallan käytön oikeutusta yksityisessä uhkaavassa tilanteessa.²⁵⁸ Kysymykseen vastaaminen ei ollut yksiselitteistä. Eräs sadankomitealainen vastasi, että hän puolustaisi itseään oikeudetonta hyökkäystä vastaan, mutta tuskin voisi ketään tappaa. Hän pääsi toivomaansa palvelukseen siviilihallinnon parissa.²⁵⁹ Sen sijaan toisesta asevelvollisesta toimikunta totesi, että ”ei vakaumusta”. Tämä totesi, että kaikki väkivalta on periaatteessa kiellettyä, myös poliisin. Puolustautuminen, mikä ei ollut hyökkäävää tai väkivaltaista, oli sallittua kuten pakeneminen ja järjen puhuminen. Hän ei pöytäkirjan mukaan pystynyt sanomaan, miten käyttäytyisi, jos kuoleman estäminen oli mahdollista vain väkivaltaa käyttäen.²⁶⁰ Kysymys oli äärimmäisen kärjistetty.

Kirjaan taltioidussa haastattelussa puheenjohtaja Salonen kyseli vielä tarkemmin tuosta hyökkäyksestä ennen kuin antoi muille toimikunnan jäsenille luvan kysyä omia kysymyksiään. Sotilasjäsen kysyi asevelvolliselta suhtautumisesta sorrettujen, alistetussa asemassa olevien väestöjen oikeutta saada käyttää väkivaltaa oikeuksiensa hankkimiseksi, mutta Tapola tuomitsi tuollaisenkin väkivallankäytön.²⁶¹ Tämä kysymys nousi tutkijatoimikunnassa esiin vasta vuosina 1967-1968. Ennen sitä asia ei Suomessa ollut kovin ajankohtainen, mutta keskustelu kehityskysymyksistä, ja etenkin Vietnamin sodan vastaiset mielenosoitukset,

²⁵⁷ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961-1969.

²⁵⁸ Schüller 1970, s. 48.

²⁵⁹ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1967, 41 §.

²⁶⁰ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1968, 97 §.

²⁶¹ Schüller 1970, s. 49.

nostivat asian esiin. Esimerkiksi Ydin-lehti ruoti vastarintaliikkeitä ja väkivallan oikeutusta kehitysmaissa useampaankin otteeseen 1960-luvun lopussa.²⁶²

Sosiaaliministeriön edustaja toi asevelvollisen palveluspaikkaa koskevan kysymyksen myötä esiin totaalisen sodan käsitteen. Hänen tulkintansa mukaan kaikki, siviilitoimijatkin, joutuivat totaalisessa sodassa osallisiksi sotatoimista halusivat tai eivät. Näin ollen sosiaaliministeriön edustaja ei nähnyt juuri eroa armeijassa tai siviilisairaalassa suoritettua aseettoman palveluksen välillä. Asevelvollinen Tapola yritti pitää päänsä, mutta ei pystynyt torjumaan totaalisen sodan totaalisia vaikutuksia, kun tutkijatoimikunnan edustaja rinnasti palvelukset tarpeeksi monen kysymyksen kohdalla. Tapola yritti kuitenkin kääntää keskustelun armeijoiden aggressiiviseen luonteeseen.²⁶³

Sosiaaliministeriön edustaja: *Jos joku kansa tässä maailmassa voi puhua puolustusvoimista, niin kyllä kai se on pieni Suomi?*

Asevelvollinen: *No se on hyvä sitten. Mutta siis sairaalapalvelu, kyllä se on niin ku jonkinlainen tappamisen negaatio enemmän kuin tappaminen, pitää, yrittää pitää hengissä ihmisiä, niitä ihmisiä jotka sitten jää jos tällainen totaalisota syttyy. Toivottavasti ei syty.*

Sosiaaliministeriön edustaja: *Eikö siis puolustusvoimissa aseettomana palveleminen ole ihan sama...*

Asevelvollinen: *Ei minun nähdäkseni...*

Sosiaaliministeriön edustaja: *...ketään opettele tappamaan.*

Asevelvollinen: *Hm toivotaan, toi on outo kysymys juuri sen takia, että jos se on totaalisota, niin kaikki ihmiset maailmassa on siinä mukana siinä sodassa koska se on totaali, niin että mitään muuta ratkaisuaahan tässä ei ole, sillä ensinnäkään siinä listassahan ei ole mitään muuta vaihtoehtoa.*

Sosiaaliministeriön edustaja: *Te haluatte valita siis mieluummin tämän, joka näennäisesti tuntuu enemmän siviililuontoiselta, vaikka se ei pidä paikkaansa?*

Asevelvollinen: *No ehkä se ei siinä mielessä pidä paikkaansa, jos totaalisota syttyy, koska silloin kaikki on mukana, siinä se on totta kyllä.*

Pappisjäsen halusi vuorostaan varmistaa, että kyseessä todella ovat omantunnonsyyt. Kysymys oli polveileva, mutta asevelvollinen vastasi lyhyesti: Kyllä, omantunnonsyyt. Ajatus vakaumuksen perustumisesta omantunnonsyihin oli yksi tutkijatoimikunnan toiminnan

²⁶² KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961-1969; esimerkiksi Ydin 7/1967, s. 203-205
Kansalliset vapaussodat: Sadankomitean puheenvuoro; Ydin 7/1970 s. 16-19 Siviilivastarinta: Sadankomitean puheenvuoro.

²⁶³ Schüller 1970, s. 50-51.

kulmakiviä, joten asian kysyminen suoraan oli luonnollista. Sen sijaan on erikoista miten pappisjäsen takeltelee asetellessaan sanojaan:²⁶⁴

Pappisjäsen: *(T)e ilmeisesti niin kui tunsitte rikkovanne – millä nimellä sitä nyt kutsutaan – niin kui sisimpäänne vastaan taikka vakaumustanne vastaan, jos, jos, te niin kui käsittäisitte tavalla tai toisella olevanne tekemisissä semmoisen yhteisön kanssa, joka jollain tavalla harjoittaa tappamista. Onko se ihan vakava periaat...sisäinen kysymys?*

Vaikka ottaisi huomioon *Aseistakieltäytyjät*-kirjan kirjoittajien motiivit, on tässä otteessa mielenkiintoista se, että asevelvollisten tutkijatoimikunnan jäsen pohti tarkkaan miten asettaa kysymyksen. Hän korostaa otteessa vakaumuksen sisäsyntyisyyttä, mutta ilmaus ei tunnu ainakaan auki kirjoitettuna luontevalta. 1960-luvulla keskustelu aseistakieltäytymisen perusteista nousikin aivan uudella tavalla esiin, jolloin myös ajatus vakaumuksen sisäsyntyisyydestä kyseenalaistettiin.

Aseistakieltäytyjät-kirjaan litteroitu Ukko-Pekka Tapolan haastattelu ei ollut missään nimessä poikkeuksellinen. Siinä käsitellyt asiat ovat aivan samoja kuin useassa muussa haastattelussa, etenkin asevelvollisten tutkijatoimikunnan kauden loppupuolella. Alkukaudesta ei juuri kyselty vastarintaliikkeistä tai edes YK-joukoista, ja haastattelutkin olivat järkiään lyhyempiä. 1960-luvun ilmapiirin muuttuessa myös tutkijatoimikunta terävöityi ja pyrki ”kuulustelemaan” asevelvollisia perusteellisemmin.

5. Kamppailu määrittelyvallasta

5.1 Laintulkinta toimikausina 1961-1965 ja 1966-1969

Valtioneuvosto nimitti asevelvollisten tutkijatoimikunnan vuoden 1959 asetuksen mukaisesti aina viisivuotiskaudeksi kerrallaan.²⁶⁵ Olen jakanut haastatteluiden käsittelyn kahtia näiden viisivuotiskausien mukaisesti, mutta perustan jaon myös taulukosta kolme ilmeneviin tietoihin. Asevelvollisten tutkijatoimikunnan ensimmäisellä kaudella oli vain yksi siveellinen tapaus, jolla ei ollut lainmukaista vakaumusta, kun taas toisella kaudella näitä tapauksia oli kaikkiaan kuusitoista. Vaikka toisella kaudella käsiteltiinkin lähes puolet enemmän tapauksia, voidaan jakoa pitää perusteltuna. Tutkijatoimikunnan tulkinnessa on mitä todennäköisimmin tapahtunut jonkinlainen linjan muutos.²⁶⁶

²⁶⁴ Schüller 1970, s. 51.

²⁶⁵ Asetus asevelvollisuuden täyttämisestä aseettomana 381/1959.

²⁶⁶ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961-1969. Ks. taulukko 3.

Vuosina 1961-1965 käsiteltiin tutkijatoimikunnassa yhteensä 22 siveellisen kieltäytyjän tapaukset, eli noin neljä tapausta vuodessa. Näistä yhdellä ei katsottu olevan vakaumusta, neljä määrättiin aseettomaan palvelukseen armeijaan ja loput 17 siviilipuolelle.²⁶⁷ Vain yhden kohdalla äänestettiin päätöksestä vuonna 1965. Kun asevelvollinen oli tässä haastattelussa sanonut, ettei aseettomalla palveluksella siviilissä tai puolustuslaitoksessa ollut juuri eroa, mutta hän mieluummin palvelisi ”ulkopuolella”, olivat toimikunnan pappisjäsen ja upseerijäsen valmiita passittamaan asevelvollisen aseettomana puolustuslaitokseen. Äänin 3-2 asevelvollinen kuitenkin pääsi toiveensa mukaisesti siviilipuolelle.²⁶⁸

Siveellisen kieltäytyjän omaa toivetta vastaan tutkijatoimikunnan päätös meni kolme kertaa. Vuonna 1963 kieltäytyjä toi esiin, ettei voinut palvella aseettomana armeijassa, koska ei millään tavalla halunnut tukea aseellisuutta. Hän katsoi, ettei Suomen armeijalla ollut merkitystä kasvavan kilpavarustelun maailmassa. Hänen oman ilmaisunsa mukaan rationaaliseen ajatteluun perustuneet syyt eivät kuitenkaan riittäneet tutkijatoimikunnalle. Sama asevelvollinen anoikin vielä samana syksynä, palvelukseen astuttuaan, lupaa kantaa asetta.²⁶⁹ Perusteenaan hän esitti seuraavaa:²⁷⁰

Koska joudun palvelemaan joka tapauksessa armeijaan kuuluvana ja puolustusvoimien hyväksi, en näe mitään syytä miksi palvelisin aseettomana. Viittaan alkuperäiseen puolustusministeriölle lähettämäni perusteluun, jossa ei ollut periaatteessa mitään juuri asetta kohtaan.

Vuonna 1965 käsiteltiin vastaava tapaus, joka kuului myös Sadankomiteaan. Hän korosti, ettei vakaumus ollut puolustuslaitoksessa palvelemisen esteenä, vaan pikemminkin järkisyyt. Hän pyörsi muutaman kysymyksen jälkeen suhtautumisensa niin, että saattoi antaa aseettomilta armeijassa vaaditun juhlallisen vakuutuksen, mutta ei voinut vannoa sotilasvalaa.²⁷¹ Kolmas tapaus omasi siveellisen ja teosofisen vakaumuksen, ja ilmaisi muutamien kysymysten jälkeen, ettei voinut palvella aseettomana puolustuslaitoksessa, mikäli se edisti sodankäyntiä.²⁷² Asevelvollisten tutkijatoimikunta katsoi ilmeisesti, ettei hänen palveluksensa tätä tehnyt.

²⁶⁷ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961-1969.

²⁶⁸ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1965, 83 §.

²⁶⁹ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1963, 65 §.

²⁷⁰ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1963, liite n:o 1 § 38A.

²⁷¹ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1965, 67 §.

²⁷² KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1964, 3 §.

Kokonaisuutta katsottaessa ensimmäisellä viisivuotiskaudella asevelvollisten tutkijatoimikunta pyrki selvittämään siveellisen kieltäytyjän vaikuttimet, mutta ei lähtenyt kuin muutamassa tapauksessa tenttaamaan perusteellisesti asevelvollista. Kysymys asepuvusta oli samalla tavalla merkittävä kuin uskonnollisten kieltäytyjien haastatteluissa. Muuten asevelvollisilta saatettiin vuosina 1964 ja 1965 kysyä suhtautumista YK:n rauhanturvajoukkoihin tai sitä, miten toimisi sodan syttyessä. Joissain tapauksissa tutkijatoimikunta testasi vakaumuksen vahvuutta kysymällä, mitä asevelvollinen tekisi, jos hänet määrättäisiin aseettomana armeijan palvelukseen. Tässä tapauksessa asevelvollisen oli hyvä ilmaista, että ei tottelisi käskyä, vaikka ilmaisu omantunnonhätään joutumisestakin riitti tutkijatoimikunnalle perusteeksi.²⁷³ Paria rauhanjärjestöihin kuulunutta asevelvollista tutkijatoimikunta tenttasi selvästi jo pelkän uteliaisuuden vuoksi muita tarkemmin.²⁷⁴

Asevelvollisten tutkijatoimikunnan vuonna 1966 valtioneuvoston nimittämä kokoonpano oli osin sama kuin edelliselläkin kaudella: L. H. Salonen pysyi puheenjohtajana, pappisjäsen ja psykiatrijäsen jatkoivat tehtävässään. Osa varajäsenistäkin oli edelleen samoja.²⁷⁵ Merkittävää muutosta ei siis toimikunnan kokoonpanossa tapahtunut, mutta päätöksistä kootun tilaston perusteella jokin toimikunnan tulkinnassa muuttui. Mitään yksinkertaista selitystä tälle ei ole nähtävissä. Haastattelutyö kyllä tiukkeni ja hankaliinkin kysymyksiin pyydettiin perusteellisia vastauksia. Myös ristiriitaisuuksille tai myönnytyksille oltiin herkempiä. Linjan kiristymistä ei voida ajoittaa aivan uuden toimikauden alkuun, vaan linja muuttuu oikeastaan vasta syksyllä 1966, kun uusi toimikunta oli päässyt työhönsä jo kunnolla kiinni.²⁷⁶

Tiukentunut linja näkyy vakaumuksen tarkentuneesta tulkinnasta. Kyse ei enää ollut niinkään aste-eroista tai asepuvun symboliikasta, vaan siitä oliko asevelvollisella ensinkään lainmukaista siveellistä vakaumusta. Jopa kolmanneksella siveellisistä kieltäytyjistä ei vuosina 1965-1969 katsottu olevan tällaista hyväksyttävää vakaumusta.²⁷⁷ Vakaumukseksi ei missään nimessä enää riittänyt kammo aseita ja tappamista kohtaan²⁷⁸ tai ajatus sodan mielettömyydestä.²⁷⁹ Kieltäytyjiltä kysyttiin yhä useammin miten he toimisivat joutuessaan mielipuolen

²⁷³ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961-1965.

²⁷⁴ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1962, 119 §; 1964, 123 §.

²⁷⁵ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1966, 1 §.

²⁷⁶ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1966-1969.

²⁷⁷ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1966-1969.

²⁷⁸ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1967, 31 §.

²⁷⁹ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat, esimerkiksi 1966, 173 §.

tai humalaisen hyökkäyksen kohteeksi. Samoin YK:n rauhanturvajoukoista, joita Suomi oli lähettänyt vuodesta 1964 Kyprokselle, kysyttiin usein. Vietnamin sodan ja kolmannen maailman kysymysten ajankohtaistuessa haluttiin tietää pitikö kieltäytyjä riistettyjen väestönsien väkivaltaa oikeutettuna vai ei.²⁸⁰

Asevelvollisten tutkijatoimikunnan kauden loppupuoliskolla on selkeästi havaittavissa kiinnittymistä omaan aikaan ja ajankohtaiseksi koettujen esimerkkien käyttäminen, mitä ei alkuajoista ole havaittavissa oikeastaan ollenkaan. Asevelvollisen oli siis hyvä seurata myös omaa aikaansa, vaikka kysymykset asetettiinkin niin, että kysymyksen ydin oli ajattomiksi luokiteltavissa kysymyksissä.²⁸¹ Tutkijatoimikunta mittasi kysymyksillään asevelvollisen suhtautumista sekä henkilökohtaiseen että institutionaaliseen väkivallan käyttöön. Kieltäytyjälle itselleen oli tietysti eduksi, jos hän kielsi kaiken väkivallan, mutta sille piti löytää perusteet.

Laajemmat yhteiskunnalliset kysymykset olivat osalle kieltäytyjistä lopputuloksen kannalta kiusallisia, sillä he perustelivat kieltäytymistään 1960-luvulle tyypillisin yhteiskunnallisin syin henkilökohtaisen vakaumuksen lisäksi tai sijaan. Usea aseistakieltäytyjä sai lopulta havaita, ettei hänen vakaumuksensa tutkijatoimikunnalle riittänyt.²⁸² Kyse oli varmasti osin sukupolvia erottaneesta kuilusta: Mannheimia mukaillen asevelvollisten sukupolvelle oli muodostumassa tai jo muodostunut erilainen käsitys vakaumuksesta kuin sotasukupolville. Sadankomitealainen sukupolvifraktio pääsi mobilisoitumaan asevelvollisuuskysymyksessä juuri vakaumuksen määrittämiseen pakottaneen kuulustelun kautta. Yhteiskunnalliset muutokset, sodan perinnön jättäminen taka-alalle ja laajat nuorisojoukot mahdollistivat nuorison yhteiskunnallisesti aktiivisen osan irrottautumisen vanhempien sukupolvien arvoista ja normeista. Mielenkiintoisen näkökulman asevelvollisten tutkijatoimikunnan päätöksentekoon vuosina 1966-1969 antaa taulukko 5, josta ilmenee toimikunnan äänestyspäätöksien suhde yksimielisiin päätöksiin. Tässä näkyy se hajonta, jonka uudelleen muotoutuva käsitystapa toimikunnassa aiheutti.

²⁸⁰ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1966-1969.

²⁸¹ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961-1969.

²⁸² KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1965-1969

TAULUKKO 5: Asevelvollisten tutkijatoimikunnan päätöksenteko ja äänestäminen vuosina 1966-1969.

Vuosi	Käsitellyt siveelliset tapaukset (lkm)	Äänestykset äänin 3-1	Äänestykset äänin 3-2	Äänestykset yhteensä (%)
1966	11	0	1	9%
1967	17	7	1	47%
1968	14	1	7	57%
1969	5	0	0	0%
Yhteensä	47	8	9	36%

Lähde: KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1966-1969.

Yli kolmanneksessa asevelvollisten tutkijatoimikunnan toisen toimikauden tapauksista äänestettiin, mikä kertoo juuri siveellisen vakaumuksen tulkinnan hajoamisesta. Toimikunta äänesti sekä myönteisissä että kielteisissä päätöksissään, ja oli hyvin yleistä että esimerkiksi pappisjäsen olisi halunnut lähettää asevelvollisen armeijaan aseettomana siviilitehtävien tai aseellisen palveluksen sijaan.²⁸³ On yllättävää, että sosiaaliministeriön virkamies oli upseerijäsentäkin hanakampi kieltämään asevelvollisen vakaumuksen muiden mielipiteestä huolimatta.²⁸⁴ Tiukkalinjainen puheenjohtaja L. H. Salonen sen sijaan oli kolme kertaa valmis päästämään asevelvollisen siviilitehtävien pariin, vaikka enemmistö tutkijatoimikunnasta katsoi, ettei asevelvollisella ollut vakaumusta.²⁸⁵

Syytä äänestysten tai kielteisten päätösten määrään ei kannata etsiä vain kieltäytyjien perusteista tai tutkijatoimikunnan kysymyksistä. Pikemminkin kyse oli monien asioiden summasta. Tutkijatoimikunnan paineet kasvoivat tapausten määrän kasvun myötä, ja vuosikymmen toi muassaan uudenlaisia näkökulmia aseistakieltäytymiseen. Päätöksenteko ilmentääkin 1960-luvulla asevelvollisuuskysymyksen ympärillä virinnyttä keskustelua, ja heijastelee sitä suoranaista kamppailua, jota käytiin aseistakieltäytymisoikeudesta ja yhteiskunnallisesta määräämisoikeudesta.

²⁸³ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat, esimerkiksi 1967, 30§, 31§, 79§ ja 88§.

²⁸⁴ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat, esimerkiksi 1967, 78§; 1968, 200§ ja 218§.

²⁸⁵ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1967, 67§; 1968, 97§ ja 98§.

5.2 Sadankomitea aktivoituu aseistakieltäytymiskysymyksessä

Sadankomitea-yhdistys oli heti perustamisestaan lähtien hakenut jalansijaa suomalaisen puolustuspoliittisen keskustelun ytimessä. Järjestö veti puoleensa usean eri alan aktiiveja, ja pian rauhanjärjestössä tehtiinkin töitä erilaisissa työryhmissä muun muassa kehitysmaiden, rauhantutkimuksen ja väestönsuojelun parissa.²⁸⁶ Vuonna 1967 perustettiin ensimmäisen kerran aseistakieltäytymistyöryhmä selvittämään aseistakieltäytymiskysymystä ja asevelvollisten tutkijatoimikunnan toimintaa. Sadankomitea ei sen pitkäaikaisen aktiivin Kalevi Suomelan mukaan missään vaiheessa aikonutkaan ”absoluuttipasifistiseksi aseistakieltäytyjien idealistijärjestöksi”,²⁸⁷ mutta järjestö oli vuodesta 1965 lähtien alkanut jakaa kutsuntojen yhteydessä aseistakieltäytymistiedotteita ja järjestää asian tiimoilta keskustelutilaisuuksia. Kävikin niin, että Sadankomitean toimistosta tuli käytännössä ainoa paikka, josta aseistakieltäytyjät saivat neuvoja.²⁸⁸ Aseistakieltäytymiskysymyksen noustessa yhä enemmän julkisuuteen, esimerkiksi Jehovan todistajien kysymyksen vuoksi, oli luonnollista, että Sadankomitea muutenkin aktiivisena rauhanpoliittisena osallistujana pyrki tuomaan oman kantansa asiassa esiin.

Eettinen aseistakieltäytyminen oli 1960-luvun kuluessa ponnahtanut esiin Ylioppilaslehden sivuilla, joissa rauhankysymykset saivat muutenkin kiitettävästi tilaa. Esimerkiksi Sadankomitean aktiivi Ilkka Taipale sai vuonna 1965 läpi kirjoituksen, jossa neuvoi kuinka nuori voi kieltäytyä aseista.²⁸⁹ Teema jatkui Taipaleen päätoimittamassa vuoden 1967 toisessa Ydinlehden numerossa, joka oli omistettu aseistakieltäytymiskysymykselle. Ytimekkääseen tyyliin lehti esitteli sivuillaan joukon parannusehdotuksia lakeihin ja asenteisiin.²⁹⁰ Lehdessä selvitettiin myös millainen aseistakieltäytymistilanne oli muualla maailmassa.²⁹¹ Taipale itse teki ison jutun Erik Schülleristä, jonka siveellistä vakaumusta asevelvollisten tutkijatoimikunta ei ollut hyväksynyt. Jutun yhteydessä Ydin haastatteli myös toimikunnan sihteeriä Tauno Jokista tutkijatoimikunnan tehtävistä ja käytännöistä. Jokinen myönsi, että on vaikea sanoa mikä on vakaumus, mutta hän korosti vakaumuksen näkyvän siinä, että armeijaan joutuessaan

²⁸⁶ Hallman 1986, s. 45.

²⁸⁷ Hallman 1986, s. 25.

²⁸⁸ Hallman 1986, s. 62.

²⁸⁹ Klinge & Harmo 1983, s. 301-303.

²⁹⁰ Ydin 2/1967, s. 40-44 Aseistakieltäytyjän asema: Sadankomitean puheenvuoro.

²⁹¹ Ydin 2/1967, s. 66-68 Lindgren, Björn-Christer: Aseistakieltäytyjät eri maissa.

vakaumuksellinen joutuu vakavaan omantunnonhätään. Samoin Jokisen mukaan suullisesta ja kirjallisesta esiintymistaidosta on prosessissa hyötyä.²⁹²

Sadankomitean puheenvuorossa todettiin, että aseistakieltäytyminen on ihmiselle kuuluva perusoikeus ja aseeton palvelus olisi nostettava tasa-arvoiseksi vaihtoehdoksi aseellisen palveluksen rinnalle. Sadankomitea piti suunniteltua lakiehdotusta puutteellisena ja ihmetteli palveluksen pituuden rangaistuksenomaisuutta. Aseistakieltäytymisen Sadankomitea liitti vahvasti laajempaan rauhanpolitiikkaan ja militarismin asemaan yhteiskuntapolitiikassa. Sadankomitean aktiivien mielestä rauhanjärjestöjen olisi pitänyt olla edustettuina, kun aseistakieltäytymiskysymystä eduskunnan asettamissa komiteoissa käsiteltiin. Uuden lainsäädännön suunnitteluun Sadankomitea kokosi kymmenen kohdan vaatimuslistan. Sadankomitean johtoajatuksena oli, että:²⁹³

Uuden lainsäädännön on perustuttava näkemykseen, että kieltäytyjät eivät vain toteuta uskonnollista tai eettistä vakaumustaan, vaan tarkoituksenmukaista, rauhaan tähtäävää toimintaa, joka heidän näkemyksensä mukaan parhaiten tukee rauhan- ja turvallisuuspolitiikkaa sekä maassamme että koko maailmassa. Aseistakieltäytyjiä ei ole tarkasteltava armeijan nakertajina vaan rauhan miehinä.

Sadankomitean aseistakieltäytymistyöryhmä selvitti vuosina 1967-1968 suomalaisen aseistakieltäytymisen taustoja seuraamalla yhtä tutkijatoimikunnan haastattelua ja tekemällä 1960-luvun aikana kieltäytyneille kyselyn kieltäytymisestä. Kysely tavoitti vain noin kymmenen prosenttia kieltäytyjistä, mutta siitä huolimatta työryhmän keräämät tiedot koottiin artikkeliteokseen *Aseistakieltäytyjät*, joka julkaistiin Tammen *Huutomerkki*-sarjassa vuonna 1969. Kirjan toimitti Seppo Oikkonen, ja kirjoittajien joukosta löytyy myös Erik Schüller.²⁹⁴ He olivat itsekin olleet tutkijatoimikunnan kuultavina vuonna 1967, mutta asevelvollisten tutkijatoimikunta ei ollut havainnut kummankaan vakaumusta lainmukaiseksi.²⁹⁵

Tutkimuksen ja asevelvollisten tutkijatoimikunnan toiminnan seuraamisen kautta työryhmä hahmotti pääpiirteittäin sen, millaista suomalainen aseistakieltäytyminen oli. Kuvaan ei oltu tyytyväisiä, mikä näkyi jo Ydin-lehdessä julkaistussa Sadankomitean puheenvuorossa vuonna

²⁹² Ydin 2/1967, s. 44-46 Taipale, Ilkka: Mantteli vai maanpetturuus.

²⁹³ Ydin 2/1967, s. 40-44 Aseistakieltäytyjän asema: Sadankomitean puheenvuoro.

²⁹⁴ Oikkonen 1969.

²⁹⁵ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1967, 29 § ja 67 §.

1967. Kriitikin kohteena olivat niin lainsäätäjät kuin asevelvollisten tutkijatoimikuntakin.²⁹⁶ Käytännössä kritiikki kohdistui kuitenkin tutkijatoimikunnan työhön, kun Sadankomitean aseistakieltäytymistyöryhmä jätti vuoden 1968 lopulla kantelun eduskunnan oikeusasiamiehelle. Ydin 6/1968 tiivistä kantelun siihen, että ”tutkijatoimikunta on tulkinut lakia omavaltaisesti ja suosii aseistakieltäytyjiä sen mukaan, haluavatko he suorittaa asevelvollisuuden aseettomana puolustuslaitoksen vai siviilihallinnon piirissä”. Samassa huomioitiin, että aseistakieltäytymistyöryhmän tutkimuksessa on selvinnyt, että ”asevelvollisia suostutellaan, painostetaan ja jopa uhkaillaan valitsemaan palvelu puolustuslaitoksessa aseettomana”. Ydin arveli optimistisesti, että kantelu saattaisi merkitä koko tutkijatoimikunnan hajottamista ja ”sen tekemien virheellisten päätösten mitätöintiä”.²⁹⁷

Aseistakieltäytyminen näkyi Ydin-lehden sivuilla säännöllisesti aina vuoden 1967 ”aseistakieltäytymisnumerosta” asti. Alkuun esiin nousi aseistakieltäytymisen epäkohdat, mutta vuosikymmenen loppua kohden keskustelu kieltäytymisperusteista kuumeni. Puhuttiin eettisestä, uskonnollisesta ja poliittisesta kieltäytymisestä.²⁹⁸ Vuonna 1969 kieltäytyjä Erik Schüllerin tapaus ja yllytysoikeudenkäynnit nousivat mielenkiinnon keskiöön. Samassa jupakassa myös Suojelupoliisi pääsi parrasvaloihin.²⁹⁹ Vuoden lopulla julkaistiin laaja kirjoitus *Tämä on Suocon salaisuus*, jossa käytiin läpi niin organisaation kortistointipolitiikka kuin organisaatioissa työskentelevien taustojakin. Juttu loppuu paljonpuhuvasti:³⁰⁰

Yli kaksikymmentä vuotta Suoco on saanut hämärää äärioikeistolaisista toimintaansa suorittaa. Olisi jo aika siihen puuttua, aiheitakaan kun ei puutu.

Sukupolvikuilu nuorien radikaalien ja vanhemman sotasukupolven välillä oli vuosikymmenen vaihteeseen tultaessa revennyt ja revitty ammolleen. Vapaan radikalismien sijaan Sadankomiteankin parissa hyökättiin keskiluokkaista arvojärjestystä ja porvarillista hegemoniaa vastaan. Aseistakieltäytymisen ongelmakohdat ja yllytysoikeudenkäynnit olivat toimineet oivana ärsykkeinä. Marja Tuomisen tulkinnan mukaan tutkijatoimikunnan työn arvostelussa ei ollutkaan enää kysymys vain ”protestista organisoituna väkivaltakoneistona pidettyä puolustuslaitosta vastaan”. Tuominen kirjoittaa, että ”(m)itä rajummaksi konflikti syveni, sitä

²⁹⁶ Ydin 2/1967, s. 40-44 Aseistakieltäytyjän asema: Sadankomitean puheenvuoro.

²⁹⁷ Ydin 6/1968, s. 195 Kantelu oikeusasiamiehelle.

²⁹⁸ Ydin 2/1967, koko numero; Ydin 2/1969, s. 16 Aarniala, Jukka: Eetikko kieltäytyy, s. 17-18 Lehtonen, Jouko: Kristitty kieltäytyy, s. 21-23 Väisänen, Seppo: Ensimmäiset aseettomat, s. 38 Johansson, Mauri: Anarkisti kieltäytyy.

²⁹⁹ Ydin 1-7/1969.

³⁰⁰ Ydin 7/1969, s. 8-11 Tämä on Suocon salaisuus.

ilmeisemmin sen ytimessä oli kysymys valtiollisten ohjailuinstituutioiden oikeudesta yksilön vakaumuksiin saakka ulottuviin todellisuuden tulkintoihin”.³⁰¹

5.3 Kieltäytyminen poliittisin ja yhteiskunnallisin syin

Yhteiskunnallisissa keskusteluissa pasifistit jakoutuivat 1960-luvun lopulla usein kahtia: elämää korkeimpana arvona kunnioittaviin idealistipasifisteihin³⁰² ja tarkoituksenmukaisuus-pasifisteihin. Jako on käsittelemäni aineiston eli koko aseistakieltäytyjien kirjon näkökulmasta karkea, mutta kuvaa hyvin ilmapiiriä, joka levisi tutkijatoimikuntaankin. Aseistakieltäytyjiä vahvimmin edustaneen Sadankomitean keskuudessa nostettiin tietoisesti esiin kysymys tarkoituksenmukaisuuspasifismista, joka ei perustunut pasifistin idealistisiin tunteuksiin tai edes ihmishengen kunnioittamisen periaatteeseen vaan yhteiskunnallisiin järkisyihin. Tarkoituksenmukaisuuspasifismi nousi jopa Sadankomitean johtavaksi aatteeksi 1970-luvulle tultaessa.³⁰³

Vuoden 1959 laki asevelvollisuuden täyttämisestä aseettomana korosti vanhemman lainsäädännön hengessä asevelvollisen henkilökohtaisen näkemyksen merkitystä eli siveelliseen vakaumukseen perustuvia omantunnonsyitä.³⁰⁴ Tarkoituksenmukaisuusajattelu oli haaste yhteiskunnalle, joka hyväksyi kärjistäen tunteisiin tai tuntemuksiin perustavan näkökulman järkisyiden sijaan. Vuosina 1961-1965 tarkoituksenmukaisuussyitä nähtiin perusteena asevelvollisten tutkijatoimikunnassa vain parissa tapauksessa,³⁰⁵ mutta kohti vuosikymmenen loppua järkisyiden korostaminen lisääntyi. Muutamat asevelvolliset olivat valmiita haastamaan yksinkertaistetun idealismin, kun taas asevelvollisten tutkijatoimikunta kasvoi vuosikymmenen loppua kohden herkemmäksi tarkoituksenmukaisuussyitä kohtaan. Lopulta haastattelun ydin yksinkertaistui siihen pisteeseen, että asevelvolliselta kysyttiin suoraan oliko kyse tarkoituksenmukaisuuskysymyksestä vai henkilökohtaisesta vakaumuksesta.³⁰⁶

Tarkoituksenmukaisuus pasifismin sisältönä alkoi selkiytyä Sadankomitean linjana vasta vuoden 1967 aikoihin. Vastaavista syistä oli toki puhuttu, ja Sadankomitea edusti korostetusti rationaalista pasifismia, mutta tarkoituksenmukaisuus artikuloitui vasta eettisen aseista-

³⁰¹ Tuominen 1991, s. 196.

³⁰² Aikalaisteksteissä idealistipasifisteista puhutaan myös radikaalipasifisteina, mutta käytän tässä tutkimuksessa nimitystä idealistipasifisti. Nimitys ilmentää pasifismin idealistista pohjaa, ja näin ilmenee ero sadankomitealaiseen järkeen perustuneeseen rauhanajatteluun, joka sekun voidaan lukea radikaaliksi.

³⁰³ Hallman 1986, s. 99-100.

³⁰⁴ Laki asevelvollisuuden täyttämisestä aseettomana 219/59.

³⁰⁵ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1963, 65§ ja 1965, 67§.

³⁰⁶ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961-1969, esimerkiksi 1968, 113§.

kieltäytymisen noustessa puheenaiheeksi. Asevelvollisten tutkijatoimikunnassa omantunnon sijaan järkisyyt ja yhteiskunnalliset näkemykset näkyivät jo vuosien 1966 ja 1967 taitteilla, kun tutkijatoimikunnan tulkinnan mukaan vakaumus jäi monen kohdalla toteamatta.³⁰⁷ Vuonna 1968 kaksi asevelvollista, Ilkka Taipale ja Kimmo Kevätsalo, kieltäytyivät näyttävästi yhteiskunnallisiin ja poliittisiin syihin vedoten.³⁰⁸ Heitä seurasi vielä vuonna 1969 Carl-Eric Micklin, joka muutti kantansa siveellisestä poliittiseksi tutkijatoimikunnan edessä.³⁰⁹ Etenkin näkökantansa hyvin julkiseksi tehneen lääketieteen lisensiaatti Ilkka Taipaleen kieltäytyminen oli puhdas konfrontaatio, haaste asevelvollisten tutkijatoimikunnalle.³¹⁰ Hän oli L. H. Salosen lehtileikekokoelman perusteella valmistellut kieltäytymistään huolella julkisuudessa, joten tutkijatoimikunta oli varmasti valmistautunut haasteeseen.³¹¹

Ilkka Taipaleen tapaus ilmentää hyvin pasifismin sisällöstä asevelvollisten tutkijatoimikunnassa käytyä kamppailua. Taipale ilmoitti hyvissä ajoin, vieläpä julkisesti, kieltäytymisestään yhteiskunnallisiin ja poliittisiin, eikä missään nimessä siveellisiin syin. Tullessaan 25-vuotiaana marraskuussa 1968 asevelvollisten tutkijatoimikunnan kuultavaksi, hän oli juuri noussut kunnallisvaaleissa SDP:n edustajana Helsingin kaupunginvaltuustoon sukupolvi-kuilua ilmentävän vaalilauseen ”Älä luota yli 30-vuotiaisiin” avulla. Hän oli myös toiminut Sadankomitean valtuuskunnassa ja Ydin-lehden päätoimittajana. Ammatiltaan hän oli lääkäri, ja hän olikin tottunut nostamaan aktiivisesti esiin muun muassa terveydenhuoltoon ja sosiaaliturvaan liittyviä kysymyksiä.³¹² Taipale oli aktiivisesti mukana esimerkiksi Suomen itsenäisyyden 50-vuotisjuhlapäivänä järjestetyllä asunnottomille ja kovaosaisille tarkoitettulla Marraskuun liikkeen ja Kiilan vastaanotolla, joka aiheutti aikanaan suurta pahennusta.³¹³

Kuulemisensa alkuun asevelvollisten tutkijatoimikunnassa Taipale luki itse laatimansa kirjoituksen, jossa ilmoitti kieltäytyvänsä yhteiskunnallisen ja poliittisen vakaumuksen vuoksi tietoisena siitä, että laki hyväksyy vain siveellisen vakaumuksen. Tällä hän halusi tuoda esiin sen, että laki puhui toisenlaista kieltä kuin monet niistä, joihin sitä sovellettiin. Taipale ei katsonut motiivikseen mitään ”omantunnon ääntä”, vaan järkisyyistä hän piti Suomen armeijaa vaarallisena järjestönä. Taipale hyökkäsi kirjoituksessaan kiivaasti asevelvollisten tutkija-

³⁰⁷ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961-1969; Ydin, vuosikerta 1967.

³⁰⁸ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1968, 227 § ja 232 §.

³⁰⁹ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1969, 42 §.

³¹⁰ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1968, 227 § ja liite n:o 1 § 227.

³¹¹ KA L. H. Salosen kokoelma, lehtileikkeet.

³¹² KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1968, 227 §; KA L. H. Salosen arkisto, lehtileikkeet.

Purhonen 2008, s. 9.

³¹³ Tuominen 1991, s. 231-232.

toimikuntaa vastaan ilmoittamalla sen olevan yksi armeijan ja väkivaltaisen puolustusjärjestelmän peruspilareista. Se, ettei järkisyitä toimikunnassa hyväksytyt johtui ”tutkijatoimikunnan omaksumasta porvarillisesta laintulkinnasta”.³¹⁴

Ennen kuin Taipale päästi asevelvollisten tutkijatoimikunnan kysymyksineen ääneen hän luki:³¹⁵

On totta, että hahmotelma on kovin pelkistetty tilan- ja ajanpuutteen vuoksi, mutta olen tietysti valmis vastaamaan tutkijatoimikunnan tekemiin kysymyksiin, jotka katson tilanteen kannalta relevanteiksi. Mm vanhempieni vakaumuksesta, harrastuksistani, SDP:hen liittymisestä tai kirkosta eroamiseni syistä tms tehtäviin kysymyksiin en tule vastaamaan. Liioin en aio osallistua mihinkään hämärään moralististeologiseen judo-otteluun.

Tämän jälkeen hän ilmaisi, että kysymys omantunnonhätään joutumisesta armeijassa oli hänen kohdallaan järjetön, sillä hän ei tulisi menemään armeijaan edes väkipakolla. Hän haastoi tutkijatoimikunnan harkitsemaan päätöstään huolella.³¹⁶

Jos edes vastarintani ei todista tutkijatoimikunnalle vakaumukseni syvyyttä ja tee sitä ymmärrettäväksi kieltäytymistäni kohtaan, osoittaa se yhä selvemmin kuuluvan porvarillisen hegemonian piiriin tässä yhteiskunnassa päättää, mikä on eettistä ja siveellistä ja mikä ei. Jo sanat ”siveellinen” ja ”omatunto” tuntuvat minusta kovin porvarillisesti värittyneiltä ja sisällöltään monopolisoiduilta, että niiden käyttö tuntuu minulle vaikealta ja mahdottomalta. Toimikunnalle jää kuitenkin mahdollisuus tulkita asioita siten, että tarkoituksenmukaisuus-pasifistin näkemykset perustuvat eräänlaiselle piilevälle siveellisyydelle tai omalletunnolle, jota nämä itse eivät näe mutta toimikunta selvästi termejä tuntevana ja käyttävänä näkee.

Kirjoituksensa lopuksi Taipale vielä alleviivasi uskoansa vakaumuksensa todellisuuteen, mutta toisaalta myös pelkoansa joutumisesta asevelvollisten tutkijatoimikunnan päätöksenteokovallan armoille. Hänen mukaansa väittely vakaumuksesta saattoi johtaa järjettömään vakaumuksella pallotteluun.³¹⁷

Jos siis tutkijatoimikunta tulkitsee lakia kohdallani kielteisesti, voin todeta heidän syyllistyneen vain eräänlaiseen moraalijonglörismiin, hiusten halkomiseen tai kuten kansan kielellä sanotaan pilkkujen nussimiseen.

³¹⁴ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1968, liite n:o 1 § 227.

³¹⁵ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1968, liite n:o 1 § 227.

³¹⁶ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1968, liite n:o 1 § 227.

³¹⁷ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1968, liite n:o 1 § 227.

Taipaleen lukemaa kirjoitusta seuranneessa haastattelussa tutkijatoimikunta kysyi vakaumuksen syntyyn, itse vakaumukseen ja rauhanliikkeen periaatteisiin liittyviä kysymyksiä. Taipale perusteli lähes jokaiselle tutkijatoimikunnan jäsenelle, että hänen kieltäytymisensä perustui järkeen, ja että olisi tutkijatoimikunnan itse päätettävissä, oliko hänen tyyლისensä moraalipolitiikan ja siveellisen vakaumuksen välillä eroa. Lopulta asevelvollisten tutkijatoimikunta päätti lykätä päätöstään, jotta he ehtisivät kuulla asiassa Helsingin yliopiston käytännöllisen filosofian professori Jaakko Hintikkaa.³¹⁸

Ulkopuolisen asiantuntijan ja vakaumuksen ammattilaisen käytön mahdollisuutta oli itse asiassa omassa kirjoituksessaan ehdottanut siveellinen kieltäytyjä, jonka tapaus käsiteltiin Taipaleen jälkeen seuraavassa kokouksessa. Tämä asevelvollinen oli myös Sadankomitean jäsen, mutta hän irtisanoutui selkeästi tarkoituksenmukaisuussyistä, vaikka piti niitäkin siveellisinä. Hän painotti filosofista lähestymistapaa ja sitä, että siveelliset ja uskonnolliset syyt olivat moraalifilosofian näkökulmasta hyvin samankaltaisia.³¹⁹ Voi olettaa, että tutkijatoimikunta, tai ainakin esittelymuistiot valmisteleva sihteeri Jokinen, oli tutustunut tähän kieltäytyjän esitykseen ennen Taipaleen tapauksen esiintuloa. Samoin tutkijatoimikunta oli varmasti tutustunut Taipaleen julkisuudessa esittämiin kantoihin ennen kokousta.

Vuoden viimeisessä kokouksessa 21.12.1968 Jaakko Hintikka tuli asevelvollisten tutkijatoimikunnan kuultavaksi. Hän oli laatinut tapaukseen liittyvän asiantuntijalausannon, jossa varoi tekemästä päätöstä tutkijatoimikunnan puolesta. Hän antoi mahdollisuudet toimikunnalle asiassa puoltaa tai olla puoltamatta Taipaleen ilmaisemaa vakaumusta. Filosofian professorina hän ei voinut sanoa oikeustapauksesta mitään varmaa, mutta katsoi että Taipaleen tarkoittamat yhteiskunnalliset ja poliittiset syyt saattoivat langeta lain piiriin, sillä moraalisia syitä voi olla vaikea erottaa tarpeeksi sisäistyneistä sosiaalisista ja poliittisista syistä. Mutta Hintikka katsoi periaatteellisesti vaaralliseksi sen, että se ryhmä, johon lakia sovellettiin, olisi oikeutettu tulkitsemaan lakia koko yhteiskuntaa koskevassa asiassa.

Kuulemisen yhteydessä Hintikka pyrki edelleen välttämään selkeää kannanottoa. Näin vaikka esimerkiksi puheenjohtaja Salonen kysyi häneltä suoraan voitiinko käyttää asevelvollisten tutkijatoimikunnan noudattamaa jakoa, että niin sanotuilla aatteellisilla pasifisteilla voitiin

³¹⁸ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1968, 227§.

³¹⁹ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1968, 230 § ja liitteet 1 ja 2 § 230; KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan asiakirjat 191/1968.

katsoa olevan siveellinen vakaumus, mutta tarkoituksenmukaisuuspasifisteilla ei. Hintikka painotti, että pelkät sanonnat ”siveelliset syyt” tai vastaavasti ”poliittiset ja yhteiskunnalliset syyt” eivät riittäneet päätöksen tekemiseen. Psykiatrijäsenen kysymykseen Hintikka vastasi voivansa kuvitella ”sellaisia tapauksia, että jotakin käsitystä voitiin objektiivisesti arvelleen pitää siveellisenä, vaikka asianomainen itse subjektiivisesti ei ollut samaa mieltä eli kieltäytyi käyttämästä termiä”.³²⁰

Hintikan kuulemisen jälkeen asevelvollisten tutkijatoimikunta päätti äänin 3-2, että lääketieteen lisensiaatti Ilkka Taipaleella ei ollut lainmukaista siveellistä vakaumusta. Psykiatrijäsen ja pappisjäsen äänestivät päätöstä vastaan ja katsoivat, että vaikka Taipale ei vedonnutkaan siveelliseen vakaumukseen oli hänen tapauksessaan kyse omantunnonasiasta.³²¹ Kevätsalon tapaus päätettiin tammikuussa 1969, jolloin vain psykiatrijäsen oli kieltävää päätöstä vastaan.³²² Kolmannessa eli Micklinin tapauksessa, jossa vakaumus ei ollut niin mietitysti esiintunut, toimikunta oli jo yksimielinen.³²³

Poliittiset ja yhteiskunnalliset syyt torjuttiin asevelvollisten tutkijatoimikunnassa johdonmukaisesti, mutta ei yksimielisesti. Mielenkiintoista tulkinnassa on se, että asevelvollisten tutkijatoimikunta hajosi Taipaleen tapauksessa niin selkeästi. Aivan samoin tavoin kuin useissa muissakin tapauksissa vuosikymmenen puolivälistä lähtien. Asevelvollisten tutkijatoimikunta hajosi loppukaudellaan yli kolmanneksessa siveellisistä tapauksista, vuonna 1968 jopa puolissa äänin 3-2. Näin ollen myös tutkijatoimikunnan sisällä oli rajankäyntiä siitä, mitä lankesi väljän ilmaisun ”vakavat siveelliseen vakaumukseen perustuvat omantunnonsyyt” alle.

Ainakin Ilkka Taipale ja Kimmo Kevätsalo valittivat päätöksistä puolustusministeriöön, joka odotetusti hylkäsi valitukset. Taipale ilmoitti julkisesti, samoin kuin oli ilmoittanut asevelvollisten tutkijatoimikunnalle, että ei aio astua aseelliseen palvelukseen. Hän jopa oli kolme päivää syömälakossa ennen kuin sai lykkäystä.³²⁴ Loppuvuodesta 1969, uuden lain aseettomasta palveluksesta ja siviilipalveluksesta tultua voimaan, hänen ja Kevätsalon tapaukset käsiteltiin uudelleen, ja kaksikko hyväksyttiin siviilipalvelukseen. Molemmat olivat kevään

³²⁰ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1968, 256 § ja liite n:o 1 § 256.

³²¹ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1968, 256 §.

³²² KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1969, 25 §.

³²³ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1969, 43 §.

³²⁴ Hallman 1986, s. 77.

1970 eduskuntavaaleissa SDP:n ehdokkaina, mikä varmasti vaikutti päätökseen.³²⁵ Micklinin kohtalosta ei ole tietoa, mutta esimerkiksi Nils Torvalds, jonka tapaus oli käsitelty jo vuonna 1966, sai uusintakäsittelyn. Hänen uusi anomuksensa hylättiin äänin 3-2. Torvalds oli SKDL:n jäsen, ja aikalaiset katsoivat että sosiaalidemokraateilla oli ”vakaumuksen ”eettisyyttä” punnittaessa selvä puoluepoliittinen kotikenttäetu”.³²⁶

Taipaleen, Kevätsalon ja Micklinin tapaukset eivät saaneet Sadankomitean Ydin-lehdessä mitään erityishuomiota, mutta kyseisistä asioista oli käyty lehden perustamisesta, eli vuodesta 1966, lähtien keskustelua. Lehdessä oli käsitelty pasifismin sisältöä perinteisen turvallisuuspoliittisen näkökulman lisäksi myös aseistakieltäytyjien näkökulmasta. Ilkka Taipale oli lehden päätoimittajana ollut avainasemassa näiden keskustelujen käynnistämässä. Voisi jopa sanoa, että hän oli keskeisesti asettamassa yhteiskunnallista näkökulmaa sadankomitealaiselle aseistakieltäytymisagendalle.³²⁷ Näkökulma oli oikeastaan luonnollista huomioiden sadankomitealaisten taustat ja lähtökohdat – järjestö ei missään vaiheessa vaatinut jäseniltään aseistakieltäytymistä, eikä edes vankkaa pasifistista vakaumusta. Väkivallattomuus oli keino yhteiskunnan kehittämiseksi, ei päämäärä itsessään.³²⁸ Tätä yhteiskunnallispainotteista agendaa pääsi sitten kehittämään Sadankomitean aseistakieltäytymistyöryhmä, joka nosti esiin uusia aktiiveja.

5.4 Tutkijatoimikunnan reaktio haasteisiin

Asevelvollisten tutkijatoimikunta sai tehdä työnsä melko rauhassa aina vuoteen 1967 asti. Sitä ennen päätöksistä oli valitettu vain harvoin, eivätkä valitukset muutenkaan johtaneet mihinkään. Samoihin aikoihin kun järjestettiin passinpolttajaisia alkoi Sadankomitea ja Ydin kiinnostua tutkijatoimikunnasta aseistakieltäytymiskysymyksen keskeisenä toimijana. Rauhanaktiiveja ärsytti erityisesti vuoden 1966 komiteanmietinnössä ollut viittaus lainkirjaimen ulkopuolisiin käytäntöihin koskien aseettomaan palvelukseen sijoitettavan kieltäytyjän asevelvollisuuden suorittamispaikkaa.³²⁹

Vain siinä tapauksessa, että asianomainen ilmoittaa kieltäytyvänsä sellaisesta aseettomasta palveluksesta [armeijassa], tulee harkittavaksi määräysten antaminen palvelukseen siviilialueiden alalla tai sairaalassa.

³²⁵ Tuominen 1991, s. 196.

³²⁶ Halonen & Mykkänen 1970, s. 56-57.

³²⁷ Ydin 1966-1971.

³²⁸ Hallman 1986, s. 32.

³²⁹ KM 1966: B13, s. 6.

Ydin-lehti intoutuikin haastattelemaan asevelvollisten tutkijatoimikunnan jäseniä aseistakieltäytymisen ja kieltäytymisprosessin epäkohdista. Ensin lehti haastatteli Erik Schüllerin saaman kielteisen päätöksen johdosta vuonna 1967 tutkijatoimikunnan sihteerinä Tauno Jokista ja myöhemmin vuonna 1969 puheenjohtaja L. H. Salosta Jokisen läsnä ollessa. Vielä ensimmäisessä haastattelussa Jokinen vastasi suhteellisen avoimesti Ydin-lehden kysymyksiin, mutta pari vuotta myöhemmin linja oli tiukempi: Salonen suostui vastaamaan neljään kysymykseen, jotka piti lähettää kirjallisena etukäteen. Tämä oli myönnytys Sadankomitean aseistakieltäytymistyöryhmän Seppo Oikkosen ja Erik Schüllerin toiveeseen haastatella asevelvollisten tutkijatoimikuntaa seuraamansa kokouksen yhteydessä. Tällöin sosiaaliministeriön virkamies oli uhannut lähteä kokouksesta, jos siinä annettiin kysymysmahdollisuus toimikunnan ulkopuolelle.³³⁰ Salosen antama haastattelu oli siis eräänlainen kompromissi.

Schüllerin kieltäytymistapausta käsitelleen jutun yhteydessä silloinen Ydin-lehden päätoimittaja Ilkka Taipale pyysi toimikunnan sihteerinä Jokista hahmottelemaan kieltäytymisen laajuutta. Varsinaisia lukuja Jokinen ei voinut antaa, mutta hän katsoi, ettei kieltäytyjien joukossa esiintynyt juuri lainkaan varsinaisia pinnareita. Taipaleen kysyessä valituksista Jokinen myönsi, että valitukset on yleensä hylätty, eikä sen jälkeen kukaan ollut vielä ilmoittanut kieltäytyvänsä edelleen. Vakaumuksen selvittämistä Jokinen piti vaikeana, mutta mahdollisena:³³¹

Uskonnollinen vakaumus on yleensä helpompi osoittaa. Esimerkiksi jehovantodistajista saamme tiedot heidän virkatodistuksestaan. On tietysti vaikea sanoa, mikä on vakaumus. Henkilökohtaisesti ymmärrän sillä eräänlaista pysyvää tilaa eikä hetkellistä ja muuttuvaa mielipidettä. Tässä erityistilanteessa katson sen aiheuttavan ihmiselle vakavan omantunnon häädän, jos hän joutuu armeijaan. Kokonaisuudessaan on tutkimusaikaa pidettävä lyhyenpuoleisena. Vuosien varrella on toimikunta kuitenkin saavuttanut eräänlaisen sormituntuman vakaumuksen toteamisessa.

Tutkijatoimikunnan puheenjohtaja L. H. Salosen haastattelun pohjalta tehdyn jutun otsikkona oli *Virkamiehen mieli*, ja Salosta itseään kuvataan ”virkamieheksi kiireestä kantapäähän”. Juttu on selkeä hyökkäys epäinhimilliseksi koettua kuulustelumenettelyä kohtaan, kuten seuraavasta käy ilmi:³³²

³³⁰ Ydin 2/1967, s. 44-46 Taipale, Ilkka: Mantteli vai maanpetturuus; Ydin 2/1969, s. 14-15 Virkamiehen mieli.

³³¹ Ydin 2/1967, s. 44-46 Taipale, Ilkka: Mantteli vai maanpetturuus.

³³² Ydin 2/1969, s. 14-15 Virkamiehen mieli.

(K)oska tutkijalautakuntakin katsoo tarpeelliseksi pöytäkirjaotteissaan kommentoida kuultavien kieltäytyjien mielentiloja, sanottakoon tässä että Salonen oli haastattelussa silminnähtävästi hermostunut, hän hengitti katkonaisesti ja vastaukset annettuaan naurahti kuivasti tyliin: no siinä se nyt oli, siinä sen nyt saitte.

Itse haastattelussa Ydin pyrki selvittämään mihin tutkijatoimikuntaa ylipäänsä tarvittiin. Samoin ihmeteltiin erilaista käytäntöä siviilihallinnon tehtäviin pyrkivien kohdalla. Salonen perusteli ensisijaisesti asevelvollisten tutkijatoimikunnan tarkoitusta lainsäädännöllä ja otteella hallituksen esityksestä. Tuossa otteessa ilmaistiin, että tapausten huolellisen tutkimisen ja perusteiden yhdenmukaisuuden vuoksi käsittely oli annettu erityiselle tutkijatoimikunnalle. Aseettomaan armeijaan suosimista Salonen ei myöntänyt, mutta mainitsi että päätöksenteko johtuu asian luonteesta.³³³

(T)ietysti asevelvollisuus pyritään ensi sijassa puolustuslaitoksessa suorittamaan, eikö niin? Eikä jossain muualla.

Salosen käytös ja tapa vastata kysymyksiin selvästi ärsytti haastattelijaa. Ydin kysyi myös mistä hylkäämiset johtuvat, mutta Salonen totesi sen johtuvan siitä, että asevelvollisella ei katsota olevan sitä vakaumusta, jota laki edellyttää. Vastaukset olivatkin tavallaan tyhjentäviä, eikä haastattelijalla ollut mahdollisuutta lisäkysymyksiin. Jutun lopussa Ydin toteaa, että virkamiesten auktoriteetti on murrettava, koska päätökset eivät riipu vain laista. Lehti myös huomioi, että jokainen tutkijatoimikunnan jäsen on kuitenkin harkinnut olevansa kypsä päättämään ihmisten vakaumuksista.³³⁴

Ydin, tarkoituksenmukaisuuskieltäytyjät ja Sadankomitean aseistakieltäytymistyöryhmä pyrkivät tietoisesti murtamaan asevelvollisten tutkijatoimikunnan auktoriteetin ja nuorille kieltäytyjille kasvottomana ilmenevän päätöksenteon mallin. Tutkijatoimikunnalle esitetty haaste tuntui sen sijaan toimivan vain vastakkaisella tavalla, koska jo Salosen haastattelun yhteydessä mainittiin, että pian tammikuussa 1969 nauhoitetun haastattelun jälkeen asevelvollisten tutkijatoimikunta päätti olla antamatta yksityisiä lausuntoja. Painetta tähän ei ollut luonut radikaalien journalismi, vaan Taipaleen tapaus. Ydin arvelee, ettei toimikunta esiinny enää edes ryhmänä julkisuudessa.³³⁵ Taipaleen tapaus olikin asettanut tutkijatoimikunnan hankalaan asemaan, kun päätöksen lykkääntyessä Taipale hyödynsi julkisuutta parhaansa

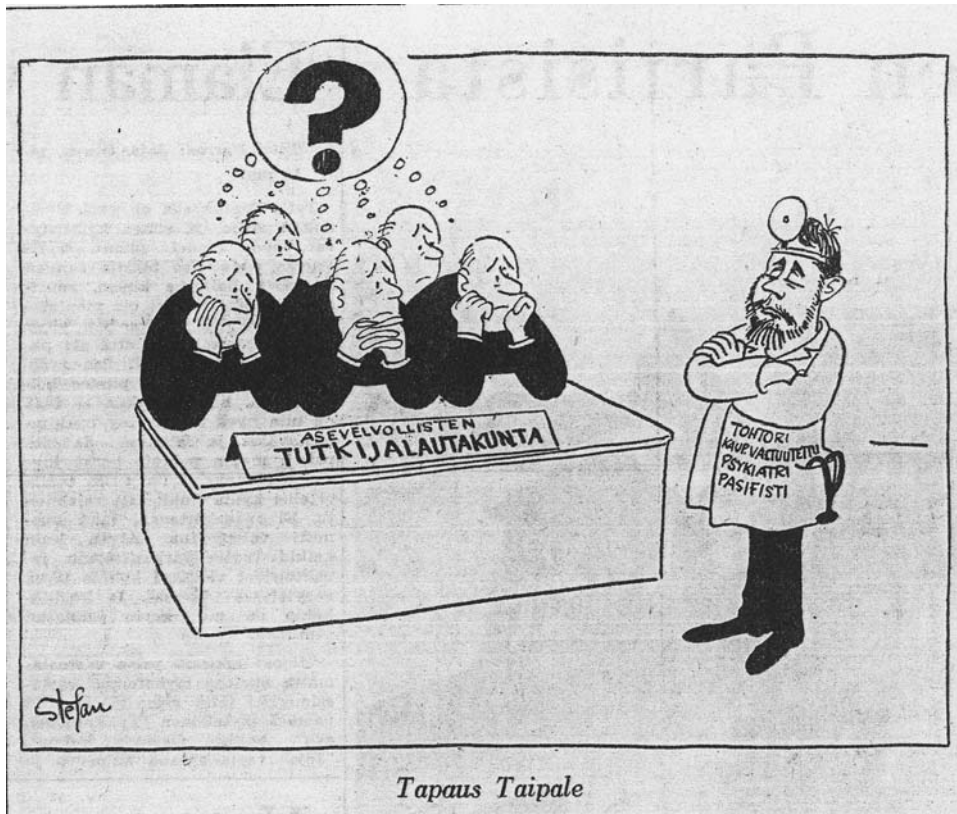
³³³ Ydin 2/1969, s. 14-15 Virkamiehen mieli.

³³⁴ Ydin 2/1969, s. 14-15 Virkamiehen mieli.

³³⁵ Ydin 2/1969, s. 14-15 Virkamiehen mieli.

mukaan. Hyvän kuvan tilanteen kärjistyisestä antaa Suomen Sosialidemokraatissa vuonna 1968 julkaistu Stefanin³³⁶ pilapiirros.

KUVA 1: Suomen Sosialidemokraatti –lehdessä julkaistu Stefanin pilapiirros Ilkka Taipaleesta asevelvollisten tutkijatoimikunnan edessä.

Lähde: KA L. H. Salosen arkisto, lehtileikkeet.

Helsingin Sadankomitean eduskunnan oikeusasiamiehelle tekemä kantelu pakotti muutenkin valokeilaan asetetun asevelvollisten tutkijatoimikunnan yhä pahemmin puolustuskannalle. Toimikunta ei kuitenkaan vastannut kanteluun hätäisesti, vaan odotti uuden vuoden yli ennen vastauksen antamista. Sihteeri Tauno Jokisen ja puheenjohtaja L. H. Salosen kokoukselle valmisteleva vastaus hyväksyttiin tutkijatoimikunnan kokouksessa 9.1.1969. Ensimmäiseksi tutkijatoimikunta huomautti, ettei kantelua ollut tehty virallisten Sadankomitean nimenkirjoittajien nimissä, vaan Paavo Laine ja Erik Schüller olivat allekirjoittaneet sen. Näin ollen he siirsivät huomion jo kerran kannalleeseen Schülleriin, joka vain hieman myöhemmin joutui niin sanotun yllytysjupakan myllerrykseen. Tutkijatoimikunta toi myös esiin, että se ei

³³⁶ Stefan eli Tapani Kovanen oli Suomen Sosialidemokraatin pilapiirtäjä vuosina 1957-1986.

ollut lopullinen oikeusaste, vaan sen päätöksistä pystyi valittamaan puolustusministeriöön.³³⁷ Todellisuudessa valituksella vaan ei ollut mitään merkitystä lopputuloksen kannalta.

Sadankomitean syyttäessä tutkijatoimikuntaa muun muassa uskonnollisten kieltäytyjien suosimisesta, päätöksenteon pitkittämisestä, nippuratkaisuista ja lain omavaltaisesta tulkinnasta vetäytyi tutkijatoimikunta puolustusasentoon. Tutkijatoimikunta vähätteli uskonnollisten kieltäytyjien kohdalla tekemiään nopeita päätöksiä ja sanoi lain puhuvan kuulustelusta poikkeusmenettelynä, jota hyödynnettiin kun asianomaisen vakaumus ei ollut tullut näytenä. Tämä piti osittain paikkansa, mutta verhosi siveellisten ja uskonnollisten kieltäytyjien välisen epätasa-arvoisuuden. Yhdenvertaisuutta toimikunta ei sanojensa mukaan pystynyt takaamaan tapausten suuren määrän vuoksi. He jopa esittivät, että tutkijatoimikuntaa asetettiin useampia, jos tapaukset vielä lisääntyvät. Syytöksiin suostuttelusta, painostuksesta ja uhkailusta tutkijatoimikunta ei suostunut vastaamaan ennen kuin tapaukset yksilöidään.³³⁸

Laintulkinnan kannalta merkittävin syyte oli Sadankomitean viittaus vuonna 1966 mietintönsä valmiiksi saaneen Kurvisen komitean mietintöön, jossa sanottiin, että vain sellaisessa tapauksessa, että asevelvollinen kieltäytyy aseettomasta palveluksesta armeijassa, tulee harkittavaksi siviilin puolelle palvelukseen määrääminen.³³⁹ Tähän tulkintaan tutkijatoimikunta ei ottanut suoraan kantaa, mutta ilmaisi lain sanovan, että määrätkään tutkijatoimikunta palvelemaan ensinnäkin puolustuslaitoksessa ja toiseksi valtion siviilihallinnon tehtävissä tai sairaalassa.³⁴⁰ Näin laki ei suoraan sano, vaan siinä listataan palveluspaikat numeroin 1-3 ilmaisematta mitään ensi- tai toissijaisuuksia.³⁴¹ Laintulkinta oli siis asevelvollisten tutkijatoimikunnan oma määrittely, vaikka he viittaavat tulkintaa tukeväksi loppuvuodesta 1968 käsittelyssä olleen uuden lain muotoiluun ”ensi sijassa suoritettava aseetonta palvelusta puolustuslaitoksessa”.³⁴² Tämä oli kuitenkin yksi pienistä muutoksista mitä vuoden 1959 lakiin tehtiin lainmuutoksen yhteydessä.

Yhdessä asiassa tutkijatoimikunta yhtyi kantelijoiden käsitykseen: uskonnolliseen ja siveelliseen vakaumukseen perustuvien omantunnonsyiden selvittäminen oli vaikeaa, osittain jopa

³³⁷ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1969, liite n:o 1 § 23..

³³⁸ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1969, liite n:o 1 § 23.

³³⁹ KM 1966: B 13, s. 6.

³⁴⁰ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1969, liite n:o 1 § 23.

³⁴¹ Laki asevelvollisuuden täyttämistä aseettomana 219/59.

³⁴² KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1969, liite n:o 1 § 23; Laki aseettomasta palveluksesta ja siviilipalveluksesta (132/69).

mahdotonta, ja laista olisi poistettava tällaiset abstraktit käsitteet. Toimikunta toi esiin puheenjohtaja Salosen toivoneen hallitukselta uuden lain suunnittelun yhteydessä, että määrittely tapahtuisi konkreettisemmin perustein, mutta tätä ehdotusta ei oltu voitu hyväksyä. Kuitenkin toimikunta toi lopuksi esiin käsitelleensä yli tuhat tapausta, joista oli tehty vain kaksi kantelua, joissa allekirjoittajana on ollut vielä sama henkilö. Käsityksensä mukaan tutkijatoimikunnan oli vaikea toimia lainvastaisesti tai syyllistyä virkavirheisiin, kun kante- lusta päätellen sen toimintaa valvoivat ”muutkin kuin säännönmukaiset valvoja- viranomaiset”.³⁴³

Asevelvollisten tutkijatoimikunta ei siis missään nimessä ollut kiitollinen saamastaan huomi- osta, eikä varsinkaan työtaakkansa kasvamisesta. Tarkoituksenmukaisuusperusteiden edessä tutkijatoimikunta yritti turvautua hieman väljään lainkirjaimeen, mutta sekään ei varsinaisesti auttanut, kun tutkijatoimikunta hajosi päätöksissään loppukaudesta säännöllisesti. Taipaleen julkisuuskampanja oli jotain mihin päätyönsä ohessa tutkijatoimikunnassa toimineet jäsenet eivät olleet valmistautuneet. Jonkinlaisena väliratkaisuna asevelvollisten tutkijatoimikunta vetäytyikin julkisuudesta. Näin he pyrkivät hälventämään kohua, jonka saattoi odottaa laantu- van ainakin hetkellisesti uuden aseettomia koskevan lain voimaantulon myötä.

5.5 Tapaus Schüller ja yllytysoikeudenkäynnit

Vuoden 1967 aikana julkinen keskustelu aseistakieltäytymisestä alkoi yhä enemmän koskea ei-uskonnollisia, eli lain mukaan siveellisiä kieltäytyjiä.³⁴⁴ Tuolloin radikaaliluoret reagoivat voimakkaasti asevelvollisten tutkijatoimikunnan kiristyneeseen linjaan ja nostivat asiaa aktiivisesti esiin. Ydin-lehti käsitteli aseistakieltäytymiskysymystä tavalla tai toisella lähes jokaisessa numerossa vuosina 1967-1969. HYY:n aktiivit sen sijaan olivat saaneet läpi aloitteensa HYY:n ensimmäisestä väliaikaisesta rauhankampanjatoimikunnasta vuonna 1966. Toimikunta järjesti esitelmätilaisuuksia ja teach-in-keskusteluita sekä tuotti Päivi Paunun ja M. A. Nummisen levyn ”Ihmisoikeuksien julistus”. Rauhankampanjatoiminta olikin saanut Laura Kolben mukaan ”pop-luonteen” vuoden 1966 aikana HYY:ssä.³⁴⁵

Sadankomitea ja nuorisoradikaalit toivat Suomeen 1960-luvun puolivälissä yhteiskunnalliset teach-in-keskustelut, jotka sopivat nopeatempoisten sisä- ja ulkopoliittisten erityiskysymysten

³⁴³ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1969, liite n:o 1 § 23.

³⁴⁴ Suominen 1997, s. 171.

³⁴⁵ Kolbe 1996, s. 258-259.

käsittelyyn. Keskusteluihin saatiin monia asiantuntijoita, ja yleisökin pääsi ilmaisemaan mielipiteensä. Teach-in oli tapa asettaa kysymyksiä ainakin omalle agendalle ja levittää sanomaa laajemmalle ryhmälle, sillä monien muisteluiden mukaan keskustelut vetivät jopa Vanhan ylioppilastalon täyteen.³⁴⁶ Aseistakieltäytymiskysymyksen kannalta käänteentekevä teach-in järjestettiin Vanhalla 11.2.1969. Tilaisuus oli Helsingin Sadankomitean ja HYY:n rauhantoimikunnan yhteinen, ja siinä käsiteltiin aseistakieltäytymistä.³⁴⁷

Sadankomitea, tai ainakin silloinen Helsingin Sadankomitean sihteeri Erik Schüller, oli valmistautunut tilaisuuteen hyvin. Hän oli sisuuntunut omasta ja kohtalontovereidensa kohtelusta asevelvollisten tutkijatoimikunnassa. Schüller oli jopa kannellut asiassa eduskunnan oikeusasiamiehelle, mutta tuloksetta. Tutkijatoimikunta kielsi kaikki Schüllerin syytökset, mukaan lukien sen, että häntä ruotsinkielisenä haastateltiin väärän käytännön mukaisesti suomeksi. Tutkijatoimikunnan mukaan Schüllerille oli tarjottu mahdollisuutta ruotsinkieliseen kuulemiseen. Toimikunta myös korosti vastauksessaan sitä, etteivät Schüllerin vastaukset olleet missään kohdassa jääneet epäselviksi, ja että päätös oli ollut yksimielinen.³⁴⁸ Schüllerin haastattelusta tehtyyn pöytäkirjaan oli myös hyvin poikkeuksellisesti merkitty:³⁴⁹

Schüller esiintyi kuulustelun aikana ylimielisesti ja että hän arvosteli tutkijatoimikunnan toimintaa sikäli, että hänen mielestään asian käsittelyssä oli tarpeettomasti viivytelty.

Haastattelussa Schüllerin näkemykset olivat lähellä sadankomitealaisuutta, vaikka omien sanojensa mukaan hän ei vielä helmikuussa 1967 ollut löytänyt Sadankomitean toimistoa yrityksestä huolimatta. Schüller kertoi saaneensa vaikutteita Bertrand Russellin teoksista, ja hänen mukaansa Suomen puolustuslaitos edisti ennemmin sotaa kuin rauhan asiaa. Tutkijatoimikunta kiinnitti päätöksessään huomiota varmasti Schüllerin asenteeseen ja siihen, että hän sanoi pitävänsä väkivaltaa joissain olosuhteissa tarpeellisena oman hengen pelastamiseksi yksityisen henkilön hyökkäykseltä. Se, että Schüller omien sanojensa mukaan mahdollisen sodan syttyessä poistuisi maasta, ärsytti taatusti talvi- ja jatkosodat nähnyttä tutkijatoimikuntaa.³⁵⁰ Jatkosodassa oli teloitettu omien toimesta satoja suomalaiskarkureita,³⁵¹ ja L.H. Salonen oli itse toiminut jatkosodassa sotatuomarina.³⁵²

³⁴⁶ Kolbe 1996, s. 256.

³⁴⁷ Tuominen 1991, s. 197.

³⁴⁸ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1967, 114 § ja liite n:o 1 § 114.

³⁴⁹ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1967, 29 §.

³⁵⁰ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1967, 29 §.

Sadankomitean parissa oli keskusteltu siitä mahdollisuudesta, että joku aseistakieltäytyjä jatkaisi kieltäytymistään asevelvollisten tutkijatoimikunnan hylkäävästä päätöksestä huolimatta. Kieltäytyminen pistäisi oikeuslaitoksen hankalaan tilanteeseen ja toisaalta todistaisi kieltäytyjän vakaumuksen olevan todellinen. Ilkka Taipale kirjoitti Ydin-lehdessä jo vuonna 1967 Seppo Oikkosen tapauksen yhteydessä:³⁵³

Jos valitus hylätään, hän ei näe muuta vaihtoehtoa kuin kieltäytyä kaikesta huolimatta. Tuleeko hänestä poliittinen vanki no 2?

Vanki numero kaksi viittasi tietysti siihen, että ykkönen oli Schüller, jonka tapaus oli myös kesken. Hän kuitenkin sai lopulta lykkäystä ja väliaikana keskittyi Oikkosen tapaan asevelvollisten tutkijatoimikunnan haastamiseen mahdollisimman monella rintamalla. Molemmat kritisoivat tutkijatoimikunnan kuulustelun kysymyksiä sekä kuulustelun ja siitä tehdyn pöytäkirjan löyhää suhdetta. Magnetofonin pyöriessä Oikkosen mielestä olisi pitänyt tehdä tarkempi pöytäkirja. Oikkonen kirjoitti Kansan Uutisiin, jota Ydin lainasi, vuonna 1967, että kahta hänen mielestään painottamaansa asiaa ei pöytäkirjassa mainita lainkaan: hän oli korostanut vakaumuksen pohjautuvan tuntuun ja joutuvansa kasarmilla omantunnonhätään sekä pelkäsi joutuvansa väärinymmärretyksi. Hän kuvasi tilannetta tutkijatoimikunnan edessä kafkamaiseksi, sillä toimikunta ei esittäytynyt vaan yksinkertaisesti osoitti hänelle paikan pitkän pöydän toisesta päästä.³⁵⁴

Minua ei kohdeltu, niin kuin ihmistä kohdellaan, minulle ei puhuttu, niin kuin ihminen puhuu ihmiselle: minulle esitetyt kysymykset olivat viritettyjä ansoja, joihin minun odotettiin lankeavan.

1960-luku oli liikahtanut ainakin pykälän verran vuodesta 1967 Vanhan teach-iniin tullessa, kun Vanhakin oli vallattu HYY:n satavuotisjuhlien aattona. Radikaalien ja vanhempien sukupolvien välinen kuilu ammotti jo melko avoimena, joissakin mielenosoituksissa oli jopa nähty poliisin kovia otteita. Nuorten radikaalien vasemmistosympatiat ärsyttivät vielä kulttuuri-radikalismiakin enemmän. Nuoret itse olivat turhautuneet Suopon ja esivallan toimiin, ja tähän joukkoon lukeutui myös asevelvollisten tutkijatoimikunta. Vanhalla Schüller käsitteli aseistakieltäytymisen jatkamista vielä senkin jälkeen, kun tutkijatoimikunta oli hylännyt

³⁵¹ Ylikangas 2007, s. 181-186 ja s. 295-297.

³⁵² Kuka kukin on 1960, s. 802.

³⁵³ Ydin 3/1967, s. 104 Taipale, Ilkka: Poliittisia vankeja?

³⁵⁴ Ydin 4/1967, s. 135-136 Schüller ja Oikkonen.

asevelvollisena anomuksen. Asevelvollisen ei tulisi tyytyä päätökseen, sillä silloin hän osoitaisi tutkijatoimikunnan olleen oikeassa. Vakaumuksellinen pitäisi kiinni vakaumuksestaan loppuun asti. Schüller kysyi oliko vakaumuksessa pysyminen rikollinen teko, ja kertoi aikovansa kokeilla oikeuden toteutumista.³⁵⁵

Schüller pyrki avoimesti konfliktiin esivallan kanssa heittäessään pelipallon heidän kentälleen.³⁵⁶

Hyvät lainkuuliaiset kansalaiset. Yllytys rikolliseen tekoon on rangaistava teko, josta tuomio voi olla jopa kaksi vuotta vankeutta. Ilmeistä on, että jos tutkijalautakunnan hylkäämä kieltäytyjä jatkaa kieltäytymistään päätöksestä huolimatta, hän joutuu rangaistuksen kohteeksi. On myös niin, että jos joku huomaa rikoksen tapahtuvan, kunnan kansalaisena hänen tulisi tehdä siitä ilmianto, jotta yleinen syyttäjä voisi päättää syytteen nostamisesta. Juuri tällä paikalla ja nyt haluan yllyttää jokaista tutkijalautakunnan hylkäämää kieltäytyjää jatkamaan kieltäytymistään tuon kontrolloivan elimen päätöksestä huolimatta. Jätän esimerkiksi paikalla olevien reservinupseerien ja Suopon edustajien huoleksi, että ilmoitus juuri tekemästani rikoksesta tulee asianmukaisesti yleisen syyttäjän tietoon. Jollei ilmiantoa suoriteta, se lienee katsottava osoitukseksi siitä, etteivät paikalla olevat reservinupseeritkaan eikä Suopon edustajat pidä kieltäytymistä tutkijalautakunnan hylkypäätöksestä huolimatta rikollisena tekona.

Oikeusoppinut, ”vanhempi radikaali”, Antero Jyränki (s. 1933) toimi Vanhan teach-inin puheenjohtajana.³⁵⁷ Hän oli pohtinut jo vuoden 1967 lopussa Ytimen sivuilla virkavallan vastustamisen laillisuutta. Hänen mukaansa lain soveltamiskoneisto perustui sille, että vain pieni osa yhteiskunnan jäsenistä rikkoo lakia. Teoreettisen artikkelin mukaan lakien muuttaminen vaati poliittista valtaa. Lain joukkorikkominen sen sijaan saattaisi toimia.³⁵⁸

Odottamattoman suuri määrä lain rikkomuksia saattaa tukahduttaa koneiston. Myös yhteiskunnalliset ja poliittiset syyt voivat massarikkomistapauksissa vaatia, ettei sanktioita sovelleta: yhteiskuntarauha saattaa pahemmin rikkoutua sanktioiden soveltamisesta kuin sen periaatteen rikkomisesta, että rikokset on saatava syytteeseen.

Jollain tapaa Jyrängin kirjoituksessa oli ennuste myös koko yllytysoikeudenkäynneille.³⁵⁹

³⁵⁵ Tuominen 1991, s. 197.

³⁵⁶ Laine 1970, s. 19.

³⁵⁷ Hallman 1986, s. 82.

³⁵⁸ Ydin 7/1967, s. 211-213 Jyränki, Antero: Virkavallan vastustamisen laillisuus.

³⁵⁹ Ydin 7/1967, s. 211-213 Jyränki, Antero: Virkavallan vastustamisen laillisuus.

Massarikkominen saattaa siis tuottaa tuloksia myös lainmuutoskeinona. Toisaalta on luonnollista, että syntyy vakava konflikti, jos julkisen vallan käyttäjät pitävät oikeussäännön soveltamista niin tärkeänä, että ryhtyvät panemaan täytäntöön sanktioita myös joukkorikkomustapauksissa.

Jyränki ottaa jopa esiin esimerkikseen asevelvollisuuden täyttämisen sääntelyn, jolla on pyritty olemaan loukkaamatta pienen vähemmistön oikeudenmukaisuuskäsityksiä. Hän ei silti ole varma onko järjestelyllä onnistuttu välttämään konflikteja, joiden syntymistä lakia laadittaessa on varottu.³⁶⁰ Tällä hän viittasi varmasti ongelmiin sekä Jehovan todistajien että sadankomitealaisten artikuloitumassa olleen tarkoituksenmukaisuusajattelun kanssa.

Heittämiensä haasteen johdosta Erik Schüller sai 20.2.1969 kutsun saapua keskusrikospoliisin kuulusteltavaksi seuraavana päivänä. Oli varmasti selvää, ettei Schüllerin ilmoitus kieltäytymisen jatkamisesta rikkonut lakia, kuten Schüller oli puheessaan provokatiivisesti esittänyt. Suopon päällikkö Armas Alhava ja esittelijä Henry Stenlund tekivät ilmiannon rikoslain 16 luvun 9 §:n mukaisesti. Siinä kiellettiin houkuttelemasta asevelvollista jäämään pois kutsunoista tai vakinaisesta väestä, ja rangaistus oli vankeutta tai jopa seitsemän vuotta kuritushuonetta. Kyseessä ei ollut niinkään yllytys rikokseen vaan viranomaisen vastustaminen.³⁶¹

Laintulkinta yllätti ainakin 1960-lukua koskevan tutkimuskirjallisuuden mukaan Schüllerin ja radikaalit, jotka olivat provokaatiolla pyrkineet kritisoidaan asevelvollisuuslakia ja lakia asevelvollisuuden täyttämisestä aseettomana. Kuitenkin radikaalit tunsivat varmasti kyseisen lainkohdan. Siitä olivat kirjoittaneet Kari Rydman ja Esa Adrian Sadankomitean ensimmäisessä pamflettikirjassa *Ydinasioita* jo vuonna 1966.³⁶² Provokaatio sai toisen suunnan kuin radikaalit olivat alkujaan ajatelleet, mutta ei sellaista suuntaa, joka olisi ollut heille täysin arvaamaton.

Viranomaiset ilmaisivat toimivansa vain virkansa puolesta – olihan Schüller rikkonut rikoslakia tietoisesti ja vieläpä julkisessa tilaisuudessa. Syytteen asettamista saattoi toki joututtaa Sadankomitean ja Suopon kiristyneet välit. Radikaaleille kyse oli kuitenkin yhteiskunnan hyökkäyksestä yksilöä ja yksilön mielipiteenvapautta vastaan. Schüllerin puolesta järjestettiin kokouksia ja mielenosoituksia, kunnes radikaalit keksivät oivan keinon esivallan arvovallan

³⁶⁰ Ydin 7/1967, s. 211-213 Jyränki, Antero: Virkavallan vastustamisen laillisuus.

³⁶¹ Tuominen 1991, s. 197-198; Hallman 1986, s. 82.

³⁶² Adrian 1966, s. 15; Rydman 1966, s. 8.

kyseenalaistamiseksi. Nuoret päättivät julkaista monisteen, jossa mahdollisimman monet syyllistyisivät samaan rikokseen kuin Schüller oli syylistynyt. Pariissa päivässä yllytysadressin oli allekirjoittanut 122 ihmistä, joka oli ensimmäinen niin sanottu Schüllerin lista. Lista julkaistiin kaksi päivää ennen Schüllerin oikeudenkäyntiä huhtikuun puolivälissä. Oikeudenkäyntipäivänä julkistettiin vielä 350 nimen lista, ja kaupungilla kiersi vielä uusia listoja. Lisäksi jotkin päivälehdet julkaisivat tekstin, joten pasifistit tulkitsivat että niitä vastaankin pitäisi nostaa kanne.³⁶³

Toukokuussa saatu oikeudenkäynnin tulos oli kuitenkin tyly: Schüller sai 14 kuukautta vankeutta. Lisäksi esivalta vaikutti vastahakoiselta muiden yllyttäjien suhteen. Puolustus kuitenkin valitti tuomiosta ja oikeuskanslerille jätettiin valituskirjelmä, joka sai keskusrikospoliisin paneutumaan yllyttäjien tapauksiin. Kolmannessa yllytysadressissa oli jo 741 nimeä ja lisää oli tulossa milloin vain. Kansalaisten yhdenvertaisuuden vuoksi kuulusteluilta ja syytteiltä ei välttytty. Heinäkuussa alkoivat oikeudenkäynnit, jossa jaettiin myös kovia tuomioita. Kahdeksan syytettyä sai 12-16 kuukauden vankeustuomiot, satakunta sai sakkoja.³⁶⁴

Radikaalit ottivat oikeusistunnoista kaiken irti, kun M. A. Numminen yritti esittää puolustusensa laulaen ja Ilkka Taipale kertoi levittäneensä monistetta kahdelle asevelvollisuusien ylittäneelle naiselle Suopon edessä. Nuoria ärsytti se, että tuomiot tuntuivat tulevan jonkinlaisen radikaalstatuksen perusteella: filosofian liseniaatti Pekka Tarkka sai pienimmän sakko-tuomion, kun taas Sadankomitean aktiivit saivat kovimmat vankeustuomiot. Kaupunginvaltuutettu sosiaalidemokraatti Erkki Tuomioja pyrki ilmeisesti isoon tuomioon sanoessaan tuomioistuimen tulkinneen lakia poliittisesti oikeistolaisen militarismin hengessä; se leikki oikeuden jumalatarta, joka oli paitsi sokea myös kuuro.³⁶⁵

Ihmiset olivat tuohtuneita, mutta myös huvittuneita. Julkisuudessa sana farssi alkoi yleistyä yllytysjutun yhteydessä. Kaikki eivät toki nauraneet, esimerkiksi Uuden Suomen 5.8.1969 pääkirjoituksessa oli otsikkona ”Suomen uusnatsit”. Lehden tulkinnan mukaan muutamat

³⁶³ Suominen 1997, s. 202-203; Tuominen 1991, s. 197-198; Hallman 1986, s. 82.

³⁶⁴ Suominen 1997, s. 203-204.

³⁶⁵ Suominen 1997, s. 204-205; Tuominen 1991, s. 202-203.

sadat ihmiset halusivat pakottaa yhteiskunnan polvilleen, eivätkä edes tajunneet olevansa diktatuurin asialla. Nuoret eivät välittäneet muiden mielipiteistä tai menettelytavoista.³⁶⁶

Pääasia heidän mielestään on, että ”edistys ja oikeus” voittaa. Juuri samalla tavalla ovat diktatuurin kannattajat valtaan pyrkiessään ja päästessään aina ajatelleet. Nyt oikeudessa syytetyt ovatkin todellisuudessa Suomen uusnatseja, demokratian ja enemmistön vihollisia.

Uuden Suomen tulkinna on paljon samaa kuin filosofian professori Jaakko Hintikan asevelvollisten tutkijatoimikunnalle tarjoamassa tulkintamahdollisuudessa. Hintikka ei käyttänyt yhtä vahvaa retoriikkaa, mutta vihjaisi ongelmasta joka muodostuu, jos aktiiviselle vähemmistölle annetaan oikeus päättää enemmistön asioista. Toki ilmoilla oli toisenkinlaisia mielipiteitä, ja oikeistolehdet jäivätkin yksin vaatimuksineen laista ja järjestyksestä. Esimerkiksi sosiaalidemokraateille tapaus ilmensi lainsäädännön vanhentuneisuuden.³⁶⁷ Reino Paasilinna teki aseistakieltäytyjistä heidän asiaansa puolustavan ohjelman.³⁶⁸ Helsingin Sanomien Origo pakinoi 8.9.1969, kun Kalevi Suomela oli saanut 320 markan sakot tämän arvosteltua eri oikeusasteiden ristiriitaisia tuomioita:³⁶⁹

Onkin todella hieno periaate tuo, että tuomioita ei saa arvostella. Ilman sitä oikeuslaitoksemme ei olisi sitä mitä on. Kun vain ajattelemmekin kaikkia hienoja tuomioita, joita tuomioistuimemme ovat antaneet esim. kansalaissodan jälkeen, 20-luvun kommunistijahdissa, Mäntsälän kapinavaiheessa, nk. kuutosten jutussa ja sodanjälkeisissä kirjavainoissa, tulee jokaiselle selväksi, kuinka tärkeätä on se, että oikeudenkäyttöä ja tuomioita ei arvostella.

Lopulta syksyllä 1969 hovioikeus alensi Erik Schüllerin vankeustuomion 60:ksi viiden markan päiväsakoksi. Sekä syyttäjät että Schüller valittivat korkeimpaan oikeuteen. 28.4.1970, yli vuosi Vanhan teach-inin jälkeen, tuli korkeimman oikeuden tuomio: Schüller oli syyllistynyt ”silloin voimassa olleiden säännösten mukaan rikoslain 16 luvun 9 §:n 1 ja 2 momentissa, sellaisina kuin ne olivat joulukuun 3. päivänä 1943 annettussa laissa, tarkoitettuihin rikoksiin”. Tuomio nousi 100 päiväsakkoon, vankeustuomiotilastoa johtanut Johannes Pakaslahti sai 60 päiväsakkoa. Vuonna 1971 farssia epäuskoisena seurannut presidentti Urho Kekkonen kuitenkin armahti molemmat tuomitut. Tuomisen arvion mukaan kyseessä olivat Suomen historian ensimmäiset sakkorangaistuksista myönnetty armahdukset.³⁷⁰

³⁶⁶ Suominen 1997, s. 205.

³⁶⁷ Suominen 1997, s. 205-206.

³⁶⁸ Hallman 1986, s. 87-88.

³⁶⁹ Tuominen 1991, s. 206.

³⁷⁰ Tuominen 1991, s. 207-208.

Schüllerin tapaus on ollut monen mielestä henkisen 1960-luvun lopetus, ja Tapani Suominen nimittää sitä teoksessaan ”radikaalien viimeiseksi yhteiseksi taistoksi”.³⁷¹ Schüllerin listat ovatkin eräänlainen 1960-luvun radikaalin vuosikymmenen ”kuka kukin on”, ja niitä on jopa käytetty sukupolvitutkimuksessa.³⁷² Kyseessä oli iso show, joka toisaalta loitonsi ja toisaalta lähensi radikaaleja yhteiskunnan virallisiin piireihin. Monet ymmärsivät nuorison tuhtuneisuuden oikeistokonservatiivien haukuessa nuoria ”uusnatseiksi”. Sukupolvikuilu ammotti suhteessa konservatiiveihin, mutta samaan aikaan, viimeistään 1970-luvun alussa, useat radikaalit olivat saavuttaneet yhteiskunnallisesti hyväksytyt aseman ja luotettavuuden. Poliittisen järjestelmän sisällä oikeiston ärtymys oli nuorelle sukupolvelle ”työntö” pois päin, kun taas liberaalien piirien ymmärrys oli toisaalta ”veto” kohti tiettyä osaa puoluekentästä.

Tapani Suomisen tulkinnan mukaan yllytysoikeudenkäynnit oli Sadankomitealle lähes täydellinen menestys. Tiedotusvälineet asettuivat oikeudenkäyntejä vastaan, jos eivät jopa puolustaneet radikaaleja. Konservatiiveja ärsytti, että radikaalit pitivät oikeuslaitosta ja armeijaa pilkkanaan.³⁷³ Kristiina Hallman sen sijaan vertaa show-luonteista tapahtumasarjaa Vanhan valtauksen, mutta yllytysoikeudenkäyntien merkitys oli paljon suurempi, kun nuoret haastoivat suomalaisen oikeuslaitoksen, ja selvisivät siitä voittajana. Vanha laki, josta Schüller tuomittiin, muutettiin. Nuoret osoittivat aktiivisen tiedottamisen ja joukkoliikkeen voiman.³⁷⁴ Tuomisen tulkinnassa korostuu tutkimusasetelman mukaisesti vastakulttuuriliikkeen onnistuminen valtakulttuurin kentällä. Tuominen kirjoittaa, että ”(l)ähtökohtana oli selvästi todellisuuskokemusten erilaisuudesta, dominoiviin normeihin perustuvista lähettilästehtävistä ja sosialisatiopaineista sinnyt sukupolvikonflikti, joka julkisen elämän näyttämöillä aktualisoituessaan sai myös hyvin voimakkaan arvo- ja arvovaltakonfliktin luonteen”.³⁷⁵

Oikeutta kuitenkin käytiin täysin eri lähtökohdista kuin mistä oli lähdetty liikkeelle. Vanhan ylioppilastalon teach-inissä Erik Schüller, omaansa ja muiden asevelvollisten tutkijatoimikunnassa hylättyjen aseistakieltäytyjien kohtaloon tyytymättömänä, hyökkäsi vallitsevaa aseettomasta palveluksesta määräävää lakia vastaan. Hän vaati, että kieltäytyjien vakaumusta kunnioitettaisiin ja samalla kyseenalaisti kontrollielimenä toimineen tutkijatoimikunnan

³⁷¹ Suominen 1997, s. 202.

³⁷² Roos 2005, s. 67-71.

³⁷³ Suominen 1997, s. 207.

³⁷⁴ Hallman 1986, s. 89-90.

³⁷⁵ Tuominen 1991, s. 215.

aseman. Samaan aikaan eduskunta oli muuttamassa lakia asevelvollisuuden suorittamisesta aseettomana, mutta uuden lain sisältöön yllytys oikeudenkäynneillä ei ollut merkitystä.

Aseistakieltäytyjien näkökulmasta kyseessä oli suuri show, joka toki tuki yhteiskunnan liberalisoitumista, mutta ei suoraan parantanut aseistakieltäytyjän asemaa. Todellista hyötyä saattoivat saada julkkiskieltäytyjät Taipale ja Kevätsalo, jotka uuden lain nojalla päästettiin uuteen siviilipalvelukseen, vaikka lain kirjain ei vielä kukaan hyväksynyt heidän poliittisia perusteitaan. Lain perustavat muutokset olivat aseistakieltäytyjän kannalta kovin kosmeettisia: laki salli kieltäytymisen eettiseen vakaumukseen perustuvien syiden ja vakaumusten tulkitsi asevelvollisten tutkijalautakunta. Tästä näkökulmasta tapahtumasarja on kaukana täydellisestä menestyksestä, vaikka julkisuuskamppailun näkökulmasta jupakka tarkoitti hegemonian liikkahdusta liberaalimman yhteiskunnan suuntaan.

6. Aseistakieltäytyminen sukupolvihegemonian kriisissä

6.1 Oliko tarkoituksenmukaisuus pasifismi tarkoituksenmukaista?

Sadankomitean 1960-luvulla muotoutunut pasifismi oli jonkinlainen sekoitus globaaliin moraaliseen oikeudenmukaisuuteen perustuvaa ajattelua ja järkeen perustunutta rationaalipasifismia. Liike syntyi Helsingin yliopistolla, mikä näkyi sen teoretisoivassa otteessa ja tietysti myös jäsenpohjassa. Rauhanliittoon ja Rauhanpuolustajiin verrattuna Sadankomitea oli piskuinen, mutta silti sitä on pidetty perustellusti 1960-luvun radikalismien alueena. Useat läpi 1960-luvun toimineet aktiivit joko kuuluivat järjestöön tai sitten toimivat järjestön ympärillä. Esimerkiksi 1960-luvulla syntyneitä yhden asian liikkeitä, Marraskuun liikkeen, Yhdistys 9:n ja Tricontin, voidaan sanoa saaneen innoituksensa Sadankomitean onnistuneesta perustamisesta. Osa näiden järjestöjen aktiiveista olikin samoja Sadankomiteassa toimineita nuoria.

Sadankomiteassa oli järjestön syntyessä siinä mielessä seinät leveällä ja katto korkealla, että järjestössä ei vaadittu jäseniltä sellaista henkilökohtaista pasifismia, johon esimerkiksi Sodanvastustajat Suomessa ry:n toiminta perustui. Olihan järjestössä mukana myös monta RUK:n käynnistä reservin upseeria.³⁷⁶ Kalevi Suomelan sanat kuvaavat hyvin lähtökohtia:³⁷⁷

³⁷⁶ Tuominen 1991, s. 144; Hallman 1986, s. 32.

³⁷⁷ Hallman 1986, s. 25.

Ihmisten tietoisuuteen alkoi tunkeutua se tosiasia, että herranjestas, tässähän on vajaan toistakymmentä vuotta kestäneen ajanjakson aikana tapahtunut hirvittävä määrä varustautumista! Maanpäällisistä ydinkokeista tuli järkyttäviä sienipilvien kuvia lehtiin. Poliittinen pasifismi unilateralistisessa muodossa oli se aate, jonka me keksimme. Tämä yksipuolinen aseidenriisunta sitten pelästytti monia ihmisiä suunnattomasti. Absoluuttipasifistiseksi aseistakieltäytyjien järjestöksi me emme koskaan aikoneet.

Sadankomitea aloitti taipaleensa marssien, mutta koki ensimmäisen kriisinsä juuri marssijoiden ja tutkijoiden välisten suhteiden kiristyessä.³⁷⁸ Itse asiassa Englannin Committee of Hundredin kansainvälinen alajaosto ihmetteli Helsingin Sadankomitean heille lähettämiä sääntöjä suoran toiminnan maininnan puuttumisesta jo vuonna 1963. Alajaoston mielestä suora toiminta oli yksi kansainvälistä rauhanliikettä yhdistänyt tekijä.³⁷⁹ Keskustelun tasolla Sadankomiteaa jakoi suhtautuminen kansallisten vapautusjärjestöjen oikeutuksesta, käytännössä kyse oli Vietnamin sodan vastaisten mielenosoitusten luonteesta ja järjestön sisäisistä jännitteistä. Rationalismia kannattanut blokki junttasi lopulta vuoden 1966 vuosikokouksessa Kalevi Suomelan puheenjohtajaksi. Puheenjohtajakamppailun hävinnyt ”marssija” Pentti Järvinen perusti Vietnamin ystävyyden komitean. Junttaus ei kuitenkaan tappanut keskustelua järjestön sisällä, mutta osoitti tietynlaisen ohjailuorganisaation ja järjestöbyrokratian syntymisen.³⁸⁰ Vahvat vaikuttajat korostivat rationaalista suomalaisen puolustuspolitiikan kritiikkiä, tiedottavaa otetta ja yhteiskunnallisten ongelmien älyllistä ratkaisua.

Yhden mielenkiintoisen näkökulman sadankomitealaiseen pasifismiin tarjoaa Helena Tuomen Helsingin yliopiston laudatur-tutkielma pasifismista. Tuomi katsoi tutkielmassaan vuonna 1967 pahaksi puutteeksi, ettei pasifismin sisältöä ole juuri yritetty loogisesti analysoida tai luokitella. Tutkielmassaan hän käsitteli pasifismia historiallisena ilmiönä keskeisten rauhanajattelijoiden kautta. Hän katsoi, että läntisellä pasifismilla on vuosisataiset kristilliset juuret. Silti 1800- ja 1900-lukujen aikana pasifismi on saanut rationaalisemman ja yleisemmän määrityksen. Loppupäätelmissään Tuomi katsoo pasifismin aatesisällön muuttuneen eettisestä institutionaaliseksi ja institutionaalista ennaltaehkäiseväksi. Tällainen on siis pasifismin kehitys yksilöllis-moraalisesta aatteesta rationaalisen politiikan välineeksi.³⁸¹ Ydin-lehden kirjoituksessaan muuttuvasta pasifismista Tuomi katsoi, että ajatus ihmiskunnan

³⁷⁸ Tuominen 1991, s. 151.

³⁷⁹ Hallman 1986, s. 29.

³⁸⁰ Tuominen 1991, s. 151-152.

³⁸¹ Tuomi 1967, s. 73-74.

tuhoutumisesta toi pasifismiin kaksi vaikutusta, joiden välillä voi havaita jännitteen: pasifismi muuttui tarkoituksenmukaisuuskysymykseksi, mutta toisaalta luonteeltaan emotionaaliseksi.³⁸²

Tuomen tutkielman voi nähdä nuoren sukupolven tiedostavan joukon tai pasifistisesti tiedostavan tutkijan näkemyksenä, mutta myös historiallis-poliittisena pyrkimyksenä legitimoida sadankomitealainen rationaalinen pasifismi. Tutkielma tuki Sadankomitean tulkintaa rationaalisesta ja tarkoituksenmukaisesta pasifismista, joka ei ollut läpäissyt muita yhteiskunnan tasoja. Niille joille pasifismi merkitsi sisäsyntyistä tai ainakin hyvin henkilökohtaista omantunnonherkkyyttä, oli laajasti artikuloitu pasifistinen aate aivan toisenlainen uhka. Se vaaransi Suomen isänmaallisen tradition, ja juuri siksi vertautui toiseen oppirakennelmaan eli kommunismiin. Haastavaa oli se, että pasifismiin liitettiin osaksi kehityskysymykset, poliittiset instituutiot ja talous, jotka eivät sopineet käsitteen ”omatunto” alle.

Juuri laajan pasifismi-käsityksen vuoksi Sadankomitea päätyi ottamaan kantaa moniin erityiskysymyksiin, jotka eettisen pasifismin ja ihmishengen täydellisestä kunnioittamisesta kumpuavan moraalien näkökulmasta olivat itsestään selviä. Sadankomitealle kysymykset puolustuksen järjestämisestä, siviilivastarinnasta ja oikeutetusta sodasta eivät sellaisia kuitenkaan olleet. Sadankomitea tavoitteli jalansijaa Suomen puolustuspoliittisen ytimen piirissä, jolloin järjestö ei voinut kategorisesti torjua kaikkia realiteetteina esitettyjä puolustuspoliittisia näkemyksiä. Samoin valveutuminen niin sanotuissa kolmannen maailman kysymyksissä asetti itä-länsi-kahtiajaosta irtautumaan pyrkineet radikaalit vaikeiden debattien ääreen. Vasemmistoon hiljalleen kallistuneet radikaalit halusivat integroida suomalaiset kommunistit osaksi laillista yhteiskuntaa, mutta suhde Neuvostoliittoon muodostui myöhemmin ongelmalliseksi.³⁸³

Ensimmäinen arka ajankohtaiskysymys, johon Sadankomitea ja Ydin olivat pakotetut ottamaan kantaa oli niin sanotut kolmannen maailman vapaussodat. Sadankomitea ilmaisi puheenvuorossa kansallisista vapaussodista, että näissä konflikteissa hiljaa oleminen tarkoitti usein sortajan puolelle asettumista. Puheenvuorossa tuotiin esiin monia kolmannen maailman ongelmia korruptiosta suoranaiseen väkivaltaiseen sortoon. Sadankomitea katsoi, että länsimaissa ollaan velvollisia toimimaan väkivallan minimoimiseksi, kolonialismin lakkauttami-

³⁸² Ydin 4/1967, s. 114-115 Tuomi, Helena: Muuttuva pasifismi.

³⁸³ Ydin 1966-1971.

seksi sekä demokratian ja rauhan edellytysten luomiseksi kolmanteen maailmaan. Aseita ei pidä lähettää, mutta myöskään kansan riveistä kumpuavaa sissitoimintaa ei pidä tuomita, sillä se voi opettaa ihmisiä poliittiseen toimintaan ja tasa-arvoisempien päämäärien näkemiseen.³⁸⁴ Sadankomitea ei suostunut olemaan kysymyksessä hiljainen sivustakatsoja.³⁸⁵

Me olemme tehneet arvovalinnat: sorrettujen puolesta sortoa vastaan, ja väkivallattomuuden periaatteen puolesta väkivaltaa vastaan. Lisäksi olemme esittäneet tilannetoteamuksen: väkivaltaisia kansannousuja on pakko syttyä nykyisissä olosuhteissa.

Vuoden 1968 helluntaina Sadankomitea järjesti seminaarin, jossa käsiteltiin Sadankomitean asemaa ja ideologiaa kansainvälisen nuorisoliikkeen vuonna. Risto Hannula pyrki omassa alustuksessaan hahmottamaan Sadankomitean tien Linkolan pamfletin ja Lapualaisoopperan pasifismista kolmannen maailman kysymysten pariin. Samalla hän näki, että Sadankomitean linjaus asettua solidaarisiksi vapautusliikkeiden poliittisten päämäärien kanssa, mutta jättää hyväksymättä niiden keinot, oli hyvä linjaus.³⁸⁶

Ehdoton pasifismi on suhtautumistapana liian helppo; se on vaarassa jähmettyä passiiviseksi asenteeksi, käsien levittelyksi, sellaiseksi rauhanomaiseksi mielenlaaduksi, jonka Uusi Suomikin viime aikojen väkivaltakeskusteluissa näyttää olleen valmis hyväksymään, koska se on maailman luokkayhteiskunnan rakenteen kannalta täysin harmiton.

Unilateralismi eli yksipuolinen aseistariisunta oli yksi sadankomitealaisen pasifismin keskeisiä puolustuspoliittisia lähtökohtia. Aseellisen puolustuksen tilalle järjestön aktiivit tarjosivat väkivallattoman puolustamisen mahdollisuutta. Väkivallatonta puolustamista tutkimaan oli perustettu työryhmä, jonka raportteja julkaistiin Ydin-lehdessä. Iris ja Marita von Essenin sekä Maija Höijerin kirjoittamassa raportissa selvitettiin väkivallattoman puolustamisen ehtoja, joita olivat muun muassa väestön homogeenisuus, poliittinen yhtenäisyys ja tietoisuus puolustettavista arvoista, taloudellinen desentralisaatio ja yhteiskunnan yleinen väkivallattomuus. Puolustaminen tapahtuisi (sotilaallisen) järjestelmällisesti esimerkiksi passiivisen vastarinnan tai siviilivastarinnan keinoin. Väkivallaton puolustus oli raportin tekijöidenkin mielestä epätodennäköinen vaihtoehto, mutta jotakin mitä he tarjosivat varustelua tehokkaampana mallina puolustusvoimille. Uudenlainen malli vaatisi myös naisten kouluttamista, mutta armeija tulisi silti lähemmäs yhteiskunnan normaaleja toimintoja.³⁸⁷

³⁸⁴ Ydin 7/1967, s. 203-205 Kansalliset vapaussodat: Sadankomitean puheenvuoro.

³⁸⁵ Ydin 7/1967, s. 203-205 Kansalliset vapaussodat: Sadankomitean puheenvuoro.

³⁸⁶ Ydin 4/1968, s. 110-111 Peltola, Pekka: Nykyinen poliittinen tilanne ja Sadankomitea.

³⁸⁷ Ydin 4/1968, s. 117-119 Iris ja Marita von Essen & Maija Höijer: Väkivallaton puolustus.

Sadankomitea siis määritteli hyvin erilaiset kriteerit pasifistisille pyrkimyksille kotimaassaan ja kolmannessa maailmassa. Tarkoituksenmukaisuuskysymys ja maiden geopoliittinen asema määrittivät pitkälti sen millä arvoperiaatteilla piti toimia. Siirtomaaherruutta vastaan taistelleilla väkivaltaisilla ryhmillä oli poliittinen merkitys: ne osoittivat, että sortoa on oikeus vastustaa. Marja Tuominen tulkitsee 1960-luvun loppupuolella käydyin keskustelun ilmentäneen ”melko selvästi rationaalisuuden ja emotionaalisuuden välistä köydenvetoa pasifistisen sukupolviyksikön sisällä sen etsiessä identiteettiään ja suhdettaan historialliseen todellisuuteen sekä tämän suhteen eettisiä ja moraalisia perusteita”. Sissiromantiikan hän tulkitsee olleen osin kaukorakkautta, jolla oli enemmän narsismia kuin sissiliikkeitä tukeva merkitys.³⁸⁸

Tällaisen 1960-luvulla kehittyneen sadankomitealaisen pasifistisen katsantokannan mukaan ei ollut mitään mieltä hirttäytyä aseistakieltäytymiskysymyksessä eettis-moraaliseen tulkintaan. Se nousi esiin tarkoituksenmukaisuuskysymyksenä ja senkin parissa käytiin rationaalisuuden ja emotionaalisuuden välistä köydenvetoa, jossa niin sanottu rationaalisuus nousi voimakkaammaksi. Tähän vaikutti varmasti se fakta, että monet sadankomitealaiset eivät itse olleet aseistakieltäytyjiä, eivätkä tällöin jakaneet sitä maailmankuvaa, joka monilla siveellisillä kieltäytyjillä oli.

Myös useaan kertaan toistettu jako tutkijalinjaan ja marssijalinjaan kannattaa nähdä tämän samaisen tarkoituksenmukaisuuden näkökulmasta, jolloin jako näyttäytyy ainakin osin uudessa valossa. Liikkeen ei ollut tarkoituksenmukaista olla liian radikaali, ei aseistakieltäytymispasifismissa eikä sen enempää flirttailussa kolmannen maailman vapautusliikkeiden kanssa. Pekka Peltola tulkitsee Sadankomitean tilanteen järjestöytymisen näkökulmasta helluntain seminaarissa seuraavasti:³⁸⁹

Yleistilanne näyttää siis minusta suunnilleen sellaiselta, että se vähemmistö, jota Sadankomiteakin parhaansa mukaan pyrkii edustamaan on ensinnäkin suhteellisen pieni ja mikä vaarallisempaa, eristäytymässä muusta yhteiskunnasta. Hyvät yhteydet poliittisiin päätöksentekijöihin eivät pitkän päälle auta tässä asiassa.

³⁸⁸ Tuominen 1991, s. 153.

³⁸⁹ Ydin 4/1968, s. 110-111 Peltola, Pekka: Nykyinen poliittinen tilanne ja Sadankomitea.

Vuosina 1966-1968 Sadankomitea oli ottanut ison harppauksen järjestön perustamisen aikaisesta maailman muuttamisen ilosta kummunneesta keskustelusta kohti hyvin periaatteellisia ja jäsenistöäkin jakavia kysymyksiä. Tilanne pyrittiin hallitsemaan tarkoituksenmukaisella rationaalisuudella, joka tarkoitti niin järjestöpoliittisia toimia kuin periaatteellisia kannanottojakin. Aatteellisesti järjestö kulki pois päin niin sanotusta pehmeästä pasifismista kokonaisvaltaisempaan yhteiskunnalliseen pasifismiin. Yhden näkökulman tähän tarjoaa Ydin-lehti. Lehdessä julkaistiin 1960-luvun lopulla useita Johan Galtungin kirjoituksia ja teorioita, ja lienee oikeudenmukaista sanoa Galtungin nousseen 1960-luvun puolivälissä Sadankomitean teoreettiseksi esikuvaksi Bertrand Russellin edelleen ollessa taustalla aatteellisena esikuvana. Kun Ydin kirjoitti, että ”Russellkin lukisi Ydintä”, niin tarkoittiko se että Russell lukisi sitä pysyäkseen rauhanliikkeen uusien tuulien mukana?

6.2 Aseistakieltäytyjät sukupolviteorian näkökulmasta

Aseistakieltäytyjien määrä ei päässyt missään vaiheessa 1960-luvun aikana kasvamaan merkittävästi, ei kokonaisuudessaan eikä edes siveellisten kieltäytyjien osalta. Silti vuosikymmenen loppupuolella eettisperusteisesta kieltäytymisestä keskusteltiin aivan toisenlaisen sävyyn kuin vuosikymmenen alussa. Omantunnonarkojen ja uskonnollisten kieltäytyjien rinnalle oli tullut uusi käsitystapa, tarkoituksenmukaisuuspasifismi. Tämä käsitystapa oli haaste suomalaiselle puolustuseetokselle, mutta erityisesti asevelvollisten tutkijatoimikunnalle, joka säätelä aseistakieltäytymistä vuoden 1959 lain mukaisesti.

Tarkoituksenmukaisuussyyt eivät olleet hyvässä huudossa asevelvollisten tutkijatoimikunnassa, mikä tuli hyvin esiin tapaus Ilkka Taipaleen käsittelyssä. Kuitenkin filosofian professorin Jaakko Hintikan ja eräiden asevelvollisten mielestä nuo tarkoituksenmukaisuussyyt saattoivat sisältää siveellisen ytimen. Näin ollen kyse ei ehkä olisikaan niin merkittävästä vakaumuksellisesta erosta. Tästä olikin kyse ainakin niiden asevelvollisten kohdalla, jotka olivat valmiita jatkamaan kieltäytymistään tutkijatoimikunnan päätöksestä huolimatta. Kieltäytymisen jatkaminen oli poliittinen ase, jonka aseistakieltäytyjät yhdessä rauhanliikkeen kanssa olivat valmiit ottamaan käyttöön vuosikymmenen lopulla. 1960-luvun alkuvuosina oikeastaan vain Jehovan todistajat kieltäytyivät kategorisesti yhteistyöstä valtiovallan kanssa oman vakaumuksensa todistamiseksi.

Mielenkiintoisen näkökulman 1960-luvun aseistakieltäytymispuheen muutokseen antaa siveellisten kieltäytyjien jakaminen J. P. Roosin, Tommi Hoikkalan ja Semi Purhosen

hahmottelemiin sukupolvifraktioihin.³⁹⁰ Taulukko 6 antaa hyvän kuvan siitä, miten siveellisten kieltäytyjien tapaukset jakautuivat ikäluokittain. Toisaalta taulukko tukee vahvasti sitä teesiä, että asevelvollisten tutkijatoimikunnan seula tiukentui vuosikymmenen loppua kohti, mutta toisaalta se kertoo eri sukupolvifraktioissa ilmenneiden rauhanajatuksien ja tutkijatoimikunnan tulkintojen kohtaamisesta. Karkeasti sanoen aseistakieltäytyjien määrä ei liene kasvanut minkään fraktion kohdalla merkittävästi, sillä osa 60-lukulaisten ja 60/70-lukulaisten lukumääräisestä erosta selittynee ikäluokkien koolla. Samoin edelläkävijöistä osa oli suorittanut asevelvollisuutensa jo 1950-luvulla, kun taas 1970-lukulaiset eivät ehtineet vielä kieltäytymään vuoden 1959 lain mukaisessa järjestyksessä.

TAULUKKO 6: Siveellisten kieltäytyjien ja päätösten jakautuminen Roosin, Hoikkalan ja Purhosen sukupolvifraktioiden mukaan.

Fraktio	Siveellisten kieltäytyjien lkm	Aseettomaan palvelukseen	Ei vakaumusta
Edelläkävijät	9	8	1
60-lukulaiset	23	20	3
60/70-lukulaiset	37	24	13
Yhteensä	69	52	17

Lähde: KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961-1969.

Sen sijaan taulukosta ilmenevät erot asevelvollisten saamissa kielteisissä päätöksissä vaatineen tarkemman selvityksen. Taulukon perusteella voi päätellä, että aseistakieltäytymisen näkökulmasta 60/70-lukulaisten eli käytännössä suurten ikäluokkien³⁹¹ kohdalla tapahtuu jonkinlainen murros. Tai sukupolvien välisen kuilun avautuminen, jos huomioidaan se, että sotasukupolvia edustava asevelvollisten tutkijatoimikunta teki päätöksen asevelvollisen vakaumuksen todellisuudesta.

Karl Mannheimin sukupolviteorian näkökulmasta murros kumpusi erilaisista avainkokemuksista eli käytännössä erilaisista nuoruuskokemuksista. 1930-luvulla syntyneet muistivat toisella tavalla sotakorvausten Suomen kuin suuret ikäluokat. He aikuistuivat 1950- ja 1960-lukujen taitteessa, jolloin nuorisokulttuuri oli vasta heräämässä ja toisaalta suomalainen

³⁹⁰ Roos 2005, s. 63-65.

³⁹¹ Tutkimukseni kontekstissa suuria ikäluokkia edustavat vuosina 1945-1948 syntyneet kieltäytyjät, vaikka kokonaisuudessaan suuriin ikäluokkiin lasketaan yleensä myös vuosina 1949-1950 syntyneet.

sosiaalivakuutusjärjestelmä kehittyi vauhdilla. Toisaalta rauhankysymys ei vielä ollut juuri noussut esiin. Esimerkiksi Helsingin yliopiston ylioppilaskunnassa traditio ja maanpuolustushenki hallitsivat vielä 1960-luvun alussa. Kaikki nämä nuoret olivat kuitenkin sotilaiden lapsia, ja ero muodostui siitä kuinka tuohon sotilaiden perintöön suhtauduttiin.

Suuret ikäluokat siis mobilisoituivat eri tavalla kuin aiemmin syntyneet ikäluokat. Syitä voi etsiä rakenteellisista tekijöistä, poliittisesta ilmapiiristä, (nuoriso)kulttuurista tai pelkästä ikäluokkien suuresta koosta. Mutta myös Suomen avautumisesta kansainvälisille virtauksille, joissa oli poliittisia juonteita. Suomalainen nuoriso alkoi 1960-luvulla saada yhä enemmän länsimaisia vaikutteita aina Aku Ankasta teach-ineihin ja happeningeista Vietnamin sodan vastaisiin mielenosoituksiin. Sadankomitea-yhdistyksen sai esikuvansa ulkomailta. Suuria ikäluokkia edeltävien sukupolvien ei ollut mahdollista mobilisoida yhtä laajoille kansainvälisille virtauksille alttiina. Kun aiemmin nuorisopolvet olivat laulaneet kisällilauluja, liikkuvat suuret ikäluokat rockin tahtiin tai lauloivat kabaree-tyyliin solidaarisuudesta Chileen ja Vietnamiin.

Rauhankysymys oli osa laajempaa murrosta muuallakin. Esimerkiksi Norjassa aseistakieltäytyminen nousi keskiöön hieman samaan tapaan kuin Suomessa 1960-luvun aikana. Sosialistinen nuorisojärjestö SUF vaati, että uskonnolliselle ja yhteiskunnalliselle vakaumukselle tuli antaa sama arvo. SUF jopa ajoi aseistakieltäytymisen hyväksymistä poliittisin perustein, mikä johti jo 1960-luvulla useisiin oikeudenkäynteihin ja vankilatuomioihin.³⁹² Suomessa oltiin aseistakieltäytyjien määrässä Pohjoismaiden perässähiittäjiä. Tanskassa esimerkiksi aseistakieltäytyjien määrä hyppäsi 1960-luvun aikana alle prosentista lähes kahteen prosenttiin ja muissakin Pohjoismaissa ylettiin jo vuonna 1966 prosentin edustukseen asevelvollisten kokonaismäärästä. Suomessa keikuttiin tasaisesti puolen prosentin tietämillä.³⁹³ Sen sijaan Iso-Britanniassa, Ranskassa, Saksassa tai Yhdysvalloissa ei syntynyt voimakkaasta rauhanliikehinnästä huolimatta samanlaista aseistakieltäytymisilmiötä näiden maiden lainsäädännön vuoksi. Ilman yleistä asevelvollisuutta aseistakieltäytyminen aktualisoituu ilmiönä hyvin erilaiseksi.

Pohjoismaiset erot kuitenkin kertovat siitä, että kaikista kansainvälisistä virtauksista huolimatta ilmiöt saavat aina kansallisen muotonsa. Suomessa talvi- ja jatkosotien perintö

³⁹² Suominen 1997, s. 265.

³⁹³ Ydin 5/1967, s. 148-149 Näsman, Hans: Vapenvägran i Norden – en stigande kurva.

sekä maan geopoliittinen asema jo itsessään määrittivät keskustelun erilaiseksi kuin muissa Pohjoismaissa. Samoin yhteiskunnallinen rakennemuutos ja kaupungistuminen tekivät ainakin Suomessa rauhankysymyksestä ja muutenkin uusista kulttuurivirtauksista hyvin kaupunkilaisia, ellei jopa pääkaupunkilaisia, ilmiöitä. Murros heijastui myös aseistakieltäytymisen osalta huomattavasti heikommin syrjäseuduille, jossa pasifismi artikuloitui erityisesti 1960-luvun lopulla eri tavoin kuin kieltäytymisen ydinalueella Helsingissä.

Murroksen yhteyteen voidaan liittää toki muitakin käytännöllisempiä syitä, jotka jo aiemmin mainitun ohella osin selittävät muutosta. Yksi on tietoisuuden kasvaminen rauhankysymyksessä jo pelkästään siinä, että aseistakieltäytyminen oli mahdollista. Tällainen tiedostaminen mahdollisti yhä useammille aseettomaan palvelukseen hakeutumisen. Samoin suuremmissa kaupungeissa kieltäytyjillä saattoi olla lähi-ikäluokissa esimerkkejä, jotka kannustivat viemään päätökseen asian, jota asevelvollinen oli pohtinut itsenäisesti. Tällaisessa tapauksessa esikuva on voinut helpottaa kieltäytymistä, mutta saada myös asevelvollisen astumaan asevelvollisten tutkijatoimikunnan eteen hieman ohuemmin tai ei-niin-puhkimietityin perustein. Nämä käytännönsyyt eivät silti vie pohjaa siltä, että aseistakieltäytyminen muuttui perustavanlaatuisesti suurten ikäluokkien tullessa asevelvollisuusikään. Ja koska koko suuret ikäluokat eivät ole edustettuna tässä tutkimuksessa, ei murros tuon sukupolven näkökulmasta välttämättä näyttäydy täydessä laajuudessaan, vaan jatkotutkimusta tarvitaan. Tämä tutkimus hahmottaa vain sen murroksen mikä 1960-luvun aikana aseistakieltäytymiskysymyksessä tapahtui.

6.3 Kamppailu henkilökohtaisen pasifismin sisällöstä

Julkisessa keskustelussa puhe aseistakieltäytymisestä muuttui merkittävästi 1960-luvun aikana. 1960-luvun alussa aseistakieltäytyjistä tavallisesti käytetystä termistä ”omantunnonarat”³⁹⁴ oli pitkä matka siihen keskusteluun, jota esimerkiksi Ilkka Taipale ja Erik Schüller herättivät. Omantunnonarat tuskin olisivat saaneet pääministeri Mauno Koivistoa puhumaan anarkististen ajatusten osalta ylensyöneiden yhteiskuntapiirien ilmavaivoista.³⁹⁵ Tällaista radikaalia muutosta asevelvollisten tutkijatoimikunnassa saattaisi edustaa jonkin filosofiseen etiikkaan vetoavan pasifistin vakaumuksen ja Taipaleen poliittisten ja yhteiskunnallisten syiden vertaaminen toisiinsa.³⁹⁶ Toisaalta hyvä vastakohta Taipaleelle on myös 1950-luvulla

³⁹⁴ Suominen 1997, s. 162. ”Tavallisimmin aseistakieltäytyjistä käytettiin [1960-luvun alussa] ainakin lievästi pejoratiivista ilmaisua ”omantunnonarat”.”

³⁹⁵ Tuominen 1991, s. 288.

³⁹⁶ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961, 265 §; 1968, 277 §.

kieltäytynyt Jörn Donner. Samoin kuin Taipaleen ulostulo oli pyrkimys laajentaa henkilökohtaisen pasifismin legitiimiä puhetta, oli Jörn Donnerin kirjassaan esittämät perusteet kieltäytymiselle asetettu vuosikymmenen alun muottiin:³⁹⁷

Kun kävin koulua, tunsin ruumiillisesti olevani puolustuskyvytön muita vastaan, vaikka joskus tappelinkin. Onnisuvin välttämään selkäsaunat puhumalla ja kieltäytymällä lyömästä takaisin. Tämä kokemus on painanut leimansa kehitykseeni. Pelko väkivallan hirvittävää pahuutta kohtaan on minulle ominaista.

Tällainen ero antaa kuvan aseistakieltäytymisen ääripäiden muutoksesta, mutta siitä ei selviä koko aseistakieltäytyjien vakaumusten vaihtelu. Aseistakieltäytymispasifismin ydin pysyi kaikesta tarkoituksenmukaisuuspuheesta huolimatta kovin samanlaisena läpi 1960-luvun – olihan omatunto vuoden 1959 lain näkökulmasta keskeinen käsite vakaumuksesta puhuttaessa. Asevelvollisten perusteluissa on paljon eroja, mutta myös monia yhtäläisyyksiä. Suurin osa asevelvollisten tutkijatoimikunnan eteen sen jälkimmäisellä kaudella 1965-1969 astuneista kieltäytyjistä oli kaikesta huolimatta jonkinlaisia idealistipasifisteja. Ainakin jos peruslähtökohtana on jako niihin, joille tärkeintä on ihmiselämän kunnioitus ja niihin, jotka perustelevat kieltäytymistä ensisijaisesti jonkinlaisilla tarkoituksenmukaisuussyillä. Tällöin selkeitä tarkoituksenmukaisuuspasifisteja oli koko vuosikymmenellä vain muutama, mutta juuri nuo tapaukset herättivät huomion.³⁹⁸

Eräs vuonna 1967 kieltäytynyt asevelvollinen ilmaisi hyvin perustavasti idealistisen näkemyksensä, kun häneltä kysyttiin yksilön hyökkäykseltä puolustautumista. Tällainen ajattelu ilmensi hyvin idealistipasifistien näkemystä ja sitä kuinka se artikuloitui keskustelun rajat asettavan tutkijatoimikunnan edessä:³⁹⁹

...hyökkäys yksilön taholta ja toisen valtion taholta oli tässä yhteydessä tyystin erotettava toisistaan ja että rauhan ajatusta voitiin edistää vain aseiden riisunnan tietä, sekä että ihmisen hengen riistäminen ei ollut koskaan sallittu. Lisäksi kuultava ilmoitti, että hän omalta kohdaltaan parhaiten tuki maan puolustamista kieltäytymällä palvelemasta puolustuslaitoksessa ja levittämällä rauhan asiaa.

Läpi vuosikymmenen asevelvolliset luettelivat hyvin paljon samoja tausta-ajatteliijoita, kun heiltä kysyttiin vakaumuksen vaikuttimista. Vaihtelu riippui ikäluokan lisäksi kieltäytyjän

³⁹⁷ Donner 1961, s. 9.

³⁹⁸ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1961-1969.

³⁹⁹ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1967, 48 §.

taustoista. Esimerkiksi filosofiaan suuntautuneet asevelvolliset saattoivat nostaa esiin tunnettuja, jopa klassisia, filosofeja, joilta olivat poimineet käsityksen väkivallan vastustamisesta osaksi omaa etiikkaansa. Samaan tapaan hyvin useat asevelvolliset käyttivät Bertrand Russellin ajatuksia legitimoimaan omaa vakaumusta. Jotkut kertoivat lukeneensa vakaumuksensa tueksi esimerkiksi Albert Schweizeria, Leo Tolstoita, George Orwellia, Fjodor Dostojevskia tai jopa Krishnamurtin tai Buddhan teoksia. Yhden isä oli kuulunut rauhanliikkeeseen ja toisen isä vaatinut vielä viimeisillä voimilla, että poika kieltäytyy aseista. Ilmankin tällaisia esikuvia kieltäytymisen punaiseksi langaksi nousee odotetusti elämän kunnioittamisen periaate, joka yhdelle oli filosofinen, toiselle humanistinen ja kolmannelle vain jonkinlainen käsitystapa.⁴⁰⁰

Yksi mielenkiintoinen asia oli suhtautuminen puolustusvoimiin, joka muuttui vuosikymmenen mittaan yhteiskunnallisemmaksi tai tiedostavammaksi. Vaikka kaikki eivät äityneet Taipaleen kaltaiseen retoriseen kikkailuun kutsumalla Suomen armeijaa Potemkinin kulissiksi, oli moni valmis kieltämään armeijan tarpeellisuuden. Monelle passiivinen vastarinta oli ainoa mahdollinen tapa puolustautua hyökkäyksen edessä. Eräs asevelvollinen ilmoitti, että ”pasifistinen toiminta pyrki aseiden riisuntaan ja sitä tietä sodan edellytysten eliminoimiseen, sekä että hän hyväksyi puolustautumisen vain passiivisen vastarinnan muodossa”.⁴⁰¹ Toisen vakaumuksesta pöytäkirja kertoi seuraavaa:⁴⁰²

Puolustuslaitoksen vastaiset ajatukset olivat alkaneet askarruttaa kuultavaa noin puolitoista vuotta sitten ja olivat ne muun muassa seurauksena tutustumisesta alan kirjallisuuteen, kuten Krisnamurtin teokseen ”Avaruuden vapaus” ja Martin Luther Kingin teokseen ”Passiivinen vastarinta”. Kuultava ei voinut hyväksyä aseellista puolustautumista, mutta kyllä passiivisen vastarinnan siihen tapaan kuin Tsekkoslovakiassa kuluvana syksynä.”

Idealistipasifisteissa oli sekä niitä, jotka tuomitsivat puolustuslaitoksen että niitä, jotka eivät tuominneet sitä, mutta katsoivat tappamisen niin epämiellyttäväksi, että eivät halunneet siihen elämän kunnioittamisen vuoksi ottaa osaa. Tutkijatoimikunnalle ei silti riittänyt, että ilmoittaa olevansa pasifisti, koska toimikunta ei hyväksynyt tarkoituksenmukaisuuspasifismia. Helpoimpia tapauksia asevelvollisten tutkijatoimikunnalle olivat ne, joissa asevelvollinen sopeutui tutkijatoimikunnan lain tulkintaan.⁴⁰³

⁴⁰⁰ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat ja asiakirjat 1961-1969.

⁴⁰¹ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1967, 88 §.

⁴⁰² KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1968, 199 §.

⁴⁰³ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1968, 113 §.

Vielä kuultava ilmoitti, että hänen asennoitumisensa asepalvelusasiaan oli puhtaasti henkilökohtainen, ei tarkoituksenmukaisuuskysymys.

Kyse asevelvollisen siveellisestä vakaumuksesta perustui pitkälti juuri asevelvollisten tutkijatoimikunnan tekemään lain tulkintaan, ei pelkästään lain kirjaimen. Sadankomitean aktiivit hyökkäsivät sekä lain omatunto-ilmausta että tutkijatoimikunnan ”porvarillista” tulkintaa vastaan. Kamppailua tutkijatoimikunnassa ja julkisuudessa käytiin samoin sekä lain ilmaisun että yhteiskunnallisen marssijärjestyksen tasolla. Tilanne kärjistyi siihen, että asevelvollisten tutkijatoimikunnan puheenjohtaja L. H. Salonen pyrki hakemaan filosofian professori Jaakko Hintikan hyväksynnän tutkijatoimikunnan jaolle aatteellisten pasifistien ja tarkoituksenmukaisuuspasifistien välillä. Hintikka ei suorasanaisesti kannattanut jakoa, eikä jako ollutkaan asevelvollisten tutkijatoimikunnan työn, eli henkilökohtaisen vakaumuksen selvittämisen, näkökulmasta kestävä.

Tilanne muuttui lopulta sellaiseksi, ettei se ollut aseistakieltäytyjien kannalta oikeudenmukainen eikä tutkijatoimikunnan toiminnan kannalta pidemmän päälle pitävä. Esimerkiksi yksi aseistakieltäytyjä vuonna 1968 kertoi itse, että ”pasifistinen vakaumus oli hänen kohdallaan selvä ja kirkas”, mutta hän ei läpäissyt silti tutkijatoimikunnan seula. Hänen vakaumuksensa perustui toisaalta moraaliseen tunteeseen ja toisaalta rationaaliseen ajatteluun. Hän tunsi vastenmielisyyttä väkivallan käyttöä kohtaan. Suuriin ikäluokkiin kuulunut kieltäytyjä oli pääkaupunkiseudulta, ja selkeästi edusti ajattelutavallaan ajan henkeä. Näin myös suhteutumisessa väkivaltaan yleensä. Hän nimittäin ilmaisi, että ”väkivallan käyttäminen oli teoriassa perusteltavissa, jos pienemmän väkivallan avulla voitiin torjua suurempi väkivalta”. Kaikista pasifistisista tunnustuksista huolimatta sotasukupolvia edustanut asevelvollisten tutkijatoimikunta ei ymmärtänyt tällaisen pasifismin olevan mahdollista. Ainakaan vuonna 1959 säädetyn lain puitteissa.⁴⁰⁴

Asevelvollisten tutkijatoimikunnan tehtävä ei varmasti ollut helppo. Mutta kuten radikaalit jo 1960-luvulla totesivat: tutkijatoimikunnan jäsenet olivat katsoneet olevansa tehtävään sopivia ryhtyessään toimeen. Toimikunnalle muodostuikin ”sormituntuma” työhön, kuten sihteeri Tauno Jokinen asian Ydin-lehden haastattelussa ilmaisi.⁴⁰⁵ Näppituntuma ei kuitenkaan riittänyt enää tarkoituksenmukaisuuspasifismin haasteen edessä. Ei varsinkaan kun nuoret

⁴⁰⁴ KA Asevelvollisten tutkijatoimikunnan pöytäkirjat 1968, 112 §.

⁴⁰⁵ Ydin 2/1967, s. 44-46 Taipale, Ilkka: Mantteli vai maanpetturuus.

radikaalit pyrkivät tekemään virkamiesmäisestä toimintatavasta julkista. Radikaalien vastakulttuuriin voimaan perustunut konfrontaatio löi Taipaleen vastajulkisuudesta pinnalle, mutta ei pystynyt upottamaan asevelvollisten tutkijatoimikunnan auktoriteettiasemaa. Lopulta asevelvollisten tutkijatoimikunta säästyi pahimmilta aseistakieltäytymisen ympärillä pyörineiltä kriiseiltä, sekä Jehovan todistajien tapauksilta että tapaus Schülleriltä. Jälkimmäistä tutkijatoimikunta toki edesauttoi hylkäämällä kaksikon Schüller ja Oikkonen.

Radikaalien paineen allakin asevelvollisten tutkijatoimikunta pystyi toimimaan melko loogisesti. Toisen toimikauden äänestämistapaukset kertovat paineen lisäksi tarpeesta tutkia siveellisen asevelvollisen vakaumus entistä perusteellisemmin. He kiristivät otettaan samoihin aikoihin kun asevelvollisuuskysymys oli nousemassa pinnalle ja siveellisten kieltäytyjien absoluuttinen määrä kasvamassa. Samalla kun asevelvollisten tutkijatoimikunta kiristi otettaan, loitonsi se itsensä nuorten kieltäytyjien maailmankuvasta. Taipale toi puheessaan toimikunnan edessä esiin sukupolvien erilaisen katsantokannan: kuilu oli todellinen ja se ilmeni hyvin L. H. Salosen tarpeessa legitimoida asevelvollisten tutkijatoimikunnan periaatteellinen, tai pikemminkin virkamiesmäinen, tulkinta professori Hintikan kautta.

Niin kuin Hintikka varoitti, oli lain tulkinnan antaminen lain kohteen käsiin kyseenalaista oikeusvaltion kannalta. Ja koska asia näin kehystettiin myös julkisuudessa, on asevelvollisten tutkijatoimikunnan päätös ymmärrettävä. Aikalaistermiä käyttäen kyse oli Taipaleen, Kevätsalon ja Micklinin tapauksissa demokratian itsepuolustuksesta. Myös silloin, kun Taipaleen ja Kevätsalon tapaukset pyörrettiin uuden lain ilmapiiirissä. Tämä itsepuolustus oli lievää verrattuna esimerkiksi Saksan Liittotasavallassa tapahtuneeseen radikaalien ryöpyttämiseen ja kulmaan ajamiseen.

”Tarkoituksenmukaisuus” oli suomalaisessa yhteiskunnassa ja julkisessa keskustelussa jotain uutta, joka kärjistetysti suuntautui vallitsevaa järjestystä vastaan: ei ollut järkevää tukea aseellisesti vallitsevaa yhteiskuntajärjestystä vallitsevissa oloissa. Samoin yllytysoikeudenkäynnit ja maailman tapahtumat herättivät radikaalien joukossa yhä enemmän epäilyksiä yhteiskuntajärjestystä kohtaan. Konservatiivisen yhteiskunnan rationaliteetin torjuvaa näkökulmaa edustaa hyvin Kimmo Kevätsalon puhe vuonna 1969 järjestetyssä Aseistakieltäytyjät – teach-in III:ssa. Se on Ydin-lehdessä otsikoitu *Emme taistele virkamiehiä vaan järjestelmää vastaan*. Jo otsikko ounastelee laajempaa muutosta, johon murros radikaalit viimeistään 1970-luvulla vei. Samoin Kevätsalon retoriikka on aivan toisenlaista kuin mitä esimerkiksi asevel-

vollisten tutkijatoimikunnassa oli vuosikymmenen mittaan nähty. Uudenlainen retorinen askel kannattaa huomioida, vaikka puhe on nähtävä lähinnä yllytys oikeudenkäyntien herättämänä:⁴⁰⁶

Meidän on käytettävä lakia hyväksemme, pyrittävä osoittamaan sen turvaamat oikeudet ja pyrittävä osoittamaan sen sisällön luokkaluonne. Mutta meidän ei tule luottaa lakeihin.

...

Minun näkemykseni on se, että liittolaisia me voimme löytää vain niistä ihmisistä, jotka itsekin joutuvat jatkuvasti taistelemaan oikeuksista tässä järjestelmässä. (...) Tällaisia ihmisiä ovat poliittisesti tietoiset työläiset, työläiset yleensä ja heikossa asemassa olevat.

...

Yhtä lakia voidaan muuttaa, yhdessä asiassa aina antaa periksi, mutta olennaista turvan lisääntymistä tämä ei merkitse. Meidän taistelullamme on nyt yhteiskunnallinen luonne. Yhä harvemmat uskovat, että kysymys olisi vain yhdestä pykälästä. / Jos järjestelmän tässä kohdin joustaa, on etsittävä yhä uusia kohteita, jotka asettavat järjestelmän kyseenalaiseksi.

6.4 Sukupolviuilo ilman barrikadeja

Kuusikymmenluvun radikaalisukupolvi ei syntynyt tyhjiössä, vaan sukupolven aktivoitumiseen vaikuttivat monet tekijät. Matti Virtanen on esittänyt tutkimuksessaan *Fennomanian perilliset* yhden teorian sukupolvien välisen dynamiikan kehittymisestä Suomen historiassa. Taustalla hänellä on hieman ilmava käsitys fennomanian traditiosta, joka on siirtynyt sukupolvelta toiselle mestarit-kisällit-oppipojat—yhteyden kautta. Virtasen mukaan 1960-luku alkoi tavallaan jo maailmansotien jälkeen Nyliberala Studentförbundetin (Nylib) piirin parissa. Hän pitää tätä Nylibiksi kutsumaansa ryhmää kuusikymmenlukulaisten mestareina, tradition välittäjinä. Ryhmä oli syntynyt jo ennen sotaa, ja jatkosodassa useat sosiaaliliberaalit osallistuivat eduskunnan rauhanopposition toimintaan. Ryhmän aktivoivat sodan jälkeen muun muassa Studentbladin päätoimittajina toimineet Kertil Bruun ja Lars Dufholm. Piiriin kuuluivat myös sosiologi Erik Allardt ja Hufvudstadsbladetin päätoimittajana toiminut Nils-Ole Stormbom.⁴⁰⁷

Näissä sosiaaliliberaaleissa suomenruotsalaisissa piireissä nostettiin esiin demokraattisen kehityksen välttämättömyys sodanjälkeisessä Suomessa. Studentbladetissa kirjoitettiin sodan jälkeen arvokonservatiivisuutta ja nationalistista sotamentaliteettia vastaan ja kommunistien yhteiskunnallisen hyväksymisen puolesta. Kun lehdessä vielä käsiteltiin ylioppilaiden seksu-

⁴⁰⁶ Ydin 4-5/1969, s. 4-5 Kevätsalo, Kimmo: Emme taistele virkamiehiä vaan järjestelmää vastaan.

⁴⁰⁷ Virtanen 2001, s. 235-238, s. 381-382.

aalisuuteen liittyviä asioita, toteaa Virtanen, että kasassa oli jo 1940-luvun lopulla ne elementit, joita on totuttu kutsumaan uusvasemmistolaisuudeksi tai kuusikymmenlukulaisuudeksi. Studentbladetin linja vaan ei saanut ymmärrettävistä syistä juuri vastakaikua sodanjälkeisessä suomalaisessa yhteiskunnassa, kun suomenruotsalaiset liberaalitkin olivat maassa selkeä vähemmistö.⁴⁰⁸

Konkreettisin yhteys Nylibilla ja 1960-luvun radikaalipolvella oli presidentti Urho Kekkosen järjestämällä niin sanotuilla lastenkutsuilla, joihin kutsuttiin 1960-luvun nimekästä nuorisoa. Kekkosen ei itse varsinaisesti järjestänyt kutsuja, vaan vieraslistasta vastasivat monen muistikuvan mukaan Eino S. Repo ja Nils-Ole Stormbom.⁴⁰⁹ Noilla epämuodollisilla kutsuilla Kekkosen sai otteen nuorista ja nuoret saivat keskusteluyhteyden suoraan suomalaisen poliittisen eliitin ytimeen.

1960-lukua käsitelleet tutkijat ovat kattavasti tuoneet esiin presidentti Urho Kekkosen ja tuon vuosikymmenen radikaalipolven suhteet, joita Matti Virtanen kutsuu ”Kekkosen ja nuorison liitoksi”.⁴¹⁰ Tuota sukupolvea on jopa pidetty Kekkosen sukupolvena, joka eli koko tietoisien elämänsä ensimmäiset vuosikymmenet enemmän tai vähemmän Kekkosen Suomessa.⁴¹¹ Presidentti olikin hyvin perehtynyt opiskelijaliikeshdinnan kansainväliseen taustaan 1960-luvulla. Laura Kolben tulkinnan mukaan esimerkiksi Kekkosen puhe HYY:n 100-vuotisjuhlassa osoitti, kuinka presidentti liikkui taitavasti tradition ja murroksen välillä.⁴¹² Nuorisoradikaaleja veti puoleensa useat Kekkosen ulostulot isänmaata, rauhaa ja radikalismia koskevissa kysymyksissä. Kekkosen eräitä peruspilareita 1960-luvun politiikassa olivat aktiivinen ja rauhantahtoinen ulkopoliittikka. Hänen ideanaan oli, että Suomi voisi toimia jonkinlaisena sillanrakentajana idän ja lännen välillä.⁴¹³

Eräänlaisin retorisin kääntein Kekkosen lähestyi radikaalisukupolvea sen aktiovoituessa yhteiskunnallisesti. Vanhan valtauksen yhteydessä Kekkosen ymmärsi, ettei suomalaisen yhteiskunnan kannattanut joutua nuorisojoukon kanssa avoimeen konfliktiin. Kun keskustaja oikeistopiirit tuomitsivat valtauksen, pesi Kekkosen kätensä konfliktista. Kekkosen ei boikotoinut HYY:n 100-vuotisjuhlia, kuten valtaaajat ”toveri Kekkonselta” toivoivat. Silti

⁴⁰⁸ Virtanen 2001, s. 237-238.

⁴⁰⁹ Tuomioja 1993, s. 165.

⁴¹⁰ Virtanen 2001, s. 271.

⁴¹¹ Tuominen 1991, s. 81.

⁴¹² Kolbe 1996, s. 327.

⁴¹³ Tuominen 1991, s. 81.

presidentti osoitti ymmärrystä opiskelijoille. Helsingin Sanomien tulkinnan mukaan Kekkonen viesti oli suunnattu kaikille sukupolville, mutta erityisesti nuorisolle: yhteiskunta ei vieroksunut nuorisoa niin paljon kuin jotkut radikaalit ehkä uskoivat tai toivoivat.⁴¹⁴ Vaikka Urho Kekkonen retoriikan ja todellisen politiikan välillä olisikin ollut eroa, pyrkivät nuoret hyödyntämään presidentin retorisia ulostuloja ja löysivät hänestä löyhän liittolaisen. Pekka Peltolan päätoimittama Ydin kirjoitti pääkirjoituksessa, että presidentin juhlapuhe oli tärkeä tekijä, koska sitä ei voitu sivuuttaa.⁴¹⁵

Ei liene myöskään toista valtionpäämiestä, joka tärkeässä puheessa ilmoittaa kannattavansa väkivallattoman vastarinnan periaatteen käyttöönottoa armeijan sijasta ja suosittelee aseista-kieltäytymistä nuorisolle.

Yhtenä lopullisena työntönä toimi radikaalien ja Kekkonen suhteessa lopulta useiden valtakunnan nimimiesten suhtautuminen radikaalinuorten tempauksiin. Esimerkiksi pääministeri Mauno Koiviston puheet opiskelijalevottomuuksista ”nuorison ilmavaivoina” loitonsivat nuoria ja puolue-eliittiä. Koivisto kuvasi anarkismia kapinoinninhaluksi, jossa halu tulla nujerretuksi ilmeni jonkinlaisena yhteiskunnallisena masokismina.⁴¹⁶ Tällaisena kapinoinninhaluna epäilemättä monet tulkitsivat esimerkiksi Ilkka Taipaleen toiminnan asevelvollisten tutkijatoimikuntaa vastaan. Koiviston lausunto paimensi radikaalinuoria Kekkonen syliin. Ydin-lehdessä Pekka Peltola kirjoitti, että Kekkonen vertaaminen Koivistoon teki kipeää ja Hannu Taanila kuvasi Koivistoa ”Suomen de Gaulleksi”. Kekkonen valitsikin ihailemansa de Gaullen konfliktia eskaloivan suhtautumisen sijaan marsalkka Titon tien. Tito oli vuonna 1968 saanut kapinoivat opiskelijat puolelleen myöntämällä osan heidän kritiikistään oikeaksi.⁴¹⁷

1960- ja 1970-lukujen radikalismista kirjoittaessaan monet tutkijat ovat tuoneet tavalla tai toisella esiin suomalaisen valtiouskollisuuden. Tai konfliktin pelon, kuten Tapani Suominen sitä kuvaa käyttäen saksalaista Konfliktangst-käsitettä esikuvanaan. Konsensuksen vaatimus suomalaisessa yhteiskunnassa ei hävinnyt sotien jälkeen – isänmaan tulevaisuus oli yhä uhattu.⁴¹⁸ 1960-luvun radikaalit löysivät uhan kuitenkin muualta kuin sotapolvet, tai ”porvarillinen hegemonia” joka nousi jo 1960-luvun viimeisinä hetkinä radikaalien silmä-

⁴¹⁴ Virtanen 2001, s. 304-305; Tuominen 1991, s. 331-334.

⁴¹⁵ Ydin 6/1968, s. 171-172 Pääkirjoitus: Uusi Vanha.

⁴¹⁶ Tuominen 1991, s. 288-289.

⁴¹⁷ Ydin 6/1968, s. 171-172 Pääkirjoitus: Uusi Vanha; Kolbe 1996, s. 323; Tuominen 1991, s. 289.

⁴¹⁸ Suominen 1996, s. 157-158.

tikuksi. Silti ”usko valtiojohtoiseen suunnitteluun ja politiikkaan yhdisti niin vasemmisto-radikalismiin kuin porvarilliset oikeistoideologit”, kuten Laura Kolbe kirjoittaa.⁴¹⁹ Marja Tuominen kuvaa 1960-luvun ilmapiiriä mahdollisimman integroivaksi: syvältä suvaitsemattomaksi, pinnalta varovasti sallivaksi, pohjimmiltaan vanhanaikaiseksi, mutta olosuhteiden pakosta hetkittäin myös uutta etsiväksi.⁴²⁰

Aseistakieltäytymiskysymyksessä ilmeni muutamia keskeisiä ristiriitoja, jotka nivoutuivat hyvin oikean isänmaallisuuden ja konfliktin pelon ympärille. Asevelvollisten tutkijatoimikunnasta puuttuivat todelliset ristiriitojen liennyttäjät, joten se oli altis konflikteille. Aseistakieltäytyjät oli silti pieni huoli suomalaisessa yhteiskunnassa, ja vain ääri-ilmiöt nousivat pinnalle. Näissä keskeisissä kiistoissa aseistakieltäytyjät saivatkin sitten apua tutulta taholta. Presidentti Kekkonen kävi tarkastamassa Karvian ”keskitysleirin” juuri ennen sen sulkemista ja armahti viimeisetkin yllyttäjät.

Ylioppilaslehden Vanhan valtauksen jälkeisessä ”vallankumousnumerossa” Matti Viikarin kirjoituksessa oli ehdottomuutta, joka puuttui Tuomisen mukaan Kekkosen sääntelylle yleensä alistuneilta aktivisteilta. Viikari muistutti Kekkosen lähes suositelleen asepalvelusta ja muutenkin pyrkineen manipulatiivisesti järjestelmän säilyttämiseen.⁴²¹ Viikari piti tätä pahana, toisin kuin monet Sadankomitean parissa toimineet aktiivit. Ilkka Taipaleen kieltäytyminenkin oli suunnattu asevelvollisuusjärjestelmän rajojen venyttämiseen, ei sitä vastaan. Taipale jopa vetosi Kekkoseen lukiessaan perusteluissaan, että presidentti oli pitänyt osanottoa rauhanliikkeeseen tavallisen kansalaisen tienä sodan vastustamiseksi. Samoin hän vetosi yksipuolisesta aseistariisunnasta pitkän tähtäimen periaatteena puhuessaan Kekkoseen, joka oli toivonut sen tulevan tulevaisuudessa mahdolliseksi. Taipale siis haki aktiivisesti liittolaista presidentistä ja pyrki hyödyntämään presidentin arvovaltaa.

Asevelvollisten tutkijatoimikunta ei kuitenkaan antanut Taipaleen retoriikan hämätä, vaan pitäytyi rakoilevaksi, mutta lopulta kestäväksi osoittautuneessa tulkinnassaan. On tärkeää huomioda, että Suomessa aseistakieltäytyminen ei oikeastaan päässyt kasvamaan koko 1960-luvun aikana. Ei vaikka suurien ikäluokkien tullessa asevelvollisuusikään kieltäytyjien absoluuttinen määrä lisäsin tutkijatoimikunnan työmäärää. Samaan aikaan esimerkiksi

⁴¹⁹ Kolbe 1997, s. 171.

⁴²⁰ Tuominen 1991, s. 128.

⁴²¹ Tuominen 1991, s. 337-338.

Tanskassa ja Ruotsissa aseistakieltäytyjien määrä kasvoi. Suomen tilanne vertautuukin parhaiten Norjaan, jossa käytiin julkisuutta herättäneitä aseistakieltäytymiskamppailuja, mutta tästä huolimatta konfliktin eskaloituessa kieltäytyjien määrä ei lähtenyt kasvamaan.⁴²² Radikaalit siis saattoivat ensin laajentaa nuorison käsitystä asevelvollisuuden suorittamis- mahdollisuuksista, mutta kysymyksen radikalisoituminen saattoi kääntää mielipiteet kieltäytymisvastaisiksi. Irtisanoutuivathan jotkin suomalaiset aseistakieltäytyjät omatoimisesti tarkoituksenmukaisuuspasifisteista.

Monen 1960-luvun aseistakieltäytyjän näkemys omasta vakaumuksesta oli varmasti samankaltainen kuin 1950-luvun lopulla kieltäytyneellä Jörn Donnerilla. Donnerin kirja *Terveenä sairaalassa* sai positiivisen vastaanoton Hufvudstadsbladetissa. Arvion kirjoittaja, Nylibin piirin Nils-Ole Stormbom kritisoi valtiota siitä, ettei Donnerin taidoille ollut parempaa käyttöä.⁴²³ Donnerilla oli ainakin palveluksessaan aikaa pohtia suhdettaan suomalaiseen yhteiskuntaan.⁴²⁴

Elän maassa jossa poliitikot ja ajattelijat puolueväriin katsomatta vaativat yksimielisyyttä kansallisista peruskysymyksistä. Tätä yksimielisyyttä ei ole eikä tule koskaan olemaan. Kuitenkin jatketaan sen toivomista tuskallisen ja pakottavan ajatuksen puhtasoppisuuden nimissä.

Elän maassa jossa synnyinmaan rakastaminen muulla kuin käsketyllä tavalla käy raskaaksi. Niihin jotka ovat vannoutuneet irti yhteisten muistojen velvoituksista ja jotka pitävät suuria isänmaallisia mielenosoituksia pelottavina, mahdollisesti koomillisina, suhtautaan epäluuloisesti ja halveksuen.

Minun maassani vaaditaan, että ihminen on uhrannut jotakin, terveytensä, nuoruutensa, lahjakkuutensa, isänmaan puolesta. Nuorempia nuhdellaan siitä etteivät he vanhempien tavoin ole viettäneet pitkiä ja kovia vuosia rintamalla. Nuoret ovat kiittämättömiä, vaikka vanhat ovat taistelleet ja tappaneet vihollisia ”tulevien sukupolvien tähden”, niin kuin he sanovat muistojuhlissaan.

Minun maassani on aivan liian monia ihmisiä jotka pitävät kaikkea tätä hukkaan menneenä: tätä uhrautumista, näitä sankaritekoja metsien yksinäisyydessä. He pelkäävät että joku kieltää arvon soturien toveruudelta, leirielämän siunauksilta, tältä ”miesten koululta”.

Minun maani on Suomi.

Huolimatta heidän uhkaustensa voimasta ei tyyneyteni voisi olla suurempi.

⁴²² Ydin 5/1967, s. 148-149 Näsman, Hans: Vapenvägran i Norden – en stigande kurva.

⁴²³ Suominen 1997, s. 162.

⁴²⁴ Donner 1961, s. 103-104.

Vuonna 1960, jolloin teos ilmestyi ruotsiksi, tämän kaiken lausuminen oli aivan eri asia kuin vuosikymmen myöhemmin. Toisin kuin Donnerin kaltaisella individualistilla oli suurilla ikäluokilla takanaan massoja, he olivat järjestäytyneet omiksi järjestöikseen. Vaikka aseistakieltäytyminen ei määrällisesti vuosikymmenen aikana käytännössä kasvanut, muuttui tapa puhua siitä merkittävästi. Silti suuri osa 1960-luvun aseistakieltäytyjistäkään ei halunnut torjua suomalaista yhteiskuntaa vaan sen puolustuseetoksen ja militaristissävyytteiseksi tulkitun perinnön, jota sotasukupolvet olivat vaalineet. Heille tärkeintä oli Donnerin tavoin seurata omaa vakaumustaan. Vakaumuksen osoittaminen oli 1960-luvun aseistakieltäytyjille ehdottomasti tärkeämpää kuin epämääräisen ”järjestelmän” haastaminen, johon Sadankomitean ja radikaalinuorten parissa ajaututtiin.

Aseistakieltäytymisoikeus oli yksi niistä yhteiskunnallisista kysymyksistä, jotka avasivat nuorten sukupolven ja sotasukupolvien välille kuilun. Kuilu ei kuitenkaan päässyt repeämään vielä 1960-luvun aikana ammolleen. Barrikadeja ei tarvinnut rakentaa. Ei etenkään, jos suomalainen 1960-luvun radikalismi nähdään suhteessa muiden Euroopan maiden tapahtumiin. Todellisuudessa 1960-luvun radikaalit pysyivät Suomessa hyvin valtiouskollisina. Esimerkiksi presidentti Kekkonen pyrki aktiivisesti integroimaan yhteiskunnallisesti aktiiviset nuoret sekä osaksi omaa kannattajajoukkoaan että osaksi poliittisten instituutioiden kautta toimivaa yhteiskuntaa.

Toisaalta hyvin harva yhteiskunnallisesti aktivoitunut nuori oli valmis kääntämään selkäänsä poliittiselle järjestelmälle. Järjestelmää kohtaan esitetty kritiikki oli provosoivaa, mutta se olikin pitkälti retorista peliä. Esimerkiksi aseistakieltäytyjä Taipale tunsii asevelvollisten tutkijatoimikunnan eteen astuessaan pelin säännöt. Vaikka hän yritti venyttää sääntöjä, käytiin kamppailu lopulta niiden puitteissa. Voisikin sanoa, että sekä yhteiskunta että Taipale voittivat. Aseistakieltäytymisoikeus ei varsinaisesti laajentunut missään vaiheessa, eikä aseistakieltäytymisen kannatus juuri kasvanut, mutta itsensä likoon laittanut Taipale voitti oman eränsä. Aivan samoin kuin Erik Schüller yllytyssoikeudenkäynnit.

Matti Virtasen mukaan 1960-luvulla eivät vastakkain olleetkaan ”sotapolvi” ja ”suuret ikäluokat”, vaan talvisodan vanhin AKS-polvi ja jatkosodan nuoret Nylib-rintamamiehet.⁴²⁵ Tulkinta voi olla tradition välittymisen näkökulmasta oikeansuuntainen. Nimittäin siinä

⁴²⁵ Virtanen 2001, s. 383-384.

mielessä, ettei mikään sukupolvi mobilisoidu tyhjiössä. Silti 1960-luvun radikalismien hahmottaminen vanhempien sukupolvien ristiriidasta käsin vääristää radikalismi-ilmiön ja vähättelee nuorten omaa asemaa konfliktissa. Se, että sotasukupolvista löytyi radikaalien ”liittolaisia” tai ymmärtäjiä, ei esimerkiksi aseistakieltäytymiskysymyksessä vähennä sukupolvikuilun merkitystä. Aseistakieltäytyjillä ei juuri ollut vanhemmissa polvissa liittolaisia, eivätkä he tunteneet kovinkaan kattavasti suomalaisen rauhanliikkeen tai aseistakieltäytymisen traditiota. Aatteelliset vaikutteet kieltäytymiselle tulivat arkielämästä ja kirjallisuuden puolella niin sanottua Linkolan pamflettia lukuun ottamatta ulkomailta. Virtasen tutkimus pyrkii liikkumaan sosiologian ja historiatieteen välimaastossa, mutta unohtuu usein sosiologian maailmaan. Läpi kirjan on hyvin epäselvää miten Suomen historiassakin hyvin vahva vasemmistolainen traditio todella hahmottuu fennomanian suureen linjaan.

Matti Parjanen on hyödyntänyt omassa tutkimuksessaan *Ylioppilasradikalismi yhteiskunnallisena liikkeenä, sen synty ja kuolema* mielenkiintoista suhteellisen deprivaaation teoriaa. Parjanen toteaa osan suhteellisen deprivaaation välttämättömistä ehdoista toteutuneen selvästi 1960-luvulla. Seuraavat ehdot muun muassa toteutuivat. Sellainen henkilö, jolta puuttuu jokin tärkeänä pitämänsä asia X:⁴²⁶

- haluaa X:ää,
- katsoo olevansa oikeutettu X:ään,
- ei pidä omana virheenään sitä, ettei pysty sillä hetkellä saamaan X:ää.

Parjanen etsii yhteyksiä suhteellisen deprivaaation ja niiden yhteiskunnallisten tekijöiden väliltä, jotka hän näkee opiskelijaliikkeen taustalla. Ne ovat osin samoja kuin koko radikalismien taustalla usein hahmotetut tekijät: rakennemuutokset, älymystön muuttunut suhde työväestöön, sukupolvien väliset näkemyserot, suurten ikäluokkien asettama yhteiskunnallinen haaste ja viestinten innostus nuorison toiminnan uutisointiin.⁴²⁷ Marja Tuominen kuitenkin huomioi, ettei Parjanen tarjoa X:llä nimittäjää. Tuomisen mukaan tuo nimittäjä on hyvin monessa tapauksessa valta: puhevalta ja ennen kaikkea itsemääräämisvalta.⁴²⁸

Omaan tutkimukseeni ja kysymykseen aseistakieltäytymisoikeudesta Tuomisen tulkinta pätee melko hyvin. Nuorilta puuttui valta päättää oman asevelvollisuutensa suorittamisesta, vaikka heillä oli lain mukaan oikeus aseettomaan palvelukseen. Heidän vakaumustaan tutkimaan oli

⁴²⁶ Parjanen 1983, s. 80-82.

⁴²⁷ Parjanen 1983, s. 80-108; Tuominen 1991 s. 306.

⁴²⁸ Tuominen 1991, s. 306.

asetettu erillinen elin, asevelvollisten tutkijatoimikunta, joka sovelsi monialaisesti yhteiskunnallista asiantuntijavaltaa kysymyksessä, jonka sisäsyntyisyyttä jo lain määritelmä ”vakaumukselliset omantunnon syyt” korosti. Tuo Parjasen teorian X voisi siis hyvin olla omassa tutkimuksessani ”oikeus kieltäytyä aseista” tai ”oikeus aseettomaan palvelukseen”. Pohjimmiltaan kyse oli silti ”oikeudesta päättää oman vakaumuksen todellisuudesta” eli itsemääräämisoikeudesta. Tämä kasvanut vaatimus nuorten itsemääräämisoikeuteen ja vanhempien polvien holhoamisen ja keskiluokkaisuuden torjumiseen oli yksi merkittävä syy, joka 1960-luvulla levensi kuilua sotasukupolvien ja nuorten välillä.

6.5 Radikaali siirtymä 1970-luvulle

Aseistakieltäytyminen tai tarkoituksenmukaisuuspasifismi eivät missään nimessä kuitenkaan lävistäneet 1960-luvulla suomalaista yhteiskuntaa tai edes nuorta sukupolvea. Tämän tuo kiistämättömästi esiin Helsingin Sanomien vuonna 1969 Suomen gallupilla teettämään tutkimukseen perustunut juttu *Poliittiset perusteet eivät kelpaa enemmistölle*. Tutkimus kysyttiin kahta asiaa seuraavasti:⁴²⁹

- *Nykyisen asevelvollisuuslain mukaan aseellisesta palvelusta voi kieltäytyä uskonnollisista ja omantunnon syistä. Viime aikoina on vaadittu, että aseellisesta palveluksesta pitäisi saada kieltäytyä myös poliittisen tai yhteiskunnallisen syyn perusteella. Onko Teidän mielestänne poliittinen tai yhteiskunnallinen vakaumus riittävä peruste aseellisesta palveluksesta kieltäytymiseen?*
- *Nykyisen lain mukaan aseistakieltäytymiseen yllytyksestä on lievin rangaistus sakko ja ankarin 7 vuotta kuritushuonetta. Hallitus on esittänyt äskettäin, että rangaistuksia muutettaisiin. Pääasiallisesti käytettäisiin sakkorangaistuksia ja ankarin rangaistus olisi yksi vuosi vankeutta. Onko tällainen uudistus mielestänne tarpeellinen, yhdentekevä vai tarpeeton?*

Gallup-tutkimuksen perusteella suomalaisilta riitti kovin vähän ymmärrystä Taipaleen ja kumppaneiden pyrkimykselle laajentaa aseistakieltäytymisperusteita. Kaikista vastaajista 77 prosenttia oli sitä mieltä, etteivät poliittiset ja yhteiskunnalliset syyt riitä. Toisaalta kyse saattoi olla siitä, että jotkut arvelivat Taipaleen ja kumppaneiden vain haluavan lintsata palveluksestaan puolustusvoimissa. Vakaumuspuheista huolimatta moni varmasti ajatteli, että pasifistien tuli käydä armeija siinä missä muidenkin. Olihan se kansalaisvelvollisuus. Poliittisia ja yhteiskunnallisia syitä kannattikin vain 15 prosenttia, kantaansa ei kertonut seitsemän

⁴²⁹ Helsingin Sanomat 4.12.1969: Poliittiset perusteet eivät kelpaa enemmistölle ja Joka toinen lieventäisi rangaistuksia yllytyksestä.

prosenttia. Eniten kannatusta radikaalien näkemys sai 19-34-vuotiaiden joukosta, joista viidesosa piti perusteluita hyväksyttävänä. Vielä selkeämpää kannatusta poliittiset ja yhteiskunnalliset syyt saivat kaikilta helsinkiläisiltä, joista 28 prosenttia olisi ollut valmis hyväksymään vakaumuskesityksen laajentamisen. Tämä tulos tukee hyvin sitä tosiasiaa, että Sadankomitea ja muut nuorten yhteiskunnalliset liikkeet olivat vielä 1960-luvulla kovin pääkaupunkivetoisia. Samoin siveellisten aseistakieltäytyjien suurin yksittäinen ryhmä tuli pääkaupunkiseudulta. Vastustajia yhteiskunnalliset ja poliittiset syyt saivat eniten ei-sosialististen puolueiden kannattajilta ja maaseudulta. Suomen Gallupin tutkimusraportissa todettiin:⁴³⁰

(A)siaa vastustettiin eniten maaseudulla ja eritoten maatalousväestön keskuudessa. Vastaavasti ehdotus sai vähiten kannatusta keskustapuoluelaisten ja kokoomuslaisten piirissä.

HS-gallupin mukaan aseistakieltäytymisoikeuden ja yllytyslakien muutosten kannattajat olivat osittain yhtä mieltä. Jopa puolet haastatelluista tosin oli valmiita lieventämään rangaistuksia yllytyksestä. Vain kolmannes halusi pitää olemassa olleet rangaistukset. Suurimmat yllytyksen ymmärtäjät tai voimassa olleita rangaistuksia liian kovina pitäneet löytyivät Helsingistä ja pienellä marginaalilla nuorista. Kärjistetyksi liberaalia rangaistuslinjaa kannatti yleisimmin helsinkiläinen nuori nainen, joka kannatti joko Ruotsalaista kansanpuoluetta tai kansandemokraatteja.⁴³¹

Helsingin Sanomien gallup julkaistiin ajankohtaisesti juuri ennen itsenäisyyspäivää ja noin puoli vuotta vuoden 1969 aseistakieltäytymistä koskevan lain voimaantulon jälkeen. Vuoden 1959 lain muutosta oli käsitelty eri komiteoissa lähestulkoon läpi vuosikymmenen. Ensimmäisen lakiesityksen hallitus antoi eduskunnalle marraskuussa 1967. Hallituksen esityksen perustelut lähtivät keskeisesti Karvian erityistyölaitoksen epäonnistumisesta. Eduskuntakäsittely saatiin päätökseen joulukuussa 1968, ja siviilipalveluslaki vahvistettiin helmikuussa 1969 tulemaan voimaan jo 1.4.1969. Erityistyölaitoksessa suoritettavan palveluksen lisäksi laki muutti kovin vähän.⁴³²

Kuten vuoden 1959 lain asettamisen jälkeen, ei keskustelu aseistakieltäytymisoikeudesta lakannut vuoden 1969 siviilipalveluslain tultua voimaan. Itse asiassa vuosina 1969-1971

⁴³⁰ Helsingin Sanomat 4.12.1969: Poliittiset perusteet eivät kelpaa enemmistölle.

⁴³¹ Helsingin Sanomat 4.12.1969: Joka toinen lieventäisi rangaistuksia yllytyksestä.

⁴³² Laki aseettomasta palveluksesta ja siviilipalveluksesta 132/69; Scheinin 1988, s. 124-125.

Schüllerin ja Taipaleen jalanjäljissä kulki useita kieltäytyjiä. Ensimmäiseksi julkisuuteen nousi lahtelaisen Reijo Johannes Röngän tapaus. Hän oli ilmoittanut kutsunnoissa syksyllä 1969 kieltäytyvänsä aseista. Asevelvollisten tutkijalautakunta kuitenkin hylkäsi Röngän hakemuksen maaliskuussa 1970, ja hänet määrättiin astumaan palvelukseen Hennalaan ennen kuin hänen valitustaan oli puolustusministeriössä käsitelty. Monimutkaisen oikeusprosessin aikana Rönkä ryhtyi nälkälakkoon Tilkan sotilassairaalan suljetulla osastolla.⁴³³

Röngän perässä tutkijalautakunnan päätöksestä huolimatta kieltäytymistä jatkoi seitsemän asevelvollista, joiden olisi pitänyt astua palvelukseen 15.10.1970. Kaikki hakivat Korkeimmasta hallinto-oikeudesta (KHO) muutosta tutkijalautakunnan päätökseen prosessi-virheiden vuoksi. KHO:n kielteinen päätös tuli vuonna 1971. Kaikki seitsemän oli vangittuina, eikä heidän tapauksissaan ollut samanlaista selkeää lainsäädäntöä kuin Jehovan todistajien kaltaisten täyskieltäytyjien kohdalla. Heidän rangaistuksensa tulivat eri lainsäädännön mukaan.⁴³⁴ Sadankomitean tulkinnan mukaan kieltäytyjien määrä oli muutenkin kasvussa 1970-luvun alussa. Järjestö tavoitteli 1000 kieltäytyjän rajan rikkomista vuonna 1972.⁴³⁵ Todellisuudessa kieltäytyjämäärät pyörivät läpi 1970-luvun 300-400 kieltäytyjän hujakoilla, mikä oli parhaimmillaan noin 2,5 prosenttia koko ikäluokasta.⁴³⁶ Suurten ikäluokkien kieltäytymisinnon jatkuminen ja konfliktin erityyppinen syventyminen virkavallan ja nuorten kieltäytyjien välillä kertoo kuitenkin osaltaan sukupolvikuilun olemassaolosta. Laajemman tutkimuksen avulla voitaisiin saada kiinni myös ne syyt ja kipukohdat, jotka vuoden 1969 siviilipalveluslain aikana kuilua levensivät tai lievensivät.

Aseistakieltäytyjien määrä oli siis 1970-luvun alussa kasvussa siitäkin huolimatta, että 1960-luvun henki oli radikaalipiireissä muuttumassa. Vuosikymmenen taitteessa tapahtui paljon, ja aatteet heittelehtivät alkuun eestaas. Helsingin Sadankomitean vuoden 1971 sihteeri Jyrki Pesola muistelee tilannetta näin:⁴³⁷

Minä tulin Sadankomiteaan Helsingissä yllytsoikeudenkäyntien aikaan joskus vuonna 1969. Silloin taistolaisia ei ollut olemassakaan opiskelija- ja nuorisopiireissä, mutta kaikkien muiden poliittisten suuntien kannattajia oli runsaasti. Koskaan ei tiennyt, milloin kenenkin mielipide oli muuttunut ties monennen kerran puolen vuoden aikana.

⁴³³ Ydin 5/1970, s. 22-23 Wuori, Matti: § ja järjestys. Tapaus Rönkä.

⁴³⁴ Ydin 3-4/1971, s. 44-46 Raportti aseistakieltäytyjistä.

⁴³⁵ Ydin 5/1971, s. 8 Aseistakieltäytymisuutisia.

⁴³⁶ Scheinin 1988, s. 132.

⁴³⁷ Hallman 1986, s. 97.

Ensimmäisiä sadankomitealaisia vasemmistoon kallistuneita oli Johannes Pakaslahti, yksi yllytys oikeudenkäyntien maestroista. Hän hävisi keväällä 1970 Sadankomitealiiton puheenjohtajuusäänestyksen Ilkka Taipaleelle äänin 9-4. Samoihin aikoihin, tai pikemminkin yllytys oikeudenkäyntien aikana, hänen suhtautumisensa asevelvollisuuden suorittamiseen oli muuttunut. Vakaumuksen kunnioittamista hän piti edelleen tärkeänä, mutta kirjoitti Ylioppilaslehdessä kirjoituksen otsikolla ”Erik, ota ase!”. Pakaslahti oli havainnut kolme erilaista suhtautumistapaa armeijaa kohtaan:⁴³⁸

- Ensimmäiseen ryhmään kuuluivat radikaalipasifistit, joita tutkimuksessa kutsun idealistipasifisteiksi. Sen lisäksi siihen kuuluivat ”pikkuporvarilliset anarkian läpitunkemat yksilöindividualistit” kuten Ilkka Taipale ja Seppo Oikkonen.
- Toiseen ryhmään kuuluivat vasemmistolaiset, jotka eivät halunneet mennä armeijaan sen luokkaluonteen vuoksi. Tähän ryhmään tuossa vaiheessa lukeutuivat Pakaslahden tulkinnan mukaan Erik Schüller ja Kimmo Kevätsalo.
- Kolmas ryhmä koostui marxilaisista, jotka menevät armeijaan heikentääkseen porvarillista ylliotetta ja saadakseen taistelukoulutusta mahdollista luokkakonfliktia varten.

Tämä jako kertoo sekä Sadankomitean piirissä aktivoituneiden nuorten sisäisestä hajonnasta että siitä hajonnasta, minkä asevelvollisuus oikeudesta keskustelu mahdollisti. Paljon oli tapahtunut muutaman vuoden sisällä nuorten omassa keskustelussa, joten ei ole ihme, jos sotasukupolvia edustava virkamiesmäinen asevelvollisten tutkijatoimikunta ei pysynyt mukana siinä, miten nuoret puhuivat. Schüller tekikin Pakaslahden toivoman käännöksen, mikä oli todellinen skuoppi valtajulkisuudelle. Uusi Suomi piti tätä yhtenä esimerkkinä radikaalien juonittelusta:⁴³⁹

Ilmeisesti hänellä ei ollut mitään aseita vastaan sinänsä ja massa-aseistakieltäytyminen oli hänelle vain väline vallankumoukselle tarpeellisen sekasorron aikaansaamiseksi.

Suomalaisen nuorisoradikalismin käännöksen vasempaan voi hyvin havaita Sadankomitean Ydin-lehden sivuilta. Vuosikymmenen taitteessa järjestön perustajat menettävät otteensa järjestöstä ja lehdestä, ja Hallmanin mukaan vuonna 1970 tilanne oli kehittynyt jo räjähtämispisteeseen. Lehden sivuilla käytiinkin tiukkaa debattia, kunnes sukupolviliike ohitti väliaikaisesti Sadankomitean perustamisenaikaiset ihanteet. Sitten Reijo Käkelän noustessa päätoimittajaksi linja muuttui täysin. Hän kirjoitti viimeisessä pääkirjoituksessaan kriisistä, joka

⁴³⁸ Tuominen 1991, s. 216-217; Hallman 1986, s. 95-97.

⁴³⁹ Suominen 1997, s. 209-210.

oli juuri järjestön luonteessa ja puolueettomuudessa. Sadankomitea olisi pitänyt jo lakkauttaa. Rauhaa ei ollut ilman sosialismia.⁴⁴⁰

1960- ja 1970-lukujen aseistakieltäytymisen ja pasifismin dynamiikka on kuitenkin vielä tutkimatta. Oma tutkimukseni kertoo rajatusti 1960-luvusta, eikä pysty tyhjentävästi selittämään sitä monimutkaiselta vaikuttavaa tilannetta, joka vallitsi vuosikymmenen taitteessa. Kaikesta Sadankomiteankin sisäisestä kamppailusta huolimatta on huomioitava, että aseistakieltäytymistilannetta seurattiin Ydin-lehdessä koko ajan. Aseistakieltäytymisen näkökulmasta vasemmistolainen käänne ei ehkä merkinnyt niin kovaa tiedostavan nuorison militarisoitumista kuin joissakin tutkimuksissa on annettu ymmärtää. Ainakaan jos tiedostavan nuorison käsitettä laajennetaan siitä pienestä nuorisoeliitistä, joka läpäisi valtajulkisuuden portinvartijat. Aseistakieltäytymisoikeutta laajasti tutkinut Martin Scheinin on todennut, että vuoden 1969 siviilipalveluslakiin oli sisäänrakennettu jännite, joka johti ajan myötä Ydin-lehdenkin havaitsemiin ongelmiin. Jännite tuli siitä, että asepalveluksen ensisijainen korvauspalvelu oli aseeton palvelus armeijassa, ja toisaalta siitä, että siviilipalveluun määrääminen edellytti kvalifioituja omantunnon syitä. Scheinin kirjoittaa, että ”(a)sevelvollisten tutkijalautakunnan pyrkimys vetää tätä rajaa tuli johtamaan siviilipalveluun pyrkineiden nuorten miesten lisääntyvään määräämiseen aseettomaan varusmiespalveluun ja vähitellen, kieltäytyjien pitäessä kiinni vakaumuksestaan, vankeusrangaistuksiin myös muille kuin totaali-kieltäytyjille. Vaikka viimeksi mainittujen vankeusrangaistukset olivat lainsäätäjän tietoinen (hätä)ratkaisu, aiheuttivat nekin jatkuvan paineen lainsäädännön uudistamiseksi”.⁴⁴¹

7. Itsemääräämisvalta 1960-luvun sukupolvikonfliktissa

Aseistakieltäytyminen nousi 1960-luvulla julkiselle näyttämölle, ja sitä kautta monen suomalaisen tietoisuuteen. Ilmiö ei ollut määrällisesti laaja – vain noin puoli prosenttia ikäluokasta kieltäytyi lain mukaisesti aseellisesta palveluksesta. Aseettomaan palvelukseen pääseminen ei kuitenkaan ollut yksinkertaista: asevelvollisen piti todistaa vakaumuksensa ensin kutsuntalautakunnalle tai sotilaspiirin esikunnalle ja sitten vielä asevelvollisten tutkijatoimikunnalle. Palvelusaikakin oli pidempi kuin aseeseen tarttuneilla ikätovereilla. Palvelus oli vaikein Jehovan todistajille, jotka palvelivat vastentahtoisesti ongelmallisessa työlaitoksessa.

⁴⁴⁰ Ydin 3-4/1971, s. 3 Pääkirjoitus: Kriisin komitea; Hallman 1986, s. 99-102.

⁴⁴¹ Laki aseettomasta palveluksesta ja siviilipalveluksesta 132/69; Scheinin 1988, s. 125.

Suurin osa aseistakieltäytyjistä oli uskonnollistaustaisia, mutta Jehovan todistajien ohella huomiota 1960-luvun loppupuoliskolla herättivät ei-uskonnolliset kieltäytyjät. Näille siveellisille kieltäytyjille kieltäytymisprosessi oli haastavin, koska he eivät voineet perustaa kieltäytymistään yhteisesti tunnustettuun oppirakennelmaan. Ei-uskonnollisten kieltäytyjien tärkeimmäksi viiteryhmäksi nousi 1960-luvun aikana rauhanjärjestö Sadankomitea, jota voi hyvällä syyllä pitää eräänlaisena mannheimilaisena sukupolviliikkeenä. Henkilökohtainen pasifismi ei kuulunut järjestön perustajien keskeisiin ideologisiin lähtökohtiin, mutta silti huomiota herättävimmät irtiotot aseistakieltäytymiskysymyksessä tapahtuivat liikkeen sisältä. Sadankomitea näyttäytyikin lopulta konservatiivipiirien vastapoolina ja aseistakieltäytyjäjärjestönä, vaikka vain noin viidennes vuosikymmenen aseistakieltäytyjistä kuului siihen.

Tässä tutkimuksessa tulee esiin kuinka Sadankomiteassa syntyneet ideat ja järjestössä toimineet nuoret vaikuttivat merkittävästi siihen, miten vuosikymmenen edessä puhe aseistakieltäytymisestä muuttui. Julkisuudessa aseistakieltäytyjistä puhuttiin vielä 1960-luvun alkupuolella ”omantunnonarkoina”, mutta jo vuosikymmenen lopulla maan suurin sanomalehti selvitti Gallupissa sopivatko poliittiset ja yhteiskunnalliset syyt aseistakieltäytymisen syiksi. Gallup olikin heijastuma siitä keskustelusta, mitä oli vuosina 1965-1969 käyty asevelvollisten tutkijatoimikunnassa asevelvollisten ja sotasukupolvia edustavien toimikunnan jäsenten välillä. Tutkijatoimikunta pitäytyi tiukasti omassa laintulkinnassaan, vaikka nuoren sukupolven aktiivit yrittivät laajentaa käsitystä kieltäytymisperusteista. Ikka Taipale toi esiin tutkijatoimikunnan tulkinnan poliittisen luonteen tutkijatoimikunnan ”kuulustelussa”:

(A)sevelvollisuuden täyttämisestä aseettomana annetussa laissa oli niin paljon väljyyttä, että sitä voitiin jo nykyisessä muodossaan soveltaa myös tarkoituksenmukaisuuspasifisteihin, kunhan tutkijatoimikunta vain voisi ymmärtää sitä kieltä, jota nämä käyttivät.

Valtiolta sovelsi asevelvollisten tutkijatoimikunnan kautta nuoriin monitahoista asiantuntijavaltaa. Yhden tulkinnan mukaan 1960-luvun radikalismissa olikin pitkälti kyse kamppailusta vallasta. Samoin oma tutkimukseni tukee ajatusta siitä, että asevelvollisten tutkijatoimikunnassa ja vuosikymmenen loppua kohden yhä enemmän julkisuudessa käytiin kamppailua nuorten itsemääräämisoikeudesta omaan vakaumukseensa. Eräänlaista sukupolvikamppailua, joka varsinkin asevelvollisten tutkijatoimikunnassa ilmeni sukupolvikuiluna. Sotasukupolvien ja nuoren sukupolven käsitykset vakaumuksesta erosivat toisistaan, ja Karl Mannheimin teoriaa mukaillen kyse oli erilaisissa yhteiskunnallisissa olosuhteissa muodostu-

neiden maailmankuvien yhteismitattomuudesta. Tämä ilmeni asevelvollisten tutkijatoimikunnan vallankäytössä ja tavassa torjua tarkoituksenmukaisuussyyt systemaattisesti.

Valtion räikeimmän vallankäytön kohteena eivät kuitenkaan olleet siveelliset kieltäytyjät vaan Jehovan todistajat, joiden kohtelulla oli suuri vaikutus nopeahkoon lainmuutokseen. Kamppailu aseistakieltäytymisoikeudesta olikin tutkimukseni mukaan Taipaleen ilmaisua mukaillen eräänlaista moraalijonglörismiä. Sekä asevelvollisten tutkijatoimikunnassa että julkisuudessa käydyt kamppailut olivat vallalla ja vakaumuksella pallottelua, jossa osapuolten välillä ei ollut barrikadinomaista verkkoa vaan käsitystapojen sukupolvikuilu. Valtiovallan näkökulmasta asevelvollisten tutkijatoimikunta onnistui suurelta osin työssään, koska aseistakieltäytyjien määrä pysyi Suomessa huomattavasti pienempänä kuin muissa Pohjoismaissa. Silti kriittisesti tulkiten tutkijatoimikunta synnytti itse osan sukupolvikamppailusta torjuesaan monien kieltäytymisperusteet ja myöhemmin aktivoituneiden Erik Schüllerin ja Seppo Oikkosen toiveen päästä aseettomaan palvelukseen.

Sadankomitean ja nuorten laukaisemat yhteiskunnalliset kamppailut, eräänlaiset spehtaakkelit, eivät pystyneet rikkomaan suomalaisen yhteiskunnan rakenteellisia lähtökohtia. Tästä näkökulmasta tapaus Taipale tai tapaus Schüller eivät näyttäyty rauhanliikkeen suurina tai täydellisinä voittona. Mutta eräänlaisena voittona, ja mannheimilaisittain sukupolvea sitovana tekijänä, voidaan pitää sitä yhteiskunnallista murrosta, jossa nuoret olivat mukana. Kyse ei ehkä ollut kouriintuntuvista parannuksista koskien aseistakieltäytymistä, mutta silti pasifistit osaltaan edesauttoivat yhteiskunnallisen hegemonian liberaalia siirtymää. Samoin suoraan aseistakieltäytymistä koskevien asenteiden muuttumiseen vaikuttivat radikaalien aktiivisen tiedottamisen ja maailmalle avautumisen ohella myös esimerkiksi kaupungistuminen ja nuoren väestöosan radikaali määrällinen kasvu sekä vanhemman sukupolven paikoin integroiva politiikka.

Aseistakieltäytymiskysymyksessä ja aseistakieltäytymisen ilmentämässä sukupolvikuilussa oli käsitystapojen eron vuoksi paljon kyse vallasta ja yhteiskunnallisesta vallankäytöstä. Tämä ilmenee hyvin SDP:hen liittyneiden Taipaleen ja Kimmo Kevätsalon toisessa mahdollisuudessa päästä suorittamaan aseeton palveluksensa vuoden 1969 lain mukaisena siviilipalveluksena. Toisaalta ”radikaalien vuosikymmenellä” vain yksi asevelvollinen oli uhkauksista huolimatta laiminlyönyt palvelukseenastumismääräystä tutkijatoimikunnan hylkäävän päätöksen jälkeen. Tämäkään kieltäytyjä ei ajautunut sellaiseen vankilakierteeseen, jonka

pyörteisiin esimerkiksi Arndt Pekurinen, Jehovan todistajat ja eräät myöhemmät kieltäytyjät ovat joutuneet. 1960-luvun aseistakieltäytyminen ilmentääkin kärjistettyä kuvaa vuosikymmenen nuorista: päältä radikaalia ja konfliktiherkkää, mutta syvemmältä luovaa ja kompromisseihin valmista.

Lähteet

A) ARKISTOLÄHTEET

Kansallisarkisto, Sörnäisten toimipiste (entinen Sota-arkisto) (KA), Helsinki
Asevelvollisten tutkijatoimikunnan arkisto T 21904
- pöytäkirjat 1961-1969 (Cd)
- päätöstaltiot 1961-1969 (DI)
- asiakirjat päätöksiin 1961-1969 (Dk)
L.H. Salosen arkisto Pk 1652

B) PAINETUT LÄHTEET

Komiteanmietintö (KM) 1951: 55 (mon.) Omantunnonarkoja asevelvollisia koskevaa lainsäädäntöä tutkivan toimikunnan mietintö.

KM 1958: 38 (mon.) Omantunnonarkoja asevelvollisia koskevan lainsäädännön tarkistamista varten asetetun komitean mietintö.

KM 1963: 100 (mon.) Aseettomien työlaitostoimikunnan mietintö asevelvollisuuden täyttämisestä aseettomana tai siviilipalvelusvelvollisena.

KM 1966: B13 Aseistakieltäytymisen selvittämiskomitean mietintö.

KM 1970: B24 Aseistakieltäytymisen selvittämiskomitean mietintö.

Suomen asetuskokoelma 1922
Asevelvollisuuslaki 270/22

Suomen asetuskokoelma 1931
Laki asevelvollisista, joita omantunnonnsyyt estävät suorittamasta sotapalvelusta
186/31

Suomen asetuskokoelma 1950
Asevelvollisuuslaki 452/50

Suomen asetuskokoelma 1959
Laki asevelvollisuuden täyttämisestä aseettomana 219/59
Asetus asevelvollisuuden täyttämisestä aseettomana 381/59

Suomen asetuskokoelma 1969
Laki aseettomasta palveluksesta ja siviilipalveluksesta 132/69

Ydin-lehden artikkelit vuosina 1966 – 1971.

Ydin 2/1967

Aseistakieltäytyjän asema: Sadankomitean puheenvuoro, s. 40-44.

Taipale, Ilkka: Mantteli vai maanpetturuus, s. 44-46.

Lindgren, Björn-Christer: Aseistakieltäytyjät eri maissa, s. 66-68.

Ydin 3/1967

Lahtela, Markku: Täten eroan puolustuslaitoksesta, s. 87.

Taipale, Ilkka: Poliittisia vankeja?, s. 104.

Ydin 4/1967

Tuomi, Helena: Muuttuva pasifismi, s. 114-115.

Seilonen, Kalevi: Herra oikeuden puheenjohtaja, s. 127.

Schüller ja Oikonen, s. 135-136.

Ydin 5/1967

Näsman, Hans: Vapenvägran i Norden – en stigande kurva, s. 148-149.

Ydin 7/1967

Kansalliset vapaussodat: Sadankomitean puheenvuoro, s. 203-205.

Jyränki, Antero: Virkavallan vastustamisen laillisuus, s. 211-213.

Ydin 2/1968

Pääkirjoitus: HEPRI, s. 43.

Galtung, Johan: Rauhantutkimus – tiedettä vai salapukuista politiikkaa, s. 44-47.

Ydin 4/1968

Peltola, Pekka: Nykyinen poliittinen tilanne ja Sadankomitea, s. 110-111.

Iris ja Marita von Essen & Maija Höijer: Väkivallaton puolustus, s. 117-119.

Ydin 6/1968.

Pääkirjoitus: Uusi Vanha, s. 171-172.

Kantelu oikeusasiamiehelle, s. 195.

Rauhantutkimuksen neuvottelukunta esittää rauhantutkimusinstituutin perustamista, s. 195.

Ydin 2/1969

Virkamiehen mieli, s. 14-15.

Aarniala, Jukka: Eetikko kieltäytyy, s. 16.

Lehtonen, Jouko: Kristitty kieltäytyy, s. 17-18.

Väisänen, Seppo: Ensimmäiset aseettomat, s. 21-23.

Johansson, Mauri: Anarkisti kieltäytyy, s. 38.

Ydin 4-5/1969

Kevätsalo, Kimmo: Emme taistele virkamiehiä vaan järjestelmää vastaan, s. 4-5.

Ydin 7/1969

Tämä on Suopon salaisuus, s. 8-11.

Ydin 5/1970

Wuori, Matti: § ja järjestys. Tapaus Rönkä, s. 22-23.

Ydin 7/1970

Siviilivastarinta: Sadankomitean puheenvuoro, s. 16-19.

Ydin 3-4/1971

Pääkirjoitus: Kriisin komitea, s. 3.

Raportti aseistakieltäytyjistä, s. 44-45.

Ydin 5/1971

Aseistakieltäytymisuutisia, s. 8.

Helsingin Sanomat

4.12.1969: Poliittiset perusteet eivät kelpaa enemmistölle.

4.12.1969: Joka toinen lieventäisi rangaistuksia yllytyksestä.

C) AIKALAISLÄHTEET

Donner, Jörn 1961. Terveenä sairaalassa – Päiväkirja aikuisille. Fennia. Helsinki. (Donner 1961)

Halonen, Ilpo; Mykkänen, Matti (toim.) 1970. Tapaus Schüller. Tammi. Helsinki.

Laine, Pentti. Vääryyden tausta, s. 19-25. (Laine 1970)

Halonen, Ilpo; Mykkänen, Matti. Tuomioautomaatti s. 52-57. (Halonen & Mykkänen 1970)

Kuka kukin on 1960. Henkilötietoja nykypolven suomalaisista. Otava. Helsinki. (Kuka kukin on 1960)

Linkola, Pentti 1960. Ihmisen ja isänmaan puolesta – mutta ei ketään vastaan. Omakustanne. Helsinki. (Linkola 1960)

Oikkonen, Seppo (toim.) 1969. Aseistakieltäytyjät. Tammi. Helsinki. (Oikkonen 1969)

Schüller, Erik. Kieltäytyjien monimutkaiset tiet. s. 23 – 70. (Schüller 1969)

Taipale, Ilkka (toim.) 1966. Ydinasioita, Sadankomitean pamfletti rauhasta. Hämeenlinna.

Rydman, Kari. Sodan oikeus s. 7-11. (Rydman 1966)

Adrian, Esa. Pasifisti kieltäytyy s. 12-18. (Adrian 1966)

D) TUTKIMUSKIRJALLISUUS

Aapola, Sinikka; Kaarninen, Mervi (toim.) 2003. Nuoruuden vuosisata. Suomalaisen nuoruuden historia. SKS. Jyväskylä.

Haapala, Pertti. Nuoriso numeroina s. 67-86. (Haapala 2003)

Virtanen, Matti. Nuoren Suomen traditio sukupolvien ketjuna s. 35-66. (Virtanen 2003)

Galtung, Johan 1969. Rauhantutkimus. Weilin+Göös. Tapiola. (Galtung 1969)

Hallman, Kristiina 1986. Tottelisinko? Suomalaista Sadankomiteaa vuodesta 1963. Suomen Sadankomitealiitto ry. Helsinki. (Hallman 1986)

Hoikkala, Tommi; Laine, Sofia; Laine, Jyrki (toim.) 2005. Mitä on tehtävä? Nuorison kapinan teoriaa ja käytäntöä. Loki-kirjat. Helsinki.

Roos, J. P. Missä he ovat nyt? 60- ja 70-lukulaiset aktivistit 2000-luvulla s. 53-102. (Roos 2005)

Hyrkkänen, Markku 2002. Aatehistorian mieli. Vastapaino. Tampere. 2002. (Hyrkkänen 2002)

Hyvärinen, Matti 1994. Viimeiset taistot. Vastapaino. Tampere. (Hyvärinen 1994)

- Häggman, Kai (toim.) 2006. Täältä tulee nuoriso! 1950-1979. WSOY. Helsinki.
Rentola, Kimmo. Vuoden 1968 radikaali sukupolvi s. 160-179.
- Kilpinen, Kai 2007. ”Herkkä-omatuntoiset” Alamaisideologia ja aseistakieltäytyminen 1960-luvun Suomessa. Suomen ja Skandinavian historian Pro gradu –tutkielma. Helsingin yliopisto. (Kilpinen 2007)
- Klinge, Matti; Harmo, Maunu 1983. Ylioppilaslehti. Gaudeamus. Jyväskylä. (Klinge & Harmo 1983)
- Kolbe, Laura 1996. Eliitti, traditio ja murros: Helsingin yliopiston ylioppilaskunta 1960-1990. Otava. Helsinki. (Kolbe 1996)
- Lindstedt, Jukka 1999. Kuolemaan tuomitut. Kuolemanrangaistukset Suomessa toisen maailmansodan aikana. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:0 221. Helsinki. (Lindstedt 1999)
- Mannheim, Karl 1972. Essays on the Sociology of Knowledge. Routledge & Kegan Paul. London.
Mannheim, Karl. The Problem of Generations s. 276-322. (Mannheim 1972)
- Miettunen, Katja-Maria 2004. Radikaalien vuosikymmen: suomalaisen kuusikymmentäluvun historiakuvan rakentajat, sisältö ja merkitys. Suomen historian Pro gradu –tutkielma. Tampereen yliopisto. (Miettunen 2004)
- Paavolainen, Pentti 1992. Teatteri ja suuri muutto. Ohjelmistot sosiaalisen murroksen osana 1959-1971. Kustannus Oy Teatteri. Helsinki. (Paavolainen 1992)
- Parjanen, Matti 1983. Ylioppilasradikalismi yhteiskunnallisena liikkeenä, sen synty ja kuolema. Tampereen yliopiston sosiologian ja sosiaalipsykologian sarja A, tutkimuksia. Tampere. (Parjanen 1983)
- Purhonen, Semi; Hoikkala, Tommi; Roos, J. P. (toim.) 2008. Kenen sukupolveen kuulut? Suurten ikäluokkien tarina. Gaudeamus. Helsinki.
Purhonen, Semi. Johdanto: suuret ikäluokat sukupolvena? s. 9-32. (Purhonen 2008)
- Scheinin, Martin 1988. Aseistakieltäytymisoikeus. Oikeuden rajat –tutkimushanke. Helsingin yliopiston julkisoikeuden laitoksen julkaisuja D:3. Helsinki. (Scheinin 1988)
- Suominen, Tapani 1997. Ehkä teloitamme jonkun: opiskelijaradikalismi ja vallankumousfiktio 1960- ja 1970-lukujen Suomessa, Norjassa ja Saksassa. Tammi. Helsinki. (Suominen 1997)
- Tuomi, Helena 1967. Pasifismin suuntaukset: Tutkimus tavoitteiden, perustelujen ja keinojen vaihtelusta pasifismissa. Yleisen valtio-opin Laudatur-tutkielma, Helsingin yliopisto. (Tuomi 1967)
- Tuominen, Marja 1991. ”Me kaikki ollaan sotilaitten lapsia”: Sukupolvihegemonian kriisi 1960-luvun suomalaisessa kulttuurissa. Otava. Helsinki. (Tuominen 1991)

Uljas, Päivi 2008. Kun Suomi punastui. Talonpoikaisesta yhteiskunnasta hyvinvointivaltioksi. KSL. Keuruu. (Uljas 2008)

Virtanen, Matti 2001. Fennomanian perilliset. Poliittiset traditiot ja sukupolvien dynamiikka. SKS. Hämeenlinna. (Virtanen 2001)

Ylikangas, Heikki 2007. Romahtaako rintama? Suomi puna-armeijan puristuksissa kesällä 1944. Otava. Keuruu. (Ylikangas 2007)

D) MUU KIRJALLISUUS

von Bonsdorff, Johan 1986. Kun vanha vallattiin. Tammi. Helsinki. (von Bonsdorff 1986)

Korhonen, Kaisa 1993. Uhma vimma kaipaus. Muistiinpanoja työstä ja elämästä. Otava. Helsinki. (Korhonen 1993)

Paasilinna, Erno 1998. Rohkeus. Arndt Pekurisen elämä ja teloitus. Otava. Helsinki. (Paasilinna 1998)

Suolahti, Jaakko et al. (toim.) 1970. Rauhanajatus historiassa. WSOY. Helsinki.
Huovio, Ilkka. Pasifismi ensimmäisen maailmansodan päättymisestä
nykypäivään s. 197-212. (Huovio 1970)

Tarvainen, Veikko 1993. 60-luvun kapina. Like. Helsinki. (Tarvainen 1993)

Tuomikoski, Juha 1989. Aseistakieltäytyjän maailma. Aseistakieltäytyjäliitto. Helsinki. (Tuomikoski 1989)

Tuomioja, Erkki 1993. Kukkaisvallasta Kekkosvaltaan. Tammi. Helsinki. (Tuomioja 1993)

Väänänen, Jouko (toim.) 1985. Pasifistinen vakaumus. Suomen siviilipalvelusmiesliitto ry. Jyväskylä.

Dolci, Danilo. Mitä rauha on s. 203-228. (Dolci 1985)

Russell, Bertrand. Henkilökohtainen pasifismi s. 144-157. (Russell 1985)